

KEELEKAITSJA

EESTI KEELE KAITSE ÜHINGU KOGUMIK NR 11/12

⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘

Tartu 2012

Peatoimetaja ja koostaja: Reet Väari

Toimetuskolleegium: Külliki Kask, Viktor Korrovits, Toomas Silk,
Sulev Uus

Toimetuse kontakt: Punga 7, 51009 Tartu
reet.vaari@gmail.com
7403047, 53495878
<http://www.ekky.ee>

Trükk: Bookmill trükikoda, Teguri 39, 50107 Tartu

Autoriõigus: Eesti Keele Kaitse Ühing ja artiklite autorid, 2012

Keelekaitsja ilmub 2001. aastast üks kord aastas.

Kogumikku saab tellida toimetusest.

Selle numbri väljaandmist on toetanud:

Eesti Kultuuriseltside Ühendus
SA Dialoog

ISSN 1406-7439

Sisukord

Eessõna	5
---------------	---

EESTI KEELE OLUKORRAST

Egle Pullerits. Mahaastumisi keelekiirteelt	7
Aili Künstler, Reet Väari. Keelekiirteele astumisi	13
Sulev Uus. Lohinal tagasi 19. sajandisse	23
<i>Ajaloosündmuste algustähe ortograafiast.</i>	
Selgitanud Urve Pirso	29
Helmut Piirimäe. Lahing suure algustähe ümber	33

AJALEHEKEELEST

Viktor Korrovits. Ajalehe Nädaline keelekasutusest	37
Külliki Kask. Veel Nädalise keelest	41

KEELESÄUTSE

Jaak Kiviloog. Meditsiinikeelest	47
Voldemar Kiinoja. Kriitilisi mõtteid keelekasutuse kohta	49
Asael Truupõld. Uitmõtteid keelest:	
kas see ikka on eestlase jutt?	51
Helju Vals. Mis aitaks ohjeldada ohjamist?	53
Helju Vals. Grammatik võid olla, stilist pead olema	55
Helju Vals. Mahuline keel.....	57

Maret Raud. Eestikeelseid nimesid kiites	59
<i>Kadaklus NO99 moodi: häirib lavastuse ingliskeelne pealkiri</i>	61
KULTUURI(POLIITIKA)ST	

Rain Ots. Globaalsest eesti kultuuripoliitikast	63
Valter Haamer. 150 aastat eestlaste seltsiliikumise algusest	71
Aime Kinnep. Kultuuripoliitika ja seltsid	75
Rein Järlik. Raamatute põletamine	79
Rein Järlik. Pühitsemine. Eestimaa laul 1988	85
Reet Vääri. Seaduste võitluse raamat „Mitme tule vahel“	91
Viktor Korrovits. Tehted Tartu koolidega	97

KROONIKA

Ene Pajula. Ei ole midagi uut siin päikese all. Helju Valsile mõeldes	103
Egle Pullerits. Keelehooldekeskuse 5. sünnipäeva konverents	109
Adik Sepp. Juubilarist juubeliteni. Keeletegu 2010	117
Reet Vääri. Iga keeletegu on tunnustamist väärt	123
Tiina Paet. Üle 80 aasta "Võõrsõnade leksikoni"	
<i>Eesti Keele Kaitse Ühingu kroonika</i>	127

EESSÕNA

Keelekaitsja on Eesti Keele Kaitse Ühingu (EKKÜ) kogumik, millele pani 2001. aastal aluse Tartu Ülikooli kauaaegne professor ja EKKÜ asutaja Eduard Vääri. Keelekaitsja ilmub üks kord aastas.

Käesolev Keelekaitsja 11/12 on kaksiknumber.

Kogumikus käsitletakse eesti kirjakeelega seotuvaid probleeme ja avalikku keelekasutust – seda kõike tihedas seoses eesti kultuuriga. Eraldi rubriikides tutvustatakse EKKÜ tegevust ja olulisemaid keele- ja kultuurisündmusi.

Keelekaitsja pole suunatud pelgalt erialainimestele, vaid kõigile, kes kasutavad eesti keelt ja on osalised eesti kultuuris. Seda suunitlust silmas pidades võib Keelekaitsjat määratleda kui populaarteaduslikku ajakirja.

Keelekaitsja varasemate aastate eesmärk oli kaitsta eesti keelt ja kultuuri, suunates oma lugejaskonda parema ja teadlikuma eesti keele kasutuse poole. Nüüdseks on selgeks saanud, et selle eesmärgi saavutamiseks on vaja rohkem eesti keele huvilisi.

Sestap on Keelekaitsjal vana eesmärgi kõrval ka uus – näidata eesti keele atraktiivsust, ärgitada üldist huvi eesti keele vastu, sest ainult huvi pinnalt võrsub tahe kasutada emakeelt paremini ja teadlikumalt.

Lahket lugemist soovides
koostaja

EESTI KEELE OLUKORRAST

MAHAASTUMISI KEELEKIIRTEELT

Ettekanne 10. märtsil 2012 Lauupeomuseumis
emakeelepäeval

Egle Pullerits

Avalikku keelekasutust nii seestpoolt (keeletoimetajana) kui ka väljastpoolt (lugeja, kuulajana) pidevalt jälgides olen märganud mõningaid tendentse, mis on mind pannud mõtlema, kuhu keel liigub:

- Ei tehta vahet eri keelekasutusolukordadel ega osata valida “vabaks lastud” normi tõttu.
- Laialt levib visa eksiarvamus, et mida keerulisem tekst, seda tõsiseltvõetavam.
- Ülipüüdlikkuse sündroom.

Keelekasutusolukorrad

Toon ühe näite möödunud sügisest, mis on kõnekas ka praegu. Yana Toomi ütles 17. septembri 2011 Eesti Ekspressis (intervjuu Andrei Hvostoviga): „Eesti keel on suhteliselt ühtne kõigis ühiskonnakihtides, labidamees räägib enam-vähem samuti nagu professor, kui ta just ei ropenda. Vene keeles on kuus või isegi kaheksa erinevat keelekasutust. Me oleme erinevad! Vene laps, kes õpib eesti keeles, reeglina kaotab selle taju. Ja siis ta hakkabki rääkima sellist... tibra keelt. Samas on eesti keeles juurdunud “pohhui”. Ka ajakirjanduses võib seda näha. Vene laps näeb seda ja järeldab, et seda võib igal pool kasutada. Mis juhtuski minu tütreaga. Kodus naersime, et ju see siis ongi integreerumine.“

Kas eesti ja vene keel on tõepoolest “keelekasutuste” poolest, nagu Yana Toom nimetab, nii erinevad?

Pigem arvan, et keelel pole midagi viga, nagu on öelnud ka Tartu ülikooli õppejõud Reet Kasik. Viga võiks otsida ennem keelekasutajas. Ning eesti keeles jätkub küllalt kasutusvaldkondi, erinevaid keelekihistusi, rühmitatagu neid siis kasutusolukorra järgi allkeelteks või rahvapärasemalt keelekasutajate järgi professori ja labidamehe keeleks. Probleem tekibki pigem selle labidamehe või professoriga, kui ta ei ole keelekasutusvaldkondade ja olukordade erinevuse peale mõelnud.

Teine murekoht keelekasutusvaldkondade juures on see, et ei tajuta keele kogu kihistuste juures seda, kus on kirjakeele normi koht ja kus ei ole. Inimesed kuulavad koolitusel keelekasutusolukordade erinevuse jutu ära, noogutavad, saavad justkui aru, ja siis küsivad: „Mul on siin kaks vormi, ütlete, et mõlemat võib kasutada, aga kumb õige on?“

Mida keerulisem tekst, seda vastuvõetavam?

Tekste “vürtsitatakse” kantseliitlike nugiväljenditega, kuigi keelekasutusolukord ei eelda bürookraatlikku lähenemist. Tekstides vohavad nominalisatsioonid.

Poes käies koguneb terve hulk tšেকে, mis peaksid olemuselt kirja-keelsed olema. Seal peaks käibima asjalik, neutraalne, üheselt arusaadav tekst. Ometi loen pea iga sellise väikese kirjakeelse(?) paberilipiku pealt: *kuulub tasumisele 8.25 EUR*. Kas *tasuda 8.25 €* ei oleks mitte lihtsam? Arvete pealt võib lugeda samamoodi raskepärast ja lohisevat, justkui eikellelegi suunatud stampauset *arve kuulub tasumisele 7 päeva jooksul*. Ja *kaup kuulub väljaviimisele pärast arve tasumist*.

2011. aasta sügisel toimunud õiguskeele koolitusel vastasid mulle ja lektorile juristid-ametnikud, et nad peavad tegema keerulisi tekste, sest neilt nõutakse, sest neid kohustab kohtupraktika. Ometi on palju selliseid tekste, kus mitte keegi ei kohusta tegema asju keerulisemaks ja raskemini mõistetavaks. Pigem tundub, et juristid tekitavad endale kavalasti leiba juurde – keegi peab pidevalt seadusetahte tõlgendama ja seda saab teha see, kes tsunfti kuulub. Meeletu aja ja raha raiskamine, kui keegi minult küsiks.

Toon mõned näited ja pakun võimaluse, kuidas öelda sama mõtet lihtsamini:

Kaasaegsetele sidevahenditele ja telekommunikatsioonivõrkudele juurdepääsu lihtsustamine vähendaks ELi kodanike tõrjutust, mis ikka veel eksisteerib.

Parem: *Juurdepääsu lihtsustamine nüüdisaegsetele sidevahenditele ja telekommunikatsioonivõrkudele vähendaks ELi kodanike tõrjutust, mida ikka veel ette tuleb.*

Me peame ELis raadiospektrit tõhusamalt jagama, tagamaks, et me ei jää maha teistest arenenud riikidest, kes digitaalse ühiskonna suunas edusamme teevad.

Parem: *.. riikidest, kes on digitaalse ühiskonnana edukad.*

See on tehniline, kuid vajalik parameeter, kui me tahame luua selge suundumuse suurema tootlikkuse, ühtekuuluvuse, konkurentsivõime ja sellise turu avamise suunas, mis on Euroopa tööstuse kui terviku jaoks ühtne.

Parem: *See on tehniline, kuid vajalik abinõu, kui me tahame liikuda selgelt suurema tootlikkuse, ühtekuuluvuse, konkurentsivõime ja sellise turu avamise poole, mis on Euroopa tööstuse kui terviku jaoks ühtne.*

Ülipüüdlikkuse sündroom

Tõlketekstides kohtab tihti sõnasõnalist tõlget, kuigi loosung, mille all töötatakse, ülistab mõttetõlget; ajakirjanikud tsiteerivad püüdlikult allikat ka seal, kus see pole vajalik (ja vahel on eri väljaannetel sama ütlus erinev!).

Ei ole välistatud, et materjalid ei sattunud sinna juhuslikult. Mõlema lauseosa eitus teeb kokku mõtte, mida on raske jälgida.

Viivitusperioodi langes ehitushindade oluline tõus. Mis tõusis, mis langes, on ka mitu korda lugedes segane.

Turvalised stambid justkui lubaks autopiloodil töötada, kuid mõne argumendi mõte võib mõtlema hakates hoopis vastupidine olla. Olen seda nimetanud vahel pintsaku õmblemiseks nõõbi külge: *Lisaks sagedustega seotud küsimustele puudutab see kultuurilist mitmekesisust. Parem: Peale sagedustega seotud küsimuste puudutab see kultuurilist mitmekesisust.*

Riikliku haridussüsteemi .. rõhuasetus on hariduse demokraatlikkusel. .. Lisaks demokraatlikule aspektile on kooli ülesandeks soodustada õppimist. .. Haridus ja kasvatus sügavamas mõttes tähendab meie kultuuripärandi arendamist ja järgmistele põlvkondadele edasi andmist.

Parem: Demokraatliku aspekti ~ demokraatlikkuse kõrval on kooli ülesanne soodustada õppimist ...

Viimase aja moeröögatusena tooksin välja lausestusviisi, millel üksikuna võttes pole viga, kuid mulle on viimasel ajal hakanud tunduma, et muid malle enam ei kohtagi. See on *nagu* tähenduses näiteks. Stiilitu tundub see tihti ka seetõttu, et enamasti pole häirivates lausetes see ainus võõrapärane konstruktsioon, vaid seal on koha sisse võtnud ka nimisõnatõbi, käändekordused jms.

Seda on vaja lisaks kogu ettevõtetele või rahvusvaheliste äriühingutele tehtud töö ka kogu huvirühmadele, nagu organisatsioonid ja ametiühingud, tehtud tasustatud lobitöö registreerimiseks.

Parem: *Peale selle, et dokumenteeritakse kogu ettevõtetele ja rahvusvahelistele äriühingutele tehtud töö, tuleb dokumenteerida ka huvirühmadele – organisatsioonidele ja ametiühingutele – tehtud tasustatud lobitöö.*

Iga vähegi arutlev tekst sisaldab teksti siduvaid ja teksti looja mõttekäiku jälgida aitavaid sõnu, ent ka siin on levinud vormelid, mis eriti midagi edasi ei annagi. Üks populaarsemaid umbmääraseid sõnu on *seoses*.

Muudatus on vastuseks viimastel kuudel paljastatud korruptsioonile seoses parlamendiliikmetepoolse nõustumisega uurivate ajakirjanike korruptiivse ettepanekuga. /-/ Võimatu on kiita heaks, et parlamendiliikmed ei allu avalikule kontrollile seoses huvidega, mida nad oma rollis kaitsevad, või neile avaldatavale survele või sellele, kes neile survet avaldab.

Parem: *Esitatud kodukorra muudatus on vastus viimastel kuudel paljastatud korruptsioonile, mis avastati, kui parlamendiliikmed nõustusid uurivate ajakirjanike lavastatud ettepanekuga. /-/ Võimatu on kiita heaks, et parlamendiliikmed ei lähtu avalikkuse huvidest, mida nad peaksid oma rollis kaitsma, vaid avaldatavale survele ehk sellele, kes neile survet avaldab.*

Kokkuvõtteks

Teksti looja ei saa väljendada endale arusaamatut, nii nagu õpetada ei saa seda, mida ei suuda lihtsate sõnadega selgitada. Tulemuseks peab olema selges keeles tekst. See ei tähenda, et tekst oleks ülemäära lihtsustatud.

EGLE PULLERITS (sünd 12.03.1982 Tõrvas) on eesti filoloog. Õppinud Vihasoo lasteaias-algkoolis (1.–2. kl), Märjamaa Ants Lauteri nimelises keskkoolis (2.–5. kl), Tartu 10. keskkoolis (6.–9. kl). Sama kooli, siis juba Tartu Mart Reiniku gümnaasiumi, lõpetanud 2000. aastal.

2000.–2005. aastal õppinud Tartu Ülikoolis eesti ja soome-ugri keeleteaduse erialal, peaaineks eesti keel, kõrvalaineks eesti kirjandus ja alamastmes soome keel ja kirjandus. Bakalaureusetöös analüüsinud ametikirja kui tekstiliiki.

2004–2006 töötanud ASis Inreko Press keeleteoimetajana (ajakirjad Ärielu ja Sporditäht).

2004. aastast keeleteoimetanud raamatuid kirjastuses Pegasus.

2007–2009 töötanud ASis Kalev Meedia ajakirjade keeleteoimetaja ning viimastel kuudel teleuudiste keeleteoimetajana.

2008–2010 ajakirja Jalka keeleteoimetaja.

2009. aastast keelehooldeskuse koordineerija, samas Tartu Ülikooli eesti keele suulise ja kirjaliku väljenduse õpetuse, akadeemilise kirjutamise ning keeleteoimetaja erialapraktika õppejõud.

2011. aastast keeleteoimetanud raamatuid Petrone Prindis.

2011. aastast Tartu Rahvaülikooli eesti keele õpetaja.

2012. aastast Vikerraadio saate "Keelesäuts" autor.

KEELEKIIRTEELE ASTUMISI

Aili Künstler, Reet Vääri

AILI KÜNSTLER: Kui Eesti Keele Kaitse Ühing 1999. aastal Tartus asutati, oli asutajarahval seljataga pikk ja teadlik võitlus Nõukogude Liidus enamuskeele ehk vene keelega. Ka 1995. aasta keeleseaduses kajastus vene keele seniste enesestmõistetavalt kasutanute teistele rööbastele suunamine. Nüüd oleme aga ikka seisus, kus näiteks ka Marek Tamm on ikka veel arvamusel, et gümnaasiumis eestikeelsele õppetööle üleminekuks riigi ettekirjutuste alusel on ikka veel vara ja tuleb oodata, millal vene koolid seda ise tahavad teha. Kust võtta aga niikaua (ja ilmselt kaua, sest venekeelses inforuumis elavatel ja Eestis igal pool vene keelega hakkama saavatel Eesti venekeelsetel pole mingit alust koolikeelt sunnita vahetada) uued venekeelse ülikooliharidusega õpetajad ja venekeelsed õpikud? Kas tõesti arvatakse, et Venemaal koolitatud kaader ja Vene õpilaste tarvis kirjastatud õpikud sobivad Eestis kasutada? Jutt käib pealegi kogu aeg eesti keele õppimisest, eesti keele oskusest jne, ka teie ühing kaitseb nimetuse kohaselt eesti keelt. Ehk on suur osa suure vene keele kasutajaskonna vastuajamisest tingitud hoopis sellest, et kuidagi tagaplaanile on jäänud see, et kõne all on riigikeele õppimine ja riigikeele kasutamine. Ka eestlased ise ei paista aru saavat, mis vahe on riigikeele ja lihtsalt mõne keele, näiteks eesti või vene keele pruukimisel kas või omavahelises suhtluses. Kuipalju peeti ühingu asutamisel silmas nõukogude, s.o venemõjulise keelekasutuse survest vabanemist, kuipalju aga pealetungiva prestiižse inglise keele ohtu?

REET VÄÄRI: Eesti Keele Kaitse Ühingu põhikirjast tulenevalt on meie eesmärk eesti kirjakeele kui rahvuskultuuri olulisima koostisosa tähtsustamine, eesti keele seostamine eesti rahvusega, kirjakeele kaitse võõr mõjude, risustamise ja labastamise eest, kirjakeele ja murrete vahekorra täpsustamine ja nende vastasmõju kasutamine. Üle viiekümne aasta kestnud nõukogude võimu ajal suudeti säilitada, kaitsta ja tulemuslikult arendada eesti kirjakeelt. Oskuslikult kasutati

nõukogulikke käibefraase oma keele kaitseks, ka loosungit „sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik”. 1946. aastal rajati ENSV Teaduste Akadeemia ja Emakeele Selts jäi selle alluvusse. Kõik kirjakeele probleemid arutati läbi seltsi koosolekutel ja mõttevahetuse käigus ajalehtedes. Normimuudatused tehti demokraatlikult, otsuseid tutvustati üldsusele. 1970. aastail algas Nõukogude Liidus surve rahvuskeeltele, venestamislaine tabas meie haridust alles pärast seda, kui Elsa Gretškina oli saanud haridusministriks ja EKP ideoloogiasekretäriks Rein Ristlaan, kes Moskva venestamispoliitikat Karl Vaino suuniste järgi ellu viisid. Tänapäeval oleme aga langemas inglise keele embusse — see näib olevat mitu korda ohtlikum kui vene keele surve nõukogude ajal.

AILI KÜNSTLER: Tundub ka, et kui teie ühingust juttu, ei saada hästi aru sellest, et „eesti keel” teie ühingu nimetuses tähendab just riigikeelt ehk normeeritud eesti kirjakeelt.

REET VÄÄRI: Groningeni ülikooli professor Cornelius Hasselblatt on öelnud aastal 2009: „Eesti keele võimalused tulevikus on tugevas ja normeeritud kirjakeeles”. Eesti keele kõrgeim tasand on kirjakeel. Et kirjakeel on normeeritud keel, siis võibki öelda, et me tahame korrektset kirjakeelt ja eeldame selle kasutamist avalikus keeleruumis. EKKÜ on selgelt väljendanud oma taunivat suhtumist väärkeelenditesse, tsitaatsõnadega liialdamisse, labasesse, ropendavasse ja lohakasse keelekasutusse. Kui keelekasutaja tahab edasi anda teavet, siis on tekst asjalik ja täpne, mitte niivõrd keele ilu kuivõrd mõttekus on sel juhul määrav. Selgelt väljendatud mõte on hea stiili tunnus. Kirjakeelesse ei tohiks suhtuda hoolimatult. Argikeel, kõnekeel, üldkeel, kirjakeel jt keeletasandid erinevad üksteisest. Oluline on osata vahet teha, millal kasutada üht, teist, kolmandat või mitmendat keelevõimalust. Riigikeele kasutamine on kohustuslik kõigis avaliku huvi peamistes valdkondades, milleks on ühiskonna turvalisus, avalik haldus, haridus, tervisekaitse, tarbijakaitse ja tööohutus.

AILI KÜNSTLER: Kuidas teile tundub, kas eesti kirjakeelt on aastal 2011 põhjust kaitsta rohkem kui aastal 1999? Miks inimesed teie ühinguga liituvad?

REET VÄÄRI: Jah, on küll. Kirjakeelt alavääristavas olukorras kujunes toona mõte hakata organiseeritult kaitsma oma kirjakeelt kui rahvuse põhiväärtust. Nüüd on kahjuks juba keeletasandite erinevused hägustunud. Näiteks Soomes eristatakse kõnekeelt ja kirjakeelt, aga eestlastele valmistab see suuri probleeme. Lohakat argikeelt kohtame liigagi tihti poliitikute avalikes esinemistes, eriti drastilisi näiteid pakkusid möödunud kohalike omavalitsuste ja riigikogu valimised. Erakonnad püüdsid üksteist üle trumbata võimalikult mahlakate, tihti labaste ja sisutühjade lausetega. Niisugune esinemine näitab keeletarvitaja hoolimatust, ükskõiksust, oskamatust või veel midagi muud. Taasiseseisvunud Eestis püüti esialgu arvestada sõjaeelse Eesti Vabariigi kogemusi. Et aga järjepidevus oli nii riiklikult kui tegelikult katkenud, siis valisid noored ametnikud lihtsama tee: nad pöördusid Lääne-Euroopa ja Ameerika eeskujude poole, arvestamata meie traditsioone, kõrget haridustaset ja tugevat kirjakeelt. Haridus, kultuur ja keel on aga nähtused, mis vajavad stabiilsust, põhjalikult kaalutletud ümberkorraldusi ja suurema osa rahva toetust. Eesti praegune heitlik sisepoliitika ei arvesta kuigivõrd rahvuskultuuri ja -keelega. „Viie rikkaima riigi hulka jõudmise” tuhinas on esikohal olnud majanduslikud huvid, mitte riigikeel. Meie ühingusse kuulub palju eesti intelligentsi esindajaid, juriste, ajaloolasi, filolooge, arste, biolooge, füüsikuid, keemikuid, majandusteadlasi, arhitekte, õpetajaid ja ajakirjanikke, huvi tunnevad nii kodus kui ka välismaal elavad eesti keele tuleviku pärast muretsevad inimesed. Ühingul on ka väljaanne, Keelekaitsja ilmub üks number aastas (I – 2001, X – 2010).

AILI KÜNSTLER: On olemas küll keeleseadus ja keeleinspeksioon, kuid ingliskeelne keskkond ja selle keele õigekirja mõju lausa uputab avalikus ruumis, vaata, kuhu tahad. Korduvalt olen kuulnud, et pealkirjadele olevat imelik jutumärke ümber panna, aga hüüdnimedele ei ole (Taavi „Miisu” Varm, Grete „Stich” Laus jms)! Kõike, mida pole suure tähega kirjutatud, kirjutatakse nüüd suure tähega, alates igast sõnast raamatu pealkirjas ja „vanalinnapäevadest”, lõpetades „eesti keelega”. Ka võib igal pool kohata ingliskeelseid löövaid lauseid, millel juures kas kehv või lausa kõlbmatu tõlge. Keeleseadust on täidetud, tõlge on olemas, see, et see pole tasemel ja hälbib kõigiti

eesti keelest – nii lausestuse, sõnavara kui õigekirja mõttes –, ei paista olevat kellegi asi. Parem pole ka see, kui kõik on eesti keeles, aga kokku pandud inglise keele malli alusel: „Solaris Keskus esitleb”, „Vaal Galerii presenteerib” jne. Nii kirjutatakse ja juba ka räägitakse, kaasa arvatud ERRi uudistesaaated.

REET VÄÄRI: Eestikeelsuse ja -meelsuse vaenlaseks on tõusiklus, mis vohab poliitikas, ärimaailmas, panganduses, meedias jm. Kõmumeedias reklaamitakse enamasti vähese hariduse ja mõistusega inimesi, kes eputavad ingliskeelsete väljendite ja sõnadega. Tõusik ei häbene midagi, sest temal, tema mehel-naisel või armukesel on raha ja varandust. Võõraste sulgedega ehtimine on kadakasaksluse ajast vaimuvaesust iseloomustanud. Alaväärsustunne väljendub eesti keele salgamises ettevõtete ja firmade nimedes. Eeskätt peab muutuma suhtumine kirjakeelses. Kuni eesti keele grammatika ei ole kooli õppekavades piisavalt hinnas, eesti keele ortograafiat, süntaksit jt ei peeta oluliseks, ei kao avalikkusest madalkeelsus. Kuulakem raadio-saateid või vaadake meelelahutussaateid. Nende tegijad arvavad, et kirjakeel ei kõlba meelelahutuseks, et nalja saab teha ainult ropendades. Nad kas ei oska või ei taha kirjakeelt kasutada.

AILI KÜNSTLER: Ehk on siin oma osa selleski, et valikuvabadus on küll hea, aga seda lubanud keelekorraldajad ei kujuta ette, millise valiku võib teha inimene, kes ei saa õigupoolest aru, et nimi, nimetus ja pealkiri on ortograafia mõttes ise asjad, ega oska valides arvestada kõigi võimalustega, kus tuleb sõna kasutada. Kui festivalile saab panna nime, peaks mõtlema ka sellele, kuidas seda tekstis kasutada saab. Logolisena võttes on HeadRead küll imekena, aga „käisin HeadReadil” pole eestikeelses tekstis suurem asi. Kui see vormistada pealkirjana „Head read”, ei tekiks kellelgi küsimust, kuidas seda lauses kasutada või hääldada.

REET VÄÄRI: ÕS on suunav ja soovitav sõnaraamat, eesti keelekorralduslik mõte on liikunud käskivalt normimiselt suunava ja soovitava poole. Sõnaraamat näitab märksõnade, tuletiste ja väljendite hulgas selliseidki, mille asemel on eesti keeles paremaid väljendusvõimalusi. Keelekasutaja peab ise otsustama, missuguseid vorme ta pakutavate hulgast valib. Riigieksamikirjandite parandajana pean

kogu aeg üle kontrollima, missugused vormid on vabaks lubatud. Näiteks ei saa Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitusel veaks lugeda sõnatüüpide ja üksiksõnade mitmeti normitud muutevorme, sõnakujusid (nt *muuseumeid*, *muuseume* ja *muuseumisid*, *pension* ja *pension*, *manees* ja *maneež*); *gi-* ega *ki-*liidet eesti keeles helitute *z* ja *ž* järel, nt *oranžki* ja *oranžgi*; kohanimemugandeid, nagu *Nikaraagua* ja *Nicaragua*, *Madriid* ja *Madrid* jt. Keeleteadlased on viimasel ajal andnud lauseõigekeelsuslikke soovitusi, neid leiab näiteks Mati Ereli õpikust „Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused”, mille keeleteoimkond on heaks kiitnud. Nii ei tohi riigieksamikirjandites veaks lugeda hulgasõnade ühilduvat kasutamist mitmuses: *paljud inimesed*, *osadel inimestel*, *mitmetes olukordades*, *mõnesid küsimusi* jt.

AILI KÜNSTLER: Nimedest veel. Muidugi, ei keeleinspeksioon ega EKI keelehooldajad ei saa midagi teha, kui asutus või organisatsioon on registreeritud agrammatilisena. Miks on siis Eesti äriseadustik selline, et lubab registreerida keele struktuuri lammutamist soosiva ülesehitusega nimesid ja nimetusi? Juttu selle ümber, kui jubedad on sellised nimed nagu GoBus, Citylill, Nordsellers, Loyd furniture, Cartridge, Hektor light, ka sellised moodustised nagu Nargen Festival (nüüd Nargenfestival — e.k Nargeni festival!) on kuulda olnud piisavalt. Ka eelmisel nädalal lahkunud teie ühingu asutajaliikme Helju Valsi viimane artikkel (Tartu Postimees 02.06.2011) on pühendatud eestikeelsete nimede (Päikesekiir) võitlusele eesti-inglise segakeelsega (Tartus Beebicer, Tallinnas Babykeskus). Miks pole midagi ette võetud äriseadustiku täiendamiseks? Kellele need küsimused tuleks suunata, ehk riigikogu kultuurikomisjonile?

REET VÄÄRI: Eesti riigi poliitika peaks toetama eesti keelt. Pangad, kaupluseketid, paljud suurettevõtted jt on väliskapitali käes, keda ei huvita keeleküsimused — kapitalil ei ole rahvust ega rahvuskeelt. Äriseadustiku täiendamine nõuaks valitsuselt ja riigikogult otsustavaid samme, mida keegi ei julge astuda. Kerge on pageda ELi määruste taha, mis otseku ei lubaks äriseadustikku muuta. Põlgust eesti keele vastu näitavad üles firmajuhid, kes panevad ettevõtetele võõr- või värdkeelseid nimesid edevusest või suurtele meeldimisest (Visgenyx OÜ, Wettertrans OÜ, MoTeg Tootmine OÜ jt). Ja noortele

suunatud ettevõtmisi ja kaupu reklaamitakse tingimata ingliskeelses slängis. Peamisi valdkondi, kus eesti keelt ei väärtustata, on avalik ruum. Keeleinspektsiooni peadirektor Ilmar Tomusk selgitab võõrkeelte vohamist ärinimesed ja avalikel reklaamikandjatel: „2007. aasta 1. märtsist on kõik järelevalve protseduurid ning inspektsiooni õigused ja kohustused keeleseaduses. Praegu on kontroll keeleseaduse nõuete üle korrektselt seaduses sätestatud. On muidugi üks problemaatiline valdkond, mille üle järelevalvet teostades võib inspektsioon vigadele tähelepanu pöörata, kuid ei saa teha ettekirjutust (saab vaid soovitusi anda). See on see keelekasutuse valdkond, mis jääb välja poole ametliku keelekasutuse piire. Päevalehega toimunud kohtuvaidluses leidis kohus, et n-ö avalikus keelekasutuses (vastandina ametlikule) ei saa keegi nõuda kirjakeele normi järgimist. Praegu kehtivas keeleseaduses ei ole öeldud, mis on ametlik ja mis on avalik keelekasutus, küll aga on see kirjas uues keeleseaduses. Mis on keelekasutuse hea tava, seda täpselt sätestatud ei ole, kuid nüüd on selge, et nendes valdkondades, kus kasutatakse keelekasutuse head tava, keeleinspektsioon kirjakeele normi järgimist nõuda ei saa.” (Ilmar Tomuski e-kiri R. Väärile 03.06.2011.) Eestit külastavad välismaalased aga küsivad — kui te olete eestlased, miks teil siis kõik ärinimed võõrkeelsed on? Ettevõtjad näikse uskuvat, et mida võõrkeelsem ja keerukam nimi, seda edukam äri, seda rohkem ostujõulisi välisturiste. Kas eesti keel tõesti „ei müü”, nagu paljud ettevõtjad väidavad? Nii tegutsevadki meil Eesti Vabariigi pealinnas võõr- või segakeelsete nimedega poed ja söögikohad The Crystals of Old City, Club Privé, Pizza Americana, Reval Café, Casino Grand Prix, City Casino, Olympic Casino, Reval Park Hotel & Casino, Reval Inn Tallinn, O’Malley’s Irish bar, Tattoo studio, Conference Center, lounge Déjà Vu, nail technician; salong-boutique, hotellboutique, küüne boutique, padja boutique, moe boutique, kunsti boutique ja Marta boutique.

AILI KÜNSTLER: Iseasi on muidugi veel see, et kui näiteks eesti heliloojad panevad oma teostele võõrkeelse pealkirja, siis eestikeelset nad välja ei paku ja näiteks Tulev, eriti aga Tolve, lausa keelavad EMIKi kodulehel kas või nurksulgudeski tõlget kasutada. Mulle tundub, et kui juba pannakse mingi sõnaline pealkiri, mis midagi ka

tähendab, on mul kas näiteks Sirbi lugejana või ka Klassikaraadio kuulajana õigus ka aru saada, mitte lugeda-kuulata pikka võõrkeelset tiraadi ja nentida, et olen loll ja ei saa midagi aru. Meelde need ka ei jää, et kellelegi öelda, millist teost kuulama juhtusin. Pealegi peaks ju ikkagi autor ise teadma, kuidas ta teose pealkiri ka eesti keeles võiks mõjuv olla. Ei keela ju keegi panna võõrkeelset pealkirja, asi on eestikeelses tõlkevariandis. Jutt käib muidugi ka kõigi muude võõrkeelsete põhimõtteliselt tõlgitavate pealkirjade kohta. Kuhu selle jutuga minna, kas tarbijakaitsesse?

REET VÄÄRI: Kui keelekasutaja häbeneb eesti keelt ja tahab iga hinna eest näida „prestiižsem” ning kasutab muud, enamasti inglise keelt, siis on eesti keele tulevik tume. Ükski keeleshäbi ei suuda kaitsta keelt, mida selle kasutajad häbenevad või põlgavad. Kui häbenetakse oma emakeelt, siis häbenetakse ka omakeelset kirjandust, kultuuri, oma juuri ja identiteeti. Vanemuine lavastab „Beautiful Bodies’eid” ja sunnib vaatajat keelt väänama.

AILI KÜNSTLER: Paistab, et eriti ränk alaväärsus kummitab kultuuriinimesi, kel oma sõnul küll rikkust ette näidata pole — seda enam! Näiteks Tallinn Music Week’i nimetus. Ei tea, mis peale alaväärsustunde peaks takistama Eesti meedias rääkimast Tallinna muusikanädalast, ametlik ingliskeelne nimetus võib ju rahulikult kõrval olla. Nn kaasaegse kunsti ja tantsu vallas paistab asi olevat sama hull kui IT-meestega, ingliskeelsed sõnad eesti käändelõppudega jne. Siiski hullem, eestikeelset näituse pealkirja kohtab nagu kuuvarjutust, tööd on pealkirjastatud pigem inglise keeles, paljud tööd on kaetud sügavamõtteliste ingliskeelsete ulatuslike tekstidega (teadajamate sõnul tõuseksid inglise keele kaitsjail nende peale juuksed peas püsti). Nüüd ollakse jõutud innovatiivse kunsti auhindamiseni Köler Prize’iga. (Minu teada oli küll Köler akademismi leeri mees, pealegi saksakeelne Vene alam. Täiesti kõlbmatu sõnapaari tekkeks piisab vaid võimsalt-uhkelt ja ihaldusväärselt kõlava Turner Prize’i olemasolust!) Eriti kurb on see, kui paluda ära tõlkida, mis töö peal kirjas on, siis väga sageli seda teha ei osata, peale hädise sõnasõnalise seosetu sõnapudru muud vastust ei tule. Väga kahetsusväärne seegi, kui noor äsja miljonäriks saanud väga sümpaatne cherry. ee (ikka

inglisekeelne muidugi, kuidas siis teisiti!) asutaja oma ettevõtmisest inglise-eesti segakeeles rääkides teda „Ringvaates” usutlenud Marko Reikopile arusaamatuks jäi. Tolle küsimuse peale, mida kuuldu tähendab, tuli vastuseks lause, kus kuue sõna hulgas oli neli ingliskeelset (eesti käändelõppudega). Reikop oli nõutu, mina televaatajana samuti. Kuhu nüüd kaebama minna, kas keeleinspeksiooni? Vähemalt riigiteleviiooni riigikeelsetest saadetest tahaksin eestlasena ikka eesti keele varal aru saada. Arutelu osalise ingliskeelse ülikoolihariduse üle on piinlik, sest tegelikult on see seda ju juba ammu: õppematerjal on sageli ingliskeelne, samuti doktoritööd, eestikeelsed ettekandjad ja kuulajad kogunevad õnnelikult ingliskeelsetele sümposiumidele ja konverentsidele jne. Keegi polekski nagu seda kõike märganud.

REET VÄÄRI: Meil on vaja korraldada keelepoliitika valitsemist kui üht osa riigivalitsemisest ja iseseisvuse juhtimisest.

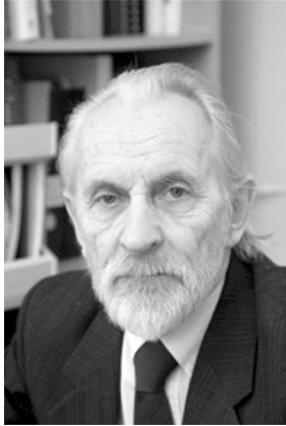
AILI KÜNSTLER: Ka ei paista keegi olevat märganud, et eesti keelt ei saa enam eestlasele õpetada põhimõttel, et ta teab, kuidas sõnu käänata-pöörata ja järjekorda panna. Enam ei tea, pealegi on igaüks iga päev ka tõlkija, sest peaaegu kogu meeletu infohulk, mis iga päev meieni jõuab, on tõlgitud või tuleb meil endal tõlkida, seda nii meedias kui igaühe igapäeva netielus. Kui ingliskeelses ülikoolis doktorikraadi saanud inimese eesti keeles kirjutatud tekstist muidu aru ei saa, kui peab ise välja mõtlema, kuidas võiks see inglise keeles olla, siis on selge, et doktorant ei oska oma inglise keeles omandatud teadmisi eesti keelde ümber panna. See info tuleb tal eesti keelde tõlkida. Ja tõlkida ei osata, see on omaette kunst. Olen seda juttu rääkinud juba 15 aastat, aga jäänud hüüdjaks hääleks kõrbes. Selleks, et eestlane oma keele ära õpiks, tuleks õpetamise metoodikat kardinaalselt muuta: õpetada tõlkepõhiselt nii eesti, vene, inglise, soome kui veel mõnda keelt, et igaüks oma igapäevase tõlkijatööga ise hakkama saaks. Kui koolilõpetaja oskab tõlkida ja pisut ka keeli, paraneb kindlasti ka eestikeelne keskkond, sest nõmetõlkimist jääks vähemaks. Meie kultuur on ju tõlkepõhine, kuid ka halbade tõlgete korral saab oma tarbijaõigusi nõuda vaid tooteinfo puhul, ERRi abitute subtiitrite või kehva raamatutõlke osas vist keeleinspeksioonilt tuge ei leia? Turumajandus – ära osta, ära loe, kui ei meeldi!

REET VÄÄRI: Eesti Keele Kaitse Ühing leidis, et vene- või kakskeelse Katariina kolledži loomine Tallinna ülikooli juurde ei motiveeri noori venelasi riigikeelt õppima. Noored, kes tahavad omandada kõrgharidust mõnes teises keeles, võivad seda teha vastava riigi kõrgkoolis. Pöördusime oma seisukohtadega tollase rektori Rein Raua ja riigikogulase Helmer Jõe poole. Avalikkuse huvi oli suur, sest üles kerkis küsimus, kas loodav õppeasutus on kooskõlas Eesti Vabariigi põhi-seadusega, mille § 6 sätestab, et riigikeele kasutamine on kohustuslik kõigis avaliku huvi peamistes valdkondades. Missugune õppeasutus 2008. aastal tegelikult asutati, seda saab lugeda kooli kodulehelt. Vene koolide üleminek eestikeelsele õppele on aga kogu aeg tähelepanu all olnud ja koolide väide, et aega üleminekuks ei ole piisavalt antud, ei vasta tõele. Asi on motivatsioonis või selle puudumises.

AILI KÜNSTLER: Väidetavalt olla me eurooplased. Euroopa riikides on riigikeel kõikjal olemas ja seda peab oskama ka kohalik rahvas, mitte ainult immigrandid. Kas eestlased ikka teavad, et eesti keel on üks Euroopa Liidu ametlikke keeli, milles võib sõna võtta ka parlamendi üldkogul. Hakkan selles juba sügavalt kahtlema, kui iga päev noori eestlasi bussis omavahel *plane English*'it tõnkamas kuulen.

REET VÄÄRI: 2006. aastal noorte hulgas läbi viidud uurimusest „Kuidas olla eestlane 21. sajandil?“ (vt Keelekaitse VI, 2006) selgus, et eesti keele saatust kõrvutavad paljud noored meie hääbuvate sugulasrahvaste omaga, taunivad amerikaniseerumist ja eesti keele risustamist ingliskeelsete väljenditega. Eesti keele püsijäämise ohtu nähakse ka eestlaste arvu vähenemises, emakeelse keeletehnoloogia mahajäämuses, üleminekus võõrkeelsele kõrgharidusele ja teaduskeelele. Eesti keele püsimist ainsa riigikeelena peetakse esmatähtsaks. Oluliseks ohuks eestlusele peetakse ka noorte väljarännet. Eriti teeb noortele muret nende endi keelekasutus ja suhtumine emakeelsesse. Arutletakse ka keele rikastamise ning kasutusvaldkondade laiendamise üle. Noored leiavad, et Eesti riik peaks rohkem tähelepanu pöörama rahvuslikule kasvatusel ja emakeele väärtustamisele.

*Aili Künstler on ajalehe Sirp keeleteimetaja.
Vestlus ilmus esmakordselt Keele Infolehes (Sirp, 10.06.2011).*

LOHINAL TAGASI 19. SAJANDISSE

Sulev Uus

**Paradoks, aga eesti keelt saab rikkuda ka ilma keelenorme rikku-
mata. Ilmekas näide on viimaseil aastail hoogsalt leviv lohista-
mine.**

Milleks lühidalt, kui pikalt saab

Säherdune mõtteviis avaldub selgelt käändsõnade pikemate vormide eelistamises ka siis, kui on olemas lühemad, samaväärsed ja samavõrd arusaadavad vormid. Üks suurem kurja juur on mitmuse osastav käänne. Kasutatakse pikka *de*-mitmust: *metsasid, orgusid, aedasid, linnasid, hindasid, maksusid, palkasid, kokkasid, leibasid* isegi siis, kui «Eesti õigekeelsussõnaraamatus» (edaspidi ÕS) on esimesel kohal lühike *i*-mitmus: *metsi, orge, aedu, linnu, hindu, makse, palku, kokki, leibu*.

Tõrjumaks süüdistusi, et autor maalib kuradi mustemaks, kui ta on, tsiteerin üht tuntud ja tunnustatud keelenaist: «Paralleelvormide paljus on segav ja häiriv, see on selge. Ma ise ka registreerin mõnikord muutusi, mis on küll täiesti lubatud, aga mille puhul ma imestan, kui ma kuulen *vigasid, kivisid, tubasid*, mis on täiesti lubatud vorm. Aga see on vaesumistendents, et *kive, tube* ja *vigu* keegi ei taha kasutada.» Nõnda arutles tänavu Wiedemanni keeleauhinna pälvinud Mari Tarand sel puhul antud intervjuus. Ka keelekaitseühingu emakeelepäeva koosolekul tõusis üheks arutlusobjektiks *sid*-lõpulise mitmuse osastava vohamine.

Vahel harva siiski tajutakse, et asi kisub kiiva

Meenub üks reklaamklipp televisioonis, milles neli korda hõisati *Old Spice'i lõhnasid*, nii et kõrval hakkas valus. Varsti see koristati ära ja uues variandis reklaamiti lõhnu.

Samasugune põhjendamatu kallak pikema vormi poole on vokaalmitmuse kasutamisel. Sobiv näide on sõna *väike*: ÕS järjestab *väikesi, väikseid* ja *väikeseid*. Mis te arvate, millist neist sagedamini kohtab? Viimast, kõige pikemat ja kohmakamat. Suupärane *põhjusi* kipub üldse meelet minema, muudkui leelotatakse *põhjuseid*. Samalaadseid näiteid võib meediast hulgi tuua: *märkuseid, maiuseid, jäätiseid, kursuseid, tööstuseid, muuseumeid, järgmiseid, kahtlaseid, teadlaseid*. Sobivamad oleksid lühivormid *märkusi, maiusi, jäätisi, kursusi, tööstusi, muuseume, järgmisi, kahtlasi, teadlasi*.

Õigekeelsuskomisjon tegi karuteene

Õigekeelsuskomisjon tegi omal ajal ilmselt karuteene, lubades ainsuse omastavas kolmesilbiliste ja III-värteliste sõnade käänamist kahe tüübi järgi. Ja mis veel hullem: «Tüübistamislihtsuse huvides on alltüübi koosseisu arvatud ka seesugused *lane-, line-, kene-, mine-* nimisõnad (*eestlane, tööline, lõkene, lõmine*).» Nii seisab 1999. aastal ilmunud

«Eesti keele sõnaraamatus», mis oli suunav ja soovitav. ÕS, mis on kirjakeele normi alus, võttis selle punkti täht-tähelt üle. «Tänu» sellele lahkusele võime nüüd kõnes ja kirjas kohata mitte üksnes *eestlaseid*, vaid ka *lätlaseid*, *mustlaseid*, *soomlaseid*, küllap siis ajapikku ka *türklaseid*, *iirlaseid*, *sakslaseid* jt. Ja lõõritamas *lõokeseid*. Hoidku säherduste lihtsustamiste eest!

Otstarbekas on ilus

Keeleuuendaja Johannes Aavik lähtus kolmest põhimõttest: otstarbekohasus, ilu ja keele omapära. Omavahel need loomulikult põimuvad.

Otstarbekas väljendub muu hulgas lühiduses. Eriti ilmekalt tuleb see välja kõnelevas meedias. Raadio- ja telereportaazides on kiirus vahel selline, et iga liigne silp ja täht on kurjast. Sestap panebki imestama, et mõni muidu ameerikalikku kuulipriiskõnet armastav reporter või kommentaator raiskab aega ja hingeõhku lohisevatele keelenditele. Alustuseks mõned näited spordivallast: *lahtiseid meistrivõistluseid*, *järgmiseid vaheaegasid*, *kohtasid*, *vigasid*, *kaotuseid*. Samasugust venitamist kuuleb uudistes ja pikemates saadeteski, ning on lugeda tekstiribadel teleris: *rahuvälvejõudusid*, *julgeolekuüksuseid*, *riskirühmasid*, *erakondasid*, *paduvihmasid*.

Kui lohistajaks on ajakirjanik, mõjutab see ka tema vestluskaaslas(t)e keelepruuki. Üks reisisell pajatas oma muljeid ladusas eesti keeles, rännujutus mainis ta mõistagi ka *sildu*. Kui saatejuht oli rõhutatult paar korda lausunud *sildasid*, ehmus saatekülaline ja kordas järjekordse, juba väljaöeldud *sildu* kärmelt üle *sildasid*. Tegemist on nähtusega, mille nimeks mikrofonile rääkimine. Nõukogude ajal oli see üpris levinud, vastaja püüdis ära aimata, mida ajakirjanik vastuseks ootab, et midagi sobimatut ei ütleks. Nüüd pole oma mõtteid vaja varjata, aga kummitab hirm midagi keeleliselt valesti kohmata. Kes siis ikka tahab rumalana paista.

Otstarbekus ja ilu käivad tihti käsikäes. Lühemad sõnavormid annavad keelele sujuvuse ja kõlavuse. Kõlavusele tuleb kasuks helitu või poolhelilise *s*-hääliku ja helitute *t* ja *d* esinemissageduse vähendamine.

Teatavasti on *s* eestikeelses kirjatekstis sagedasemaid tähti, häälikute seas aga lausa esimene kaashäälik. Paraku iseloomustab teda iseäraline sisisev kõla, eks ta nimetuski on sisihäälik. Tehke väike katse ja öelge kolm-neli korda järjest kiiresti *sussisid*. Kuulake, kuidas kõlab!

Sääsk lendas ninasse

Küll vähemal määral, aga ikkagi aitavad lohistada mitmed teisedki käänded. Ettetrehvanud näiteid ainsuse sisseütlevast: *hädasse, idasse, majasse, külasse, kinosse, ninasse, elusse*. Osa kohanimede puhul õhutab ÕS ise pruukima pikemat vormi, seades selle esikohale, selmet toetada rahvasuus küllalt levinud lühikest nimekuju *Võrru, Valka, Rakverre, Tartu, Lillekülla*. Ja nii susistamegi *Võrusse, Valgasse, Rakveresse, Tartusse, Lillekülasse. Tallinnasse* veel esimeseks seatud pole, aga teiste eeskujul on ta hakanud laiemalt levima.

Metsa poole kisub sõna *kõik* kasutamine. Vanasti oli selge vahe: kui taheti rõhutada, et miski tähtis jutt on mõeldud kõigile, siis öeldigi rõhutatult *kõikidele*, muidu ajas asja ära *kõigile*. Isegi üks enampasundatud loosung kõlas: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!». Nüüd aga kuuleb-näeb ikka *kõikide, kõikidele, kõikidega* jne. Kui ühel hommikul raadios kogunisti kaks saatejuhti pöördus *kõigi* kuulajate poole, kõlas see mu kõrvadele nagu muusika.

Lokkavat lohistamist-lohisemist vaadates hakka või arvama, et sajanditaguseid keelekonverentse, kus esmakordselt hakati kollektiivselt arendama normikeelt, pole olnudki. Võeti ju kolmandal konverentsil Tallinnas, aastanumber oli siis 1910, teiste kõrval vastu ka otsus tarvitada võimaluse korral mitmuse osastava lõpu *-sid* asemel lühemat mitmuse osastavat: *jalgu, lehti, koeri, puid, tükke*. Neljandal, viimasel keelekonverentsil Tartus leiti, et etem on lühike sisseütlev: *Pärnu, Tallinna, Tartu*.

Kes on süüdi?

Üks põhjusi on eesti keele õpetamise kehvenemine viimasel kümnendil. Lõikame eesti keele tundide arvu vähendamise mõru vilja. Kehvema keelevaistuga ja oma keelevaldamises ebakindlad inimesed valivad kõige lollikindlamad vormid ja nõnda neid *pruunisid saiasid* muudkui tuleb. (Muidugi, sageli mängib kaasa ka murdetaust.) Heldelt rööpvorme lubavad, puhuti ehk liigagi liberaalsed keelekorraldajad-normeerijad soodustavad seda tendentsi.

Selle loo meediast nopitud näited tõendavad, et meedia on üks suursüüdlasi. Lohistades toodab ta lohistamist: inimesed arvavad, et nii ongi õige ja võtavad eeskujuga, sest miskipärast hakkab halb kergemini külge, otsekui nakkushaigus. Üks keeleteoimetaja toetas koguni oma leheloo lohisevaid keelendeid: need oleval arusaadavamad. Mõnikord võib see isegi paika pidada. Aga ainult mõnikord. Ja norida tahtes võib öelda, et vahel arusaadavus hoopiski kannatab, näiteks, kui tekib kokkulangevus mõne tegusõnaga. *Seekord hindasid hindasid pensionärid.*

Ka paljud poliitikud ja teised keeleteuimad igat masti avaliku elu tegelased kallutavad halba eeskujuga andes rahva keelekasutust sandis suunas. Keeleseadus teatavasti reguleerib täpsemalt vaid ametlikku keelekasutust, muudes avalikkusele suunatud tekstides eeldab lihtsalt keelekasutuse hea tava jälgimist. Aga hea tava on lai mõiste ja laseb ennast venitada veelgi laiemaks. Lausa lihtne on tavakodanikul: oma kõõgis ja kapsamaal võib ta kõik keelenormid kukele saata, kui tahab. Ainult hoolivamad lapsevanemad püüavad oma keelt joones hoida, et võsukesi mitte pahasti mõjutada.

Arvutipõlvkonda mõjutab internet

Kooli ja vanemate kõrvale on kangeks mõjutajaks kerkinud internet. Arvutipõlvkond hindab e-posti kasutades ja kommenteerides lühidust, lisaks sunnib seda peale ka mobiiltelefon, kus SMSis pole täheruumi pika jutu heietamiseks. Nii ongi välja kujunenud omalaadne keel, mis

kubiseb suvalistest lühenditest, vokaalita sõnadest, emotikonidest ja muust säärasest, mis vanemale inimesele on pea sama mis hiina keel. Seda allkeelt on ristitud mitut moodi, mulle meeldib enim suvakeel. Jõudsime veel ühe põhjuseni, miks lohistamine paha on, ja see peaks korda minema ka neile, kellele keele otstarbekus ja ilu on kama kaks (suvakeeles kama2).

Nimelt, mida arhailisemaks kirjakeel muutub, seda suuremaks käriseb vahe noorte keelepruugiga, seda vähem hakkavad noored korrektset eesti keelt kasutama ja oskama.

Lohistamine pole kõige valusam keelehäda, aga selle pidurdamiseks on küll aeg käes. Pealkirjas soolasin nimme veidi üle: seni, kui pole taas kasutusele lastud pöördõna venivaid vorme, nagu *laulsivad* ja *hõiskasivad*, on lootust püsima jääda praegusesse sajandisse.

Artikkel ilmus esmakordselt Õhtulehes 12.05.2012.

SULEV UUS (sünd 20.08.1935 Vana-Kuustes) on ajakirjanik ja ajakirjandusõppejõud. Lõpetas 1959. aastal Tartu ülikooli eesti filoloogia osakonna ajakirjanduse eriharu. Aastail 1959–1982 töötas Edasi toimetuses, viimased 16 aastat asetoiimetajana. 1963. aastal hakkas ajakirjanikuameti kõrval ülikoolis ajakirjandustudengeid koolitama. 1982. aasta sügisest 2009. aasta suveni töötas ajakirjandusosakonnas.

Eesti Ajakirjanike Liidu liige ja Eesti Keele Kaitse Ühingu juhatuse liige.

AJALOOSÜNDMUSTE ALGUSTÄHE ORTOGRAAFIA

Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsus

Selgitanud Urve Pirso

Emakeele Seltsi keeleteimkond arutas ajaloosündmuste algustähe õigekirja teemat 16.–17.05.2011 Pärnus, 12.10.2011 ja 29.11.2011 Tartus ning 22.02.2012 Tallinnas. 29.11.2011. aasta koosolekul osalesid ka Tartu Ülikooli üldajaloo õppetooli uusaja professor Mati Laur ning Akadeemilise Ajalooseltsi esimees ja Tartu Ülikooli Eesti ajaloo õppetooli Eesti ajaloo lektor Janet Laidla. Oma kirjaliku arvamuse saatsid Tallinna Ülikooli humanitaarinstituudi dotsent Marek Tamm (15.11.2011) ja Tallinna Ülikooli ajaloo instituudi vanemteadur Toomas Karjahärm (20.11.2011).

Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsus 11. juunil 2012

Ajaloosündmuste, ajastute jms nimetusi kirjutatakse väikse algustähega, välja arvatud nendes sisalduvad muud nimed, näiteks *araabia kevad*, *augustiputš*, *dekabristide ülestõus*, *juuniülestõus*, *jüriöö ülestõus*, *külm sõda*, *lahesõda*, *must neljapäev*, *märtsipommitamine*, *oranž revolutsioon*, *Prantsuse revolutsioon*, *pärtliöö*, *suur nälg*, *sametrevolutsioon*, *talvesõda*, *Tartu rahu*, *teine maailmasõda*, *vabadussõda*, *vai-kiv ajastu*, *verine pühapäev*. Uuele reeglile üleminekul ei saa vana reegli järgimist pidada eksimuseks.

Selgitus

Ajaloosündmuste nimetuste algustähe kohta kehtinud reegel hõlmas kaht juhtumit, mille järgi tuli esiteks kasutada ajaloosündmuse nime-tuse püsikindluse näitamiseks esisuurtähte ning teiseks kirjutada aja-loosündmuste nimed läbiva suurtähega, liigisõna väikesega. Tegelikult on olemas veel hulk nimetusi, mida on soovitatud kirjutada väikse algustähega, sest need on uuemad, piltlikud ja/või rahvapärased. Kuna seesuguseid nimetusi tekib üha juurde sündmuste paljususe tõttu, on keeruline otsustada, kas tegu on ajaloosündmuse püsikindla nime-tusega. Näiteks *araabia kevad*, *juunipööre*, *kristalliöö*, *külm sõda*, *laulev revolutsioon*, *must neljapäev*, *märtsiküüditamine*, *pronksiöö*.

Seega, kuna oli tekkinud hulk perioodide, sündmuste jms nimetusi, olgu päevakajalisi või siis pikemas perspektiivis ajaloolisi, mille kirjutamise kohta puudus selge reegel, võttis keeleteoimkond ajaloo-sündmuste algustähe teema arutada.

Keeleteoimkonna järeldus

Pidanud nõu ka ajaloolastega, jõudis keeleteoimkond järelduseni, et tänapäeval ei ole otstarbekas eristada ortograafias ajaloosündmuste nimesid (seni kirjutati läbiva suurtähega) ega nn püsikindlaid nimetusi (seni esisuurtähega): suurtäht ei ole vajalik, sest meil ei ole ametlikku ajalookirjutust ja seega pole ka ametlikke ajaloosündmuste nimetusi. Et eesti algustäheortograafias on viimase paarikümne aasta jooksul soovitatud üha enam ja üha laiemalt kasutada väiketähte, otsustas keeleteoimkond ajalooekspertide heakskiidul loobuda ka ajaloosünd-muste puhul nimemallist ja hakata ajaloosündmuste nimetusi kirju-tama väikse algustähega (v.a neis sisalduvad muud nimed). Läbiva suurtähe, nn ülimumsuurtähe kasutamine on olnud ideoloogiline taotlus: mõni ajaloosündmus on olnud kuulutatud poliitiliselt eriti kaalukaks ja tõstetud see ka kirjas esile (näiteks *Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon*). Nüüdisajal ei ole selline emotsionaalne eristus vajalik.

Niisamuti ei pea uue reegli puhul kirjutaja analüüsima, kas tegu on ajaloosündmuse püsikindla nimetusega või on see ajaloosündmuse piltlik rahvapärane nimetus või hoopiski sõna või sõnaühend, mis on praeguses infoühiskonnas korraks esile tõusnud. See selgub aja jooksul, kas meedia jt loodud nimetused kinnistuvad või mitte, aga ortograafia peaks jääma igal juhul ühesuguseks.

Samas on muidugi palju selliseid sündmusi, mida on tavaks kindlal moel nimetada. Ortograafiareegli muudatus ei puuduta seda tava muus mõttes kui ainult algustähe osas. Kui aga kirjutajale tundub, et tekstis pole aru saada, millisest sündmusest jutt on, olgu selleks siis *suur nälg* või *must neljapäev*, siis saab alati lisada sündmuse daatumi. Üldjuhul selgub nimetuse sisu siiski kontekstist.

Uut reeglit on soovitatav hakata aktiivselt kasutama asjalikus keelepruugis, s.o õpikutes, uudistes, ametitekstides jm, et kujuneks tekstikeskkond, kus ajaloosündmusi esisuurtähega või emotsionaalse läbiva suurtähega esile ei tõsteta. Uuele reeglile üleminekul ei saa vana reegli järgimist pidada eksimuseks.

LAHING SUURE ALGUSTÄHE ÜMBER

Helmut Piirimäe

Viimasel ajal on paljude eesti haritlaste meeli köitnud Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsus 11. juunil 2012 minna üle uuele reeglile, mille kohaselt ajaloosündmuste nimetused tuleb kirjutada alati väikese algustähega.

Põhjenduseks on toodud väide, et seni olevat olnud korraga käibel kolm tava kirjutada ajaloosündmuste nimetused esisuurtähega, väikese algustähega või läbiva suurtähega. Viimase vormi all on nimetatud teksti autorid ilmselt mõelnud varianti, et suure tähega kirjutatakse kõigi nimetustes esinevate sõnade esimesed tähed.

Käesoleva artikli autori meelest ei olnud praegusel ajal enam mitte kellelgi kombeks kirjutada mõnda ajaloosündmust ainult väikeste tähtedega. Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsuse vastu astus välja ka grupp kutselisi ajaloolasi (23 meest ja naist), kes väljendasid oma

seisukohta Postimehes (29.08.2012) ja veidi hiljem ka kultuurilehes Sirp. Käesolevate ridade kirjutaja on ajaloolane, kes ei jäänud teiste ajaloolaste poolt esitatust kõrvale mitte eriarvamuse pärast, vaid ilmselt seetõttu, et emeriitprofessorina ei olnud ma suvevaheajal kolleegidele pidevalt kättesaadav.

Meil tuleks austada traditsioone

Käsitledes ülalmärgitud vaidlust suure algustähe küsimuses tahan rõhutada, et meil tuleks austada juba väljakujunenud traditsioone oma emakeeles.

- Nii nagu sakslastel on kujunenud traditsioon kirjutada suure tähega kõik nimisõnad, nii on meil kujunenud arusaam, et suure tähega algavad kõik nimed. Olgu need isikute ees- ja perekonnanimed, linnade, maakondade, kihelkondade, külade, talude jms kohanimed, aga ka asutuste ja organisatsioonide nimed. Ei ole ju mõeldav, et me kirjutaksime kuidagi teisiti kui Emakeele Selts. Sellesesamasse traditsiooni mahuvad ka ajaloosündmuste nimetused. Iseasi on see, kas me kirjutame mõiste tähenduses kõik seda mõistet andvad sõnad, näiteks *Suur Prantsuse Revolutsioon* või ainult kõige esimese sõna, nagu soovivad mu kolleegid, näiteks *Esimene maailmasõda*. Midagi halba ei näe ma aga ka selles, kui kirjutaksime *Esimene Maailmasõda*.
- Lisaks ammu kujunenud traditsioonile märgib suur algustäht ajaloosündmuse algul sageli ka teatud respekti selle sündmuse suhtes või koguni teatud pühadust. Näiteks *Eesti Vabadussõda*.

Omaette kõrvalküsimus on, kuidas märkida tähtpäevi

- Siiani kehtinud reegel on olnud, et kalendripäevi ja tähtpäevi, aga ka pühasid märgime väikeste algustähtedega. Samas leidub aga ka neid, kes arvavad, et pühasid ja tähtpäevi tuleks märkida suurte

tähtedega: *Jõulud, Uusaasta, Emadepäev, Eesti Iseseisvuspäev* jne. Kaldun arvama, et see ei ole vajalik, aga pole mõtet seda ka keelata.

- Jään kindlalt selle juurde, et ideoloogilised, poliitilised, religioossed jms suunad võiksid jääda nimetusteks ja kirjutatuks väikese algustähega, seega: *luterlus, marksism, kantiaanhus* jne.

Kokkuvõtteks

Eesti keelt kui emakeelt austava ajaloolasena arvan, et Emakeele Seltsi keeleteoimkond peaks tühistama oma 11. juunil 2012 vastu võetud otsuse ajaloo­sündmuste nimetuste kohta või siis jätma alles vähemalt esimese suure tähe, nagu on teinud ettepaneku grupp silmapaistvaid kutselisi ajaloolasi.

LISAKS

Rutates Eesti Keele Kaitse Ühingu liikmena avaldama oma seisukohta vaidlusaluses küsimuses, pean oma kohustuseks tutvustada enda kui ajaloolase suhteid eesti keelega. Eesti keel oli mu lemmikaineks juba keskkoolipäevil. Selle üheks avaldusvormiks oli see, et mulle meeldis kirjutada kirjandeid. Aeg-ajalt aitasin selles ka oma klassiõdesid – mis tagantjärele mõeldes suurendas ka minu oskusi, sest pidin kirjutama ühel teemal mitmes variandis. Asi lõppes skandaaliga, kui selgus, et meie auväärne emakeeleõpetaja oli asjast kuidagi teada saanud. Ta küsis minult, kas tegite seda raha või mõne muu hea tasu eest. Muidugi ei olnud ma mitte mingit tasu saanud, isegi mitte musi. Pahandus oli aga suur ning kahtlustati ka üht klassikaaslast, kas ta ei ole asjast rääkinud ühele teisele õpetajale, kelle juures ta korteris elas. Igatahes minu huvi eesti keele vastu oli nii suur, et keskkooli lõpetamisel oleks võinud tulla päevakorda selle aine valik ülikooli õppima minnes.

Lõpetamisel tuli aga ootamatu pööre. Olin kirjutanud lõpukirjandi ja saanud selle eest hindeks väga hea. Kuna mu lõpuhinded olid ka kõigis teistes ainetes väga head, kuulutati välja, et olen lõpetanud keskkooli kuldmedaliga. Enne selle kättesaamist tuli aga ootamatu teade, et mu lõpukirjandi hinne on vabariiklikus komisjonis alandatud heale, sest kirjand ei ole ideoloogiliselt küllalt võitlev. Sellega olin jäänud ilma kuldmedalist ehk täpsemalt öeldes: sain hõbemedali. Peale kõige muu tähendas see mulle loobumist selle ideoloogilisi sõnakõlkse nõudva aine õpingutest ülikoolis. Järgnevates valikutes loobusin ka bioloogiast ajaloo kasuks selleks, et seista õige ja ausa ajalookäsitluse eest. See kujuneski minu järgneva eluteeks, aga selle kõrval olen ma alati püüdnud kaitsta õiget ja ausat eesti keelt. Seda suunda silmas pidades ongi kirjutatud käesolev artikkel.

HELMUT PIIRIMÄE (sünd 08.09.1930 Uue-Põltsamaa vallas) on ajaloolane, ajaloodoktor (1974), Uppsala ülikooli audoktor (1982). 1950 lõpetas Põltsamaa Keskkooli, 1955 Tartu Ülikooli, aastatel 1955–1957 oli Eesti Ajaloo Keskarhiivi teadur. A-st 1956 TÜ õppejõud (a-st 1977 professor, a-st 1996 emeritprofessor). Stockholm, Lundi, Riia, Turu, Moskva jt ülikoolide külalisprofessor.

Väljaande "Skandinavski sbornik" toimetuskolleegiumi esimees (1978–1990), "Tartu Ülikooli ajaloo" I köite koostaja (1982). Avaldanud raamatud "Suur Prantsuse Revolutsioon"(1990), "Ülikoolilinn Pärnu" (1999), "Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil" (2009).

EÜSi, ÕESI, Porthan Seura, Eesti Ajaloõpetajate Seltsi, Eesti Keele Kaitse Ühingu jt seltside ning ühingute liige; Forseliuse Seltsi, ÕESI jt seltside auliige. Forseliuse Seltsi Suur Ignatsi Jaagu medal (1991), Rootsi Põhjatähe orden (1991), EV Valgetähe III klassi orden (1998), Venezuela Andres Bello medal (2002), ENSV riiklik preemia (1985), Dr. Arthur Puksovi nimeline preemia (1989) jt medalid, aumärgid ja aukirjad.

AJALEHEKEELEST

AJALEHE NÄDALINE KEELEKASUTUSEST

Viktor Korrovits

Eesti Keele Kaitse Ühing on analüüsinud mitme maakondliku ajalehe keelekasutust. Seda on arutatud ajalehtede Koit, Valgamaalane, Sakala ja Vooremaa toimetuses.

8. detsembril 2011 käisid juhatuse liikmed Külliki Kask, Viktor Korrovits ja Sulev Uus Raplamaa ajalehe Nädaline toimetuses, olles eelnevalt tutvunud viimaste kuude lehenumbritega. Juhatuse liikmed tegid seda üksteisest sõltumata, et tekiks loetust terviklikum pilt.

Raplas olles meenub kõigepealt see, et meie kirjakeel on pärit endiselt Järvamaalt, kuhu kuulus ka Rapla ümbrus, enne kui Vene okupatsioon sellest maakonna kujundas.

Sai selgeks, miks ajalehe pealkiri on vatuolus tema ilmutamise sagedusega. Sõna *nädaline* on kaasaegses keeles vajunud unustusehõlma, aga tema mõte on ikkagi seotud nädalaga ehk siis ajaleht peaks ilmutama kord nädalas, aga ta ilmub nagu enamik praeguseid maakonnalehti kolm korda nädalas. Vanemates sõnaraamatutes, nagu F. J. Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamat“ (1893), „Eesti õigekeelsuse sõnaraamat“ (1930) ja P. Saagpaku „Eesti-inglise sõnaraamat“ (1982) – viimane ei ole küll ilmunud mitte eriti ammu, aga tema sõnavara on enamjaolt ennesõjaaegne –, on *nädalise* sünonüümiks *nädalane* ja peale vanuse tähendab seda, et midagi ilmub kas kord nädalas või nädala kaupa.

Peatoimetaja Tõnis Tõnisson selgitas, et 1992. aastal, kui lõppes rajoonilehe Ühistöö ilmutamine, hakati välja andma Vihula murdes ajalehte Nädalaring. Sellest saigi Nädaline ja see ilmus kord nädalas. Lehte hakati tihedamini välja andma, aga lugejad olid jõudnud pealkirjaga harjuda.

2011. a sügise ajalehtedest jäid silma mõned **tarbetud võõrsõnad ja lahtiseletamata sõnaühendid.**

1. septembri numbril uudiste veerus oli pealkiri “Ko Mo meistri-võistluste sari on jõudnud lõpusirgele”. Ko Mo tähendus ei selgu ka artiklit lugedes, toimetuses saime teada, et mõeldud on kondimootorit. Samas on aga lauses “Balti karikavõistluste 4WD võitjad ... “ lahti seletatud 4WD tähendus.

Sama numbril 3. leheküljel kirjutab noor, 17-aastane suverporter: „Ma ei taha teha “feimi” ja reputasiooni kui sellist, vaid seda, et keegi näeks, et just see inimene kirjutas sellel ajal sellise teksti”. Siin võiks ingliskeelse sõna *fame* asendada eestikeelsega *kuulsus*, inglise sõna toomiseks teksti ei ole vajadust.

21. novembri ajalehe sisu tutvustava veeru esimesel leheküljel on lause: “G4S Eesti meistri liigas tegi suurüllatuse”. Lugejale, kes ei ole sporditerminitega kursis, jääbki selgusetuks lühend G4S. Sama numbril 3. leheküljel on lause: „Lisaks on Meelis Luks Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu ametlik webmaster”. *Webmasteri* asemel sobiks väga hästi sõna *veebikujundaja*.

Hea on lugeda teksti, kui tavalugejale **tundmatu akronüüm on lahti seletatud**, nagu näiteks 3. septembri ajalehes: KOIT – kohaliku omavalitsuse investeringute toetuste kava või KOP – kohaliku omaalgatuse programm. Võib-olla oleks õige lahti seletada ka Paide MEK, sest noored lugejad ei pruugi teada, et see on Vene ajast jäänud nimi Paide Mehhaniseeritud Rändkolonn.

Vältida võiks murrujoone kasutamist

3. septembri numbris on öeldud: “Kui paljud kirjad/saadetised kaduma lähevad” või “Suurüllatuse tegi Rapla korvpallimeeskond Piimameister Otto/Rapla, võites valitsevat Eesti meistrit BC Kalev/Cramo”. Siin on ühes lauses kaks murrujoont, nagu oleks tegemist mingi matemaatilise valemiga.

Lausete kokkuseadmisel poleks paha meeles pidada kooliajast tuntud reeglit, et harilikus lauses on alus, öeldis ja seejärel kõik muu. Näiteks 1. septembri numbris oleva lause “Ma küll kasutan arvutit ja internetti ka koolitöös väga palju, aga ei oleks osanud arvata, et see nii tarvilik vahend on” võiks asendada selgema lausega “Ma kasutan ka koolitöös väga palju arvutit ja internetti, aga ei oleks osanud arvata, et see on nii tarvilik vahend”.

Ikka ja jälle eelistatakse nimetavat käänet

Seda nähtust võib nimetada nominalisatsiooniks. Näiteks ajalehe 2. leheküljel on öeldud: “Mul on tellitud SA Archimedes infokiri ja sealt leidsingi infot”.

Ajalehte Nädaline on meeldiv kätte võtta. See on maitsekalt kujundatud, esiküljel on toodud tähtsamate kirjatükkide lühitutvustus.

VIKTOR KORROVITS (sünd 16.09.1945 Tartus) on füüsik, töötanud 40 aastat Tartu Ülikooli füüsikainstituudis, koostanud füüsikaterminite sõnaraamatuid, olnud Tartu linnavolikogu (1989–2002) ja Eesti Vabariigi Põhiseaduse Assamblee liige. 1993. aastast USA Minnesota osariigi Duluthi linna aukodanik. Eesti Keele Kaitse Ühingu juhatuse liige.

VEEL NÄDALISE KEELEST

Ettekanne 8. detsembril 2011 Nädalise toimetuses

Külliki Kask

Nädaline on väga huvitav Rapla maakonna leht, mis pakub palju uudislikku teavet ja kasutab enamasti korrektset eesti keelt. Mõned tähelepanekud siiski.

Võrguväljaandes häirib otsekõne kirjavahemärgistus: alguses peavad jutumärgid olema all.

“Selline sündmus, mis vajab päästjate pikemat kohalolemist. /---/ ja lokaalne internetiside,” ütles Nädalisele esmaspäeval valves olnud Rapla päästjate meeskonna vanem Tõnu Leinmets.

Pealkirjad

Varbola rahvamajas toimus üle-eestiline linetantsu maraton.

Häirib võõrkeelse sõnaosa kasutamine. Õigekeelsussõnaraamat (2006) selgitab: *ülemaaline, üleriigiline* **line dancing** • rivitants *Viljandi Kultuuriakadeemia andis sõbra tiitli Katrin Niklusele ja Martin Bristolile.*

Pealkirjas on liiga palju nimesid, nende koht on hoopis juhtlõigus. Nimede kasutamine muudab pealkirja liiga pikaks, soovitatav on piirduda 5–7 sõnaga.

Juhtlõik

Uudise juhtlõiguks on tavaliselt üks lause, Nädalises sageli kaks lauset.

Rapla päästekeskus sai enda käsutusse juhtimiskonteineri, mis sisuliselt on staap pikemaajaliste päästetööde puhuks. Üks põhjus, miks konteiner Rapla hoole alla anti, on pealinna ehk suurema ohu piirkonna lähedus.

Teine nõue on see, et pealkiri peaks olema tuletatud juhtlõigust. Mõnel puhul pole seda reeglit järgitud.

Kohilas on ooterežiimil kaks tootmisettevõtet.

Esimene neist [kas tõesti tootmisettevõtte ise?] pidi eelduste kohaselt kopa maasse lööma selle aasta maikuu ja tootmist alustama.

Õigekiri

On väga meeldiv tõdeda, et algustäheortograafia vigu ei jäänud silma, kokku- ja lahkukirjutuses, kirjavahemärgistuses oli siiski üksikuid eksimusi.

Määrsõna *ääres* kirjutatakse nimisõnast lahku: *tee ääres seisis külmetav laps.*

Brüsselis Eestit avastamas, ehk omavalitsusjuhtide koolitusreisi muljeid Euroopa Liidu mitteametlikust pealinnast. Peab olema: Brüsselisse Eestit avastama ehk /---/, sest sidesõna ehk ette koma seda tüüpi lauses ei panda.

Lausestus

Õeldis on üldjuhul lauses 2. kohal, Nädalises tihti lause lõpus.

*... pärast seda, kui volikogu põhimõttelise nõusoleku **annab**.*

*... kui nad süünet kunstihuvi **on näinud**.*

Liitlause osalause vahel soovitatakse panna koma.

/---/ võidumõtte liikuma siis, kui mängu lõpuni oli jäänud ligikaudu viis minutit. Kuid kindel ei saanud veel milleski olla.

Sõnavara

„Uudne“ eesti keel

*... ärimees ilmutas oma teise romaani, pealkirjaga „Kaubamaja“.
Kull kirjutas romaani, nimega „Vabrik“.*

Nõnda kirjutas 22. novembri ajalehes, nimega Nädaline, kena ajakirjanik, nimega Margus Mikomägi.

Asi = ese on nn tore sõna, mis asendab igasuguseid mõisteid, nähtusi, tundeid jne.

*Täna on **asjad** pöördunud (loe: olukord on muutunud).*

*Tegime oma rutiinseid **asju** (harjutusi).*

*Meil nendele **asjadele** tavaliselt ei mõelda (alkoholismi tekkele).*

Läbi paneb ka muigama.

Nt ... läbi uute tehnikate, .. läbi arvuti [Läbi metsa küll lähen, aga läbi arvuti ilmselt ei mahu ...]

Asesõnaga see (selle, seda) liialdamine

Kust on see alguse saanud? Kas sellest, et vanemad joovad või jõid? Kas see tuleb geenidest?

*”Aga kui Rapla maavalitsus peab vajalikuks ja leiab võimaluse **seda** teha varem, siis maanteeamet on valmis väljastama projekterimiseks-ehitamiseks vajalikud tehnilised tingimused,” vahendas maanteeameti avalike suhete osakonna töötaja Allan Kasesalu.*

[No-jah, see on sellepärast, et seda ei olnud, muidu oleksin ma seda teinud....]

Mitmekordse eituse kasutamine

/---/ ei saa lisada usaldust ei poliitikutele, meedikutele ega ka riigile. (ega = ei ka)

Keskvärde kasutamine

*Võib arvata, et Cramo tuli Rapla võistkonda „mütsiga lööma“, kuna pidas vastaseid **nõrgemaks**.*

[kellest nõrgemaks?]

Verbide kasutamine

Neutraalsetest verbidest eelistatakse kasutada sõnu **rääkis**, ütles ja lisa; sõnas ja lausus silma ei hakanud.

Hinnangulised verbid annavad öeldule lisatähenduse. Saatelause verbid *tunnistas*, *möönis*, *väitis*, *toonitas*, *rõhutas*, *arvas*, *nentis*, *konstateeris* jt viitavad, et kõneleja (allikas) on midagi valesti või halvasti teinud ja autor pole kõneleja öelduga nõus (kuigi tegelikult on nõus, aga lugu kirjutades kasutab vaheldusrikkuse vm põhjuse tõttu hinnangulist verbi: *ütles* juba oli, panen nüüd *nentis*).

Professor Veidemann rõhutas, et tema 101 on ühe mehe tehtud Eesti kirjanduslugu.

Ka sõnade *selgitas* ja *vahendas* kasutamisega peab olema ettevaatlik: mõnikord intervjuueeritav lihtsalt ütleb midagi, ei selgita olukorda ega vahenda arvamust.

Kehv stiil

/---/ aga praeguse **rahastamisskeemiga valdadel** selleks motivatsiooni ei ole.

Rapla päästekeskus sai enda käsutusse juhtimiskonteineri, mis sisuliselt on staap pikemaajaliste päästetööde **puhuks**.

Juhtimiskonteinerit kasutatakse üle-eestiliste suurõnnetuste **puhul, siis kui juhtub looduskatastroof, metsapõleng...**

Advendiaja algust ja jõuluootust tähistavad paljudes kohtades särama löönud jõulukuused ja **-kaunistused**.

Nädaline on hea ja huvitav leht, mille keelekasutus on korrektne.

Aitäh Nädalise keeleteimetajatele, kes hea keelekasutusega on kindlasti abiks ka Rapla emakeeleõpetajatele. Näiteks liitlause kirjavahemärgistust võiks õpetada allpool toodud lause järgi, kus kõik komad täpselt õigel kohal.

Eesti kärpis neil aastatel unistusi, kuid suurendas investeringuid, mis on olulisemad kui palgad, sest palk tähendab tarbimist, raha välja- viimist, investeerimine aga töökohti.

KÜLLIKI KASK (sünd 17.12.1949 Rakveres) on eesti keele, kirjandus- ja meediaõpetaja Tartu Karlova Gümnaasiumis, Eesti Keele Kaitse Ühingu asutajaliige, kroonik ja juhatuse liige. 1968 lõpetas Elva Keskkooli, 1977 Tartu Ülikooli eesti filoloogina eesti keele ja kirjanduse õpetaja kutsega, a-st 1999 kuni praeguseni pedagoog-metoodik, eesti keele ja kirjanduse vabariikliku ainenõukogu liige, aasta õpetaja 2009, gümnaasiumi meediaõpetuse õpiku, töövihiku ja õpetajaraamatu autor, Wiedemanni fondi halduskogu liige.

KEELESÄUTSE

MEDITSIINIKEELEST

Jaak Kiviloog

Katkend e-kirjast Reet Väärile 19.04.2011

Tunnen kodanikuna muret, et meditsiinialased teksid on eesti patsientidele, aga ka tervishoiutöötajaile tihti raskesti arusaavad.

Eestis ja ka Soomes kasutatakse liiga palju teaduslikke termineid, võõrsõnu ja lühendeid üldsusele mõeldud tekstides. Olukord on palju parem Rootsis ja vist ka Taanis.

Selle tähelepaneku paikapidavust Eestis peaks uurima. Uurimuse tulemustest peaks meditsiinitekstide koostajaid informeerima ergutamaks neid oma keelt paranadama.

(Olen ju ise Rootsi kooliga arst. Kaitsnud doktoriväitekirja Uppsalas. Olin ka sealse ülikooli kopsumeditsiini dotsent.)

Inglise keele pealetung on kiire ja täielik

Praeguseks (võrreldes Nõukogude ajaga) on olukord Eestis mõneti muutunud, kuid kahjuks ei saa öelda, et paremuse suunas. Inglise keele pealetung on kiire ja täielik ning sellele ei osutata märkimisväärset vastupanu. Vastupidi, kõrgelt väärtustatakse seda, kui noor spetsialist on saanud hariduse inglise keeles, olgu siis kas välismaal või ka Eestis ingliskeelset kursust kuulates, ja ta on võimeline nii suuliselt kui ka kirjalikult ennast inglise keeles laitmatult väljendama.

Loomulikult on võõrkeelte oskamine väikesele rahvale hädavajalik, kuid samade oskuste olemasolu eesti keeles leiab maini-

mist vaid pigem emakeelepäeva, mõnede kampaaniaürituste või aastapäevadega seoses.

Igapäevaelus on kahjuks üha enesestmõistetavamaks muutumas vabandus „Sorry, kuid kahjuks ei oska ma oma (uurimis)tööst eesti keeles rääkida“ ning seda isegi rahvusringhäälingu saadetes. Sellise suhtumise põhjustab emakeelse suhtluse ja erialase teabelevi alaväärtustamine, kuid osaliselt on see tingitud ka omakeelse erialaterminoloogia mahajäämusest, korrektsete tõlgete või mõistesuletuste puudumisest.

Huvi eesti keele vastu

Mul on Eestist ainult poolteist aastat algkooliharidust. Olen Uppsalas olles kuulanud Andrus Saareste, Valter Tauli ja Raimo Raagi eesti keele seminare.

Tegin ka väikse eksamitöö Raimo Raagi juures lastekeelest Metsakodu suvelaagris Rootsis, kokkuvõtte tulemustest on avaldatud ajakirjas Mana.

Olen suurema osa oma elust elanud Rootsis ja nüüd alates 2004. aastast Soomes, mis seletab, et minu eesti keele oskus on puudulik. Olen sellest väga teadlik.

Agaga eriti prof. A. Saareste äratas minus huvi eesti keele vastu.

Autor on pagulastaustaga 76aastane kopsuarst. Arstiteaduslik väljaõpe Uppsalast. Töötanud arstina Rootsis, aga 2004. aastal seoses pensionileminekuga kolinud Soome. On tunnustatud arst ja teadlane, meditsiinterminoloogia komisjoni liige, avaldanud arvukalt meditsiinilaseid uurimusi.

KRIITILISI MÕTTEID KEELEKASUTUSE KOHTA

Voldemar Kiinoja

Rahvuse üks põhiomadusi on keel. Kui kaob keel, kaovad rahvus ja rahvuslik kultuur. Kui Eestis enam ei räägita eesti keelt, siis jääb järele ainult Eesti nimi, kui sedagi.

19. sajandil toimus eestlaste ümberrahvastamine – algul saksastamine, hiljem eriti rärgelt venestamine. Eestlased suutsid vastu pidada, kuni saavutati iseseisvus. Aga vaenlased ei maganud. Pool sajandit ränka okupatsiooni ja venestamist oli eesti rahva kavakindel hävitamine. Leidus pugejaid, kes läksid sellega kaasa, kuid rahvuse põhiosa jäi eestlusele truuks. Nüüd on jällegi saavutatud iseseisvus, aga tuuleliputaolised isikud püüavad loobuda oma emakeelest ja võtta selle asemele inglise keele. Seda vabatahtlikult, ilma sunnita.

Keelte oskamine on hea, kuid emakeele asendamine võõrkeelega on ohtlik.

Peale selle risustatakse eesti keelt tarbetute võõrsõnadega, ei arvestata õigekirjareegleid, aetakse segi mõisteid, kasutatakse võõrkeelseid kohanimesisid. Seda kõike kas edevusest või rumalusest. Professor Eduard Väari võitles eesti keele puhtuse ja säilimise eest. Seda tööd tuleb jätkata.

Suur merelaht, mis asub Soome ja Rootsi vahel on eesti keeles *Põhjalaht* (soome k. *Pohjalahti*, rootsi k. *Bottniska viken*). Pidevalt on kuulda või lugeda nimekuju *Botnia* laht, kuigi selleks ei ole mingit mõistlikku põhjust. Vene keeles on (ladina tähtedega kirjutatult) *Pskov*, eesti k. *Pihkva*; vene k. *Gdov*, eesti k. *Oudova*; vene k. *Petrozavodsk*, eesti k. *Petroskoi*; vene k. *Olonets*, eesti k. *Aunus*; vene k. *Onega* (järv), eesti k. *Äänisjärv*.

Rootsi suurim saar, mis on Eesti ajaloos üsna olulist osa etendanud, on eesti k. *Ojamaa*, rootsi k. *Gotland* jne. *Ameerika* on maailmajagu, kuid paljud kasutavad seda riigi (USA, Ühendriigid) nimena.

Kahjuks püüavad mõned võru murde idaosa elanikud suruda kirjakeelde murdelisi nimesid.

Näiteks on kirjakeeles ja kõigis eesti murretes, välja arvatud võru murde idapoolsemad murrakud, kohanimi *Vastseliina*. Kohalikus murrakus on see *Vahtsõliina*, seda tahetakse aga muuta ametlikuks nimeks. Helme kihelkonna lõunaosas asub *Koorküla*. Kohalikus murrakus on see *Kuurküla*. Murre ja kirjakeel peaksid jääma eraldi.

Spordireporteritel ja teistel ajakirjanikel tuleb sageli kasutada võõrapäraseid koha- või sportlaste nimesid.

Lähtuda tuleks siis vastavast keelest, mitte hääldada kõiki nimesid inglispäraselt. Kui vastavat keelt ei osata ega tunta selle keele hääldamist, tuleks teatmeteostest järele vaadata. Näiteks hääldati ühe Saksa sportlase nimi *Mišel Töök*. Õige nimi oli *Michel Turk*.

Paljud mõisted aetakse segi. Näiteks ei tehta vahet *alevi* ja *aleviku* vahel. *Alev* on suurem kui *alevik*. *Alevil* on omavalitsus nagu linnal ja vallal, *alevikul* ei ole omavalitsust.

Segadusi on ka ajavööndite nimetamisega. Kellelgi tuli tahtmine kellaeg segi lüüa ja kehtestati *suveaeg* ja *talveaeg*, kuigi peaks kasutama *vööndiaja* mõistet.

Kuidas võidelda rohkete vigadega avalikus keelekasutuses?

Peamine on, et austataks oma emakeelt, tarvitataks seda võimalikult õigesti, ei risustataks seda ega asendataks võõrkeelega. Et ei võetaks omaks seda, kuidas tuul parajasti puhub.

UITMÕTTEID KEELEST: KAS SEE ON IKKA EESTLASE JUTT?

Asael Truupõld

Maailma rahvastik kasvab väga kiiresti. Eesti ei jõua sellele järele ja muutub hõredalt asustatud maaks. Eestlased rändavad välja. Iga noor viib kaasa killukese eestikeelsest perekonnast. See on ühelt poolt suurmood, mida reklaamitakse meedias, teiselt poolt aga ka eluline vajadus ja noorte seiklushimu. Eestile on nad enamasti kadunud.

- **Asemele tulevad võõrad.** Nende keel on kas inglise, vene, hiina või mõni muu keel. Nad peaksid Eestis eesti keele ära õppima. Üheks õppimise võimaluseks on raadio kuulamine. Paraku on saatejuhid sageli pudikeelsed kiirräakijad. Tavaline eestlanegi peab tõsiselt pingutama, et aru saada. Mida siis muulanegi peaks õppima?
- **Keeleküsimusi ei kajastata meedias peaaegu üldse.** Ometi oleks see vajalik. Kui kuulata mõnda esinejat, ei saa vahel arugi, millest on jutt: ikka *pleiohv, filing, keiss*.
- **Reklaam on hakanud muutuma ingliskeelseks.** Muudkui *beibe* ja *parti, eksklusiiivne* veel pealegi. Imelik mõelda, et sellest peab aru saama eestlane, kelle kodune keel pole inglise keel. Vähe sellest, ka lastesaatele järgneb kohe ingliskeelne laul.
- **Meie ise võtame sageli kasutusele eestikeelse sõna asemel välislaenu,** näiteks *meeskonna* asemele *tiim*. Miks, ei tea. Vanasti nimetati võõrsõnadega eputamist kadakasaksluseks. Kuulake hoolega tähtsate inimeste juttu, seal on kõik segi.
- **Uute sõnade loomine on pärast presidendi sõnavõttu soiku jäänud.** Iga uus sõna peaks kõlama eestipäraselt. Pole hea, kui sõnas on mitu kaashäälikut kõrvuti, hea sõna peaks arvestama ka meile omast astme- ja laadivaheldust.

×

Üheks eesti keele õppimise mooduseks on meie laulude laulmine. See on viisi ja sõnade omandamine. Aga mida sa õpid, kui raadios mängitakse ingliskeelseid laule? Ja neid eestikeelseid laule on väga vähe, millest ka sõnadest võiks aru sada. Inglisekeelseid laule reklaamivad saatejuhid kui imeilusaid ja vanu häid ameerika omi. Noh, tegelane välismaal käinud ja tahab oma teadmisi kiita, originaalis.

Kui palju lauldakse tänapäeval peolauas ühislauale? Vist on see komme muutunud aastakümnetetaguseks. Ehk laulakski, kuid pole häid tekste ega viise. Laulma meelitaksid ka head lauljad eestikeelsete lauludega. Hoopis võrastav on, kui eesti lauljad laulavad eestlastele inglise keeles. Kõik see toimub avalikult, mille vastu keegi ei protesteer. Nagu oleks okupatsiooniaeg tagasi tulnud.

Üheks viimaste aastate lööknumbriks on ropendamine, seda nii lauludes, luuletustes, kunstis, teatrietendustes jm. Jääb mulje, et asjatükk oleks muidu väga nigel, kui ropendamisega seda ei vürtsitata. Sinna juurde käib vandumine. Vanatühi öelnud kunagi, et talust saab kuidagi mööda, aga asunik kutsub tingimata sisse. Nii kutsutakse teda ka Eestis sisse.

Mida öelda lõpetuseks? Igaüks võiks oma juttu jälgida, kas see ikka on eestlase jutt. Rääkige kuulajatele nauditava kiirusega, loobuge ingliskeelsetest sõnadest ja väljenditest, arvestage väikesi lapsi, kes ei tea võõrsõnadest mitte midagi, õppige koosviibimistel laulma meie laule, rääkige poolperedes oma lastega eesti keelt.

Autor on Eesti Keele Kaitse Ühingu liige.

MIS AITAKS OHJELDADA OHJAMIST?

Helju Vals

Lehest lugesin, et ühes Tartu bussis, mis oli mõeldud koolilapsi laulu- ja tantsupeole sõidutama, ütles pakiruumide jaks üles.

Siis haaras bussijuht rooli asemel ohjad ja vinnas osa pakke vahe- käiku. Oh häda, ta pidi ohjama ka käratsevaid lapsi. Kas surus lapsed- ki vahekäiku, pilkas küsida lehelugeja, pigem maa- kui linnamees. Ta ütles ammu imestavat, kui suures vaimustuses on ajakirjandus ohja- dest, nagu muid piltliku väljenduse võimalusi enam polekski, ja see vaimustus ei lähe kokku tarkusega, mida jagab kool: «ohjama» tähen- dab ohjadest juhtima («Nõõ!») ja «ohjeldama», vastupidi, on ohjes hoidma («Ptruu!»). Lauupeo bussijuht ohjeldas lapsi ehk kantseldas, manitses, talitses, kutsus korrale, ei ohjanud neid, ja kui kutselised kirjutajad seda maamehelikult lihtsat vahet ei tee, siis ärgu nad pruu- kigu kumbagi sõna mitte üheski lauses.

1. juulil, päev enne seda, kui ühes hingamise tunnetus hakkas Tallinna jõudma, tabas Eestit hinnatõusunärveldus. Ärev oli juba varemgi, ammu on olnud. Leht hoiatas: «Tallinna linnavõim vähendab huvikoolide toetusi» (ehk linnalapsed tänavale), teine leht: «Päästjaid ähvardab koondamislaine.» Ja jälle see narruste narrus: «Mis aitaks ohjata hasartmängusõltuvust?» Kas me sellepärast ei saagi mängusõltuvusest ja muudest surutistest lahti, et me neile hoogu lisame, vales kohas nõõtame? Riigi siseelus on ohjama-sõna vildakas mõttekäik, ka seal, kus seda sõna ennast näha polegi, lihtrahvale ohtlik, ta saab tüssata iga päev.

Postimehe Postikon: «Hämmastav, kuidas pangad on omandanud oskuse seletada uusi kitsendusi nii, nagu neist just kliendile kõige suurem tulu tõuseks.»

«Eesti keele käsiraamatust» (1997) leiame paronüümide ehk sarnasõnade alajaotuses, kohe alguses näidetena meile tuttavad «käsitlema», «käsitama» ja «käsitsema», «ortoeepia» ja «ortopeedia» ning rohked muud igapäevased eksitajad. Raamat tõdeb, et eesti tuletussüsteemi rikkus on kohati pöördunud keele hädaks, kui tüvesid üle koormatakse.

Kunagi ammu, kui tulipunktis olid sõnapaarilised «juhend» ja «juhis», küsiti üldteada keeletargalt Henn Saarilt, kas ei tohiks teha nägu, et kaksikute ja kolmikutena sarnased sõnad on ühtlasi samased sõnad, tähendusvaheta, ja hingata oleks kergem. «Ei mingeid nägusid!» vastas Saari. Keele rikkus, olgugi tükati tülikas, pole rikkuda. Need, kes kurdavad, teevad ise tüli juurdegi, näiteks pikendavad homonüümide (sõnade kuju sama, tähendus erinev) rida: rikkur 'jõukas inimene' ja rikkur 'rikkuja inimene'.

Kas te ei leia, et siin valitseb tänapäevane eetika- ja poliitikameeleline seos?

Alguse juurde tagasi tulles tahaks kokku võtta, ja ilma igasuguste ohjadeta, juuli esimese nädala lauluelamuste külluse. Valisin sidemeks Paavo Järvi meeliülendava ajalehelause: «Ma mõtlen Eesti asja ajamisele iga jumala minut.»

Helju Vals oli Eesti Keele Kaitse Ühingu asutajaliige.

Artikkel ilmus esmakordselt Tartu Postimehes 12.07.2009.

GRAMMATIK VÕID, STILIST PEAD OLEMA

Helju Vals

Perekondlikul aiapeol Tartus tuli jutuks juulilõpu lehepealkiri «Nudistid Piritas rannas alasti viibida ei tohi». Pereisa: «Grammatiliselt on see lause õige.» Isast veel koolitatum tütar: «Selles lauses on stiilirike, pleonasm: alasti-olek ja nudism kõrvuti.» Ja minu poole pöördudes: «Ära nukrutse, keeleseaduslikult saab kõik varsti joonde.»

Ei ta saa. Pole näha, et seadusetegijaid keeleinimesi huvitaksid kurrulised laused, laiemas mõttes tekst. Isegi nüüd, kus tähelepanu on koondunud ajakirjandusväljaannetele, ei lakata pidamast korrektsuse vaat et ainsaks mõõdupuuks grammatikat. Ent ajakirjanduskeel pole asjaajamisekeel.

Olen minagi oodanud keeleseaduse täpsemat ja värskeamat uus-trükki, kuid ainult sellises sisus, mis ometi kord tunnistaks keeleseaduse äriseadustikust ülemaks. Vaimsus pääseks võidule. Võitu ei ole!

Selle suve keeleärevuse vallandas avastus, et kehtivas keeleseaduses on lünk: riiklikelt väljaannetelt saab korrektsust nõuda, veebiväljaannetelt mitte. Nemad on äriühingud, seega lindpriid, kirjutavad, kuis tahavad. Nüüd siis kutsutakse nad korraks.

Kuid paistab, et jälle pääsevad puhtalt need ärid, kellest kirjutas Jüri Kuuskemaa. Peale Leo Kaagjärve pole ükski senine sõnavõtja seda vaimurikast kunstiloolast meelde tuletanud.

Firmamehed ennast ajakirjanduses otse ei näita, kuid oma võõr- ja poolkeelse reklaami ja muu kõlbmatusega sogastavad nad ajakirjanduse kaudu eesti kultuuri. Keeletoimetajad ja keelekorraldajad saavad seda omal nahal tunda päevast päeva. Muide, nende seas, kes keeleseaduse eelnõu ette valmistasid, keelekorraldajaid ei olnud (loe Martin Ehalat, Päevaleht 23.07.2009).

Juuli polnud veel lõppenud, kui jälle andis endast ajalehes märku matslik äritekst: «Eesti firma Horiton Tissue OÜ tualettpaber Daisy jõuab Hollandis müügile.» Selle peale lõi keegi lehelugeja käsi kokku: «Või Eesti firma! Või tissihorisoni paber!»

Üllatav oli lehest leida keeleinspeksiooni nõuniku Hele Pärna sõnu, et ajakirjanduse kontrollimiseks peaks inspeksioon tööle võtma eraldi inimese. Kas too «eraldi inimene», veel üks teoreetik praktikute hulgas, taipab, miks ei saa ajalehtnikud vastutada Daisy eest?

Kas ta vaevub analüüsima, et ütlus «Sõidan kahe bussiga» on, tõsi jah, ülepingutatult rahvasuine, ometi ei pea see saama kramplikult grammatilist parandust «Sõidan bussiga number kaks», kui on võimalik eelistada stiilset sõitu kahe bussiga.

Põnevust tuleb järjest juurde. Täiesti erinevas elumõistmises ja kõnetluslaadis kirjutavad kaks üle-eestilist meest – Mihkel Mutt kolumnistina Postimehes ja Peeter Olesk filoloogina Õhtulehes. Muti jutt on nagu ikka kõigisoojane pealkirjast alates, mine võta kinni: «Kui roosid räägiksid».

Mind raputas Oleski «Keeleseadus võiks kalevi alla minna», seda enam, et ta räägib keeleteimetajatest. Neid, kes tema tekste on toimetanud, tuleb kokku 40, igauks oma keelega, ja mitte ükski pole kehtivat keeseadust lugenud.

Mõtlen ja mõtlen, kuidas oma ametiõdede ja -vendade (üks on olnud Heldur Niit), ka Oleski enda ketserlikkust kokku viia sellesama artikli kreedoga (samuti Oleskilt): «Hea on keel, mida on mõnus kuulata ja huvitav lugeda.» Öeldud on kõik.

Ei tea, kas vahepeal on Pirita nudistid oma linnaosavalitsuse nõudel ennast riidesse pannud. Siis nad pole enam need, kes varem, seda küll.

Artikkel ilmus esmakordselt Tartu Postimehes 17.08.2009.

MAHULINE KEEL

Helju Vals

Mahuline keel ei ole termin, ei peagi olema. Tahaksin seda sõnapaari käibele lükata, sest temas tunnukse olevat liikuvust avaruse suunas. Sõnast *mahukas* (mahukas kohver) pole *mahulisele* võistlejat. Ehk mängib siin kaasa *licentia poetica*.

Meelde tuleb, mida ütles professor Veski meie kohvikuvestlustes, mõistagi vestlesime Werneris: oma ehituse poolest on keelel võimalus üha järjekindlamalt areneda. Arhitektidelt kujundlikuks väljenduseks laenatud *ehitus* oli Veski lemmiksõna. See lööb välja ka tema juhtlausese, et „keel on korrikaunis ehitus“, ja veel paljudes lausetes.

Minu mõtetes said *mahuline* ja *keel* kokku 2010. aasta kevadel, kui olin lugenud Tartu Postimehe vestlusringi: Maarjamõisasse hiiliv ülikool tirib kesklinna kaasa. Kõrvalveerus vastas lisaküsimustele Eesti Kunstiakadeemia mahulise arhitektuuri õppetooli professor Toomas Tammiss, ja siin on *mahuline* koos oma põhisõnaga, *arhitektuuriga* termini seisuses – kuidas teisiti.

Ajakirjaniku lisaküsimus oli näiteks see, kas „ülikoolil on vaja ruumilise arengu kava“.

Olen mõistnud, et ruumilisest mõtlemisest pole kellelgi pääsu. Võtame koduselt lihtsa näite. Ilmaennustajad, teab kus nad kõik on, kasutavad sageli ilmajaamade andmeid ja samu mudeleid. Kuid nende interpreteerimine jääb kohalike sünoptikute ülesandeks. Kaugused ei loe.

Kujutleme ennast veel korra ammusesse Wernerisse. Veski lauda, kohvikukeeles kabiini ehk separeed, professor Ariste keelest latrit, ümbritses alati huviliste summ. Mäletan kohvijoojate ehituskunstnike ehk arhitektide elevust, mille oli tekitanud Edasi lehe edev spordilause „Võistluse peaarhitektiks kerkis meeskonna noorim liige“. Tema siis oligi, kes ehitas võitu (vahepeal levis moeütlusena *värava autor*, meie ajal on kõik kohad *tegijaid* täis).

Kord kiusasin maestro Veskit küsimusega, millest see tuleb, et kõik ei ruumi (murdesõna) meie seltskonda istuma, kas puudu tuleb istekohta mahutavusest (mahutamisvõimest) või on viga verneristide mahtuvuses (mahtumisvõimes).

Vastus tuli kõigi kohvikuliste lemmikettekandjalt Ernalt, kes oli juhtunud meie juures peatuma: „Inimesel peab ruumis hea olema.“

Usun selles lauses leidvat sama mõtte, mille pani oma vastusesse ajakirjaniku lisaküsimusele professor Tammis ja mis eespool jäi kirja-panekut ootama: „See ruumilise arengu kava peab otsima kvaliteetset keskkonda, peab olema tehtud inimese, mitte ainult raha pärast.“

Kunstiakadeemia professori ja Werneri ettekandja vastuste pärast olen selle artikli kirjutanud. Ja nendele kurdan siin oma suruseisu: tunnen ennast kehvasti, olles sunnitud jagama üht ja sama ruumi – haridusruumi, kultuuriruumi, keeleruumi, aegruumi, ruumi nimega Eesti – Tallinna haridusala abilinnapeaks upitatud Yana Toomiga: Keskerakond ja keskharidus.

Kolme kuu jooksul, juunist alates on ta jõudnud meedias kuulutada Jama suure algustähega. Näiteks 4. juunil ta ütles: „Me oleme kõik siin eestlased, ainult mõned räägivad vene keeles“ ja järgmisel päeval lisas ta väite, et tõelisest eestlasest eristab teda vaid taskus olev sihvkapakk.

Kes oskaks öelda, kui suur on sihvkakestade levimiskiirus teel Tallinnast Tartusse? Keel, ära mahuta endasse prahti!

Artikkel ilmus esmakordselt Postimehes 25.08.2010.

EESTIKEELSEID NIMESID KIITES

Maret Raud

Kas pole vaimustav eestikeelne ansamblinimi "Jää-äär"?! Toredad on ja kindlalt Eestisse sobivad ka Kukerpillid, Metsatöll, Öökülm, Ellerhein... Kiita tahaks neidki, kes oma ettevõttele on taibanud panna nimeks Kaminakoda, Vannitoapood, Autoasi, Puiduturg. Toredad on toitlanimed Kolm Pelmeeni, Kannu kõrts, Pagaripoisid, Nimeta baar, Baieri kelder...

Aga kuhu kuuluvad Eesti ansamblid "The Sun" või "Smilers"? Kas nad tahavad näida pärinevat USA-st, Austraaliast või Iirimaalt? Äkki arvatakse neid nendes maades mingiks tundmatuks "nurgaansambliks"? Originaalne eesti nimi oleks sealsetelegi kindlasti uudsem ja huvitavam, kui tahes keeruline seda ka hääldada poleks.

Või miks peaks kellelegi, kes sõidab Eestisse Prantsusmaalt, Mehhikost, Sloveeniast või Rootsist, meeldima siin, mitteinglisekeelses maal näha kõikjal aina ingliskeelseid nimesid ja nimetusi? Kas pidada Eestit mingiks USA, Suurbritannia või koguni India asumaaks?

Milleks oli vaja hakata Eesti kaubandusettevõtete sekka sokutama "marketit"? Olid meil ju ammu olemas kauplus, pood, kaubamaja, turg jne. Selliste ettevõtete nimevalik on isegi lõppematu – lisaks mitte ainult koda ja kelder, vaid ka rõdu (*Rõdurestoran*), pööning (*Pööningukohvik*) jne.

Kui eesti keelest lugu peetaks, ei unustataks reeglit, et liitsõnaks ei ühendata erinevate keelte sõnu. Sellest pole hoolinud need, kes küüraksõna *säästumarket* on massiliselt kasutusele võtnud. Minu keel ei paindu küll seda *marketit* lausuma. Ütlen alati: "Käisin säästupoes!" või "Tulin säästukast!".

Kas hääldada seda sõna inglispäraselt või eestipäraseks mugandult? Meie keelele oleks ju hoopis lähedasem sama tähendusega turg, kaubamaja, kauplus. Lihtsam hääldada ka.

Kui asjad sedasi edasi lähevad, võib karta, et ka Nõmme turu asemel hakkame käima *Nomme market*'is. Suurest turust aga tehtaks *Suur market* ja lõpuks juba *Great market*.

Kõik need *bar*'id, *pub*'id, *steakhouse*'id, *plaza*'d jne EI KAUNISTA meie asulaid ega tänavaid! Need ei kõnele nimepanijate tarkusest ega lugupidamisest oma keele ja oma maa vastu. Kas on ikka mõtet ennast võõraste sulgedega ehtida, kui omad on kõlavamad, ilusamad, lõbusamad, vaimurikkamad?!

Kutsun kõiki eesti keele austajaid nii sõnas kui ka kirjas esile tooma eestikeelseid asutuse- ja ettevõtettenimesid ning kiitma selliste väljamõtlejaid ja kasutuselevõtjaid. Kui oleksin mõni riigitegelane, kuulutaksin välja suurte auhindadega võistluse eestikeelsete nimede loojatele, ka neile, kes asutuste, ettevõtete, firmade jne võõrkeelsetatud nimed eestikeelseteks tagasi muudaksid.

Autor on tallinlane.

Artikkel ilmus esmakordselt Kesknädalas 16.03.2011.

KADAKLUS NO99 MOODI

Häirib lavastuse „The rise and fall of Estonia” inglisekeelne pealkiri

Mind eestlasena häirib No 99 lavastuse tõlkimata jäetud ingliskeelne pealkiri „The rise and fall of Estonia”. Miks ei võinud seda öelda eesti keeles? Tegemist on järjekordse kadaklusega, kui väidetakse, et eesti keel ei kõla ilusasti ja mõte ei tule välja. Missugune mõte oleks kaduma läinud, kui pealkiri oleks olnud eestikeelne? Mõni kriitik võiks tavainimesele seletada, mida pealkiri õieti tähendab ja miks ingliskeelne on parem kui eestikeelne. Jään elevusega ootama. Ehk saaksin siis ka mina kõrgest kunstist osa.

Võib-olla loodab lavastaja pääseda suurde teatrilukku? Kodune mätas on väike mis väike. Vähemasti pealkiri on juba olemas. Asi seegi.

Minu tagasihoidlik soovitus: järgmise lavastuse võiks kohe teha New Yorgis, milleks veel Eestis jännata, saaks otsemaid suurde maailma.

Jaa, aga sellel on üks väike konks – laias ilmas on lavastajaid jalaga segada. Seal on raske eputada, hea, kui koduski saab.

Autor tädi Maali on tartlane.

KULTUURI (POLIITIKA) ST

GLOBAALSEST EESTI KULTUURIPOLIITIKAST

Rain Ots

Käesolev artikkel põhineb minu ettekandel Eesti Kultuuriseltside Ühenduse poolt korraldatud mõttetalgutel Värskas 2012. aasta augustis. Kokkusaamise teemaks oli seekord kultuuripoliitika. Milline on ja milline peaks olema seltside ehk kodanikuühenduste roll Eesti kultuuripoliitikas? Püüan järgnevalt kokku võtta enda poolt esitatud teesid ja lisada juurde kaasmõtletajalt saadud muljeid ja mõjutusi.

Eesti kultuur või eesti kultuur

Eesti kultuuripoliitika üle arutades tasub teha vahet mõistetel Eesti kultuur ja eesti kultuur. Suure algustähega Eesti kultuur viitab Eesti kui riigi kultuurile, seega hõlmab mõiste Eesti kultuur ka näiteks Vene Teatri tegevust, mille sihiks on vene kultuuritraditsioonide alalhoidmine Eestis. Rääkides Eesti kultuuripoliitikast, võime arutada selle üle, milline võiks Eestis olla eesti kultuurile suunataivate ressursside osakaal võrreldes näiteks vene kultuurile suunataivate ressurssidega. Suure algustähega Eesti kultuuri kultuuripoliitika seisukohast on eesti kultuur vaid Eesti kultuuri üks osa.

Väikese algustähega eesti kultuur hõlmab aga eestlaste kultuuri nii ajaliselt kui ka geograafiliselt laiemas tähenduses. Eestlased on olemas olnud enne Eesti riiki ja eestlasi elab ka väljaspool Eestit. Nende inimeste kultuur on eesti kultuur. Suure algustähega Eesti kultuur on eesti kultuuri osa. Väikese algustähega eesti kultuuri kultuuripoliitikast rääkides võime arutada näiteks selle üle, millist Eesti kultuuri meil eesti kultuuri kestva arengu tagamise seisukohast vaja on.

Eestikeelses kirjallikus tekstis on suure ja väikese algustähe abil suhteliselt lihtne Eesti ja eesti kultuuril vahet teha, raskused tekivad aga suulise arutelu korral. Alati ei pruugi ka kõnelejal enesel olla täiesti selge, kummast kultuurist ta parasjagu räägib. Valik väljendab kõneleja ideoloogiat, hoiakuid, seisukohti ja positsiooni. See võib tunduda kõnelejale nii iseenesestmõistetav, et ta oletab et kõik teised räägivad samast asjast. On ka võimalik, et ta ei ole veel jõudnud oma positsiooni määratleda või ei soovi ta otsustada, kas ta räägib eesti kultuurist või Eesti kultuurist.

Vahe tegemine suurel ja väikesel algustähel aitab ära hoida asjatuid teineteisest mõõdarääkimisi ja sellest tulenevaid tülisid. Lisaks aitab see mõista kaaskõneleja taotlusi. Eesti kultuuril ja eesti kultuuril võib ilmned vastandlikke eesmärke. Kultuuriteoreetiliselt võib neid mõisteid käsitleda kui vastandeid, mis on omavahel dialektilises seoses. Seega on vahetegemine otstarbekas ka vestluse või mõttekäigu struktureerimiseks.

Eesti kultuuri saab planeerida, eesti kultuuri saab paneerida

Suure algustähega Eesti kultuuripoliitika subjektiks on eelkõige Eesti riik, konkreetsemalt kultuuriministeerium. Sellisest poliitikast rääkis Värskas toimunud mõttetalgutel Mart Meri.

Eesti kultuuripoliitika üheks ülesandeks on tagada kõrgetasemelise kultuuri kättesaadavus võimalikult paljudele üle Eesti. Kultuuriministeerium võib näiteks otsustada, kas peaks tellima Värskasse kohale ooperietenduse. Aga kes seda siia vaatama tuleks? Või peaks hoopis investeerima inimestesse kohapeal ja andma valdadele raha, et nad saaksid palgata tööle kultuuritöötajaid. Sellisel juhul peaks kultuuriministeerium kui tellija aga ikkagi kindlaks määrama, milline on see Eesti kultuur, mida neilt kohalike kultuuritöötajatelt rahva (või riigi, või Euroopa Liidu?) raha eest tuleks tellida?

Eesti kultuuri mõistele rajaneva kultuuripoliitika võiks taandada piltlikult kultuuri planeerimisele. Kultuur on midagi, mida on võimalik ratsionaalselt planeerida, tellida ja tellimuse täitmist on võimalik mõõta. Planeeritavuse nõue seab aktsepteeritavale kultuurile konkreet- sed piirid. Kodanikuühendused ei ole sellisest vaatenurgast vaadeldu- na kuigi sobivad koostööpartnerid Eesti kultuuri ellu viima, kuna vabatahtlikku tööd ei ole nii lihtne planeerida.

Hoopis vastupidist, väikese algustähega eesti kultuuri kultuuripoliitikat näis esindavat Värska vallavanem Raul Kuldre. Tema lähekohaks on, et eesti kultuur on midagi sellist, mida ei saa ülaltpoolt ratsionaal- selt määrata ega tellida, vaid see on stiihiliselt tekkinud ja välja kuju- nenud inimeste poolt reaalselt järgitavate tavade kogum. Oluline osa on ajalooliselt kujunenud paikkondlikel iseärasustel. Eesti kultuur võib olla näiteks kohalik komme juua eetrit. Või need laulud ja need jutud, mida vaid küla viinapoe taga või seapeiedel saab kuulda.

Selline kultuur on autentne eesti kultuur, mida ei saa teha tellimuse peale. Poliitika roll oleks siin kõige rohkem vaid hoolitseda tingimuste eest, et kohalik eripära saaks edasi eksisteerida. Muuta see väärtuseks, mis näiteks oleks turismiatraktsioonina müüdav. Väikese algustähega eesti kultuuri ei saa planeerida, seevastu saab teda paneerida. Näiteks

saates olemasolevatel kommetel tugineva setude külaansambli välismaale Eestit esindama me seda sisuliselt ei muuda ega planeeri setu külakultuuri, küll aga paneerime, esitleme setu laulumemmesid vastuvõtja jaoks apetsiitsemal kujul, õli ja saiapuruga kaetult.

Kolmas tee

Kumbki eelkirjeldatud kultuuri mõistmise viis on teineteise vastandid. Suure ja väikese algustähega Eesti kultuuri ja eesti kultuuri mõisted aitavad mõista, miks erinevad inimesed käsitlevad kultuuri problemaatikat erineval viisil. Kumbki kultuuri mõistmise viis tähendab vastavalt ka erinevat lähtekohta, määrab selle, mida me poliitikalt ootame.

Mõlema näiliselt vastandliku lähenemisviisi kohta kehtib aga Valter Haameri poolt esitatud kriitika.

Tõsi küll, Valter Haamer juhtis konkreetselt tähelepanu kultuuriministeeriumi suure algustähega Eesti kultuuri poliitikale: selle eesmärk on toota kõrgetasemelist kultuuri ja tagada selle kättesaadavus üle Eesti. Kättesaadavus tähendab siin võrdset võimalust kultuuri tarbimiseks. Kasvatustlikust seisukohast kasvatatakse niimoodi aga vaid kultuuri tarbijaid. Kultuuri tarbimise võimalusi pakutakse meile aga niigi igast ilmakaarest läbi kõikvõimalike meediate. Kultuuri tarbimist ei ole vaja kellelegi õpetada. Selleks, et üks rahvas saaks edasi areneda, on aga vaja kasvatada kultuuri loojaid. Hea kultuuripoliitika on Valter Haameri järgi selline, mis pakub võimalikult paljudele võimalust kultuuri loomises aktiivselt osaleda.

Leian, et samasugune kriitika kehtib ka väikese tähega eesti kultuuri poliitika kohta. Viinapoe taga või seapeiedel õuka joomise kultuur, kus antakse edasi vanu rahvalike lorilaulude traditsiooni ja räägitakse edasi folkloori, pakub võimalust olemasolevat folkloori tarbida ja jäljendada, kuid uue loojaid õukajoojatest ei arene. Samuti on kihnu rahvariites külanaised, kes käsitsi heina niidavad, vaid jäljendajad. Etnograafilist eesti kultuuri võib küll paneeritult eksponeerida, kuid kultuuri elujõulisuse säilitamiseks vajalik loovus läheb sellise paneeringuga kaotsi. Järele jääb vaid kest.

Milles siis seisneb Valter Haameri poolt määratletud loova osalemise kultuuripoliitika ja kes on sellise kultuuripoliitika subjektiks, elluviijaks? Selleks võiks olla näiteks kodanikuühendused. Väikese tähega eesti kultuuri loomine on toimunud 150 aasta jooksul ühinguks, mis on pakkunud paljudele eestlastele võimalust eesti kultuuris loovalt osalemiseks. Ajalooliselt väärub märkimist, et mitmed eesti kultuuri seisukohast olulised ühingud on tegutsenud väljaspool Eesti kultuuri otsest mõjusfääri. See on minu meelest huvitav meele pidada, kuna ka tänapäeval asub eestlasi jätkuvalt elama välismaale.

Eesti kultuurist Soomes

Eestlaste kolimine Eestist teistesse riikidesse on sedavõrd laialdane, et on põhjust küsida, kuidas peaksime eesti kultuuripoliitika ja Eesti kultuuripoliitika seisukohast käsitlema väljaspool Eestit elavaid eestlasi? Kas näiteks Soome enam kui 100 000 eestlase kultuurist peaks rääkima eesti kultuuri osana või on tegu pigem Soome eesti vähemuse kultuuriga, millega peaks tegelema Soome kultuuripoliitika?

Iseenesest ei ole eestlaste elama asumises väljapoole Eestit midagi ennustamatut või erakorralist. Eestlaste Soome asumise tingivad parem palk, paremad töötingimused, sotsiaalne kindlustatus, paremad võimalused laste kasvatamiseks. Kuni nendes tingimustes ei toimu märkimisväärset muutust, eestlaste ränne Soome ei vähene. Sellega, et Soomes puudub eestlastel võimalus end kultuuriliselt teostada, ei osata Soome kolides esialgu arvestada. Mõnikord ei ole selleks ka võimalust. Eriti aastatel 2009-2012 on Soome asujad toonud oma motiivina esile mitte Soomes pakutavat paremat palka, vaid seda, et Eestis ei ole neil enam võimalik ellu jääda. Inimeste jaoks, kes on Eestis kaotanud töökoha ja laenuga ostetud eluaseme, on Soome kolimine sageli paratamatu sundkäik. Sageli puudub sellises olukorras oleval inimesel huvi Soome kultuuri ning soome keele äraõppimise vastu. Eesti vastu tunnevad nad aga kibestust. Kui varem tuldi Soome tutvuma millegi uuega, et rikkamana Eestisse tagasi minna, siis nüüd

tullakse lihtsalt sellepärast, et majanduslik olukord on sundinud Eestist ära kolima.

Eesti kultuuri ja ühiskonnaelu jälgitakse interneti vahendusel

Paljudel on võimalus vaadata Eesti telesaateid. Ühine tegevus koos teiste eestlastega piirdub pahatihti alkoholiga seotud asjadega. Empiirilises ja etnograafilises mõttes võib Soomes elavate eestlaste kultuuri käsitleda kui eesti kultuuri, kuid paraku jääb selle tase väga nigelaks. Paneerida ja kellelegi eksponeerida ei ole õieti midagi.

Ametliku Eesti kultuuripoliitika ei ole Soomes elavatele eestlastele tähelepanu pööranud. Helsingis tegutseb Eesti Instituut, kuid selle põhikirjaliseks eesmärgiks on tutvustada kõrgetasemelist Eesti kultuuri väljaspool Eestit, Soomes esmajoonel soomlastele. 2010. aasta sügisest tegutseb Helsingis Eesti Maja nimeline asutus. Asutuse internetilehekülj <http://www.eestimaja.fi> on soomekeelne ja sellel on info, et majas tegutsevad Tuglas-Seura, Eesti Instituut, Suomen viro-yhdistysten liitto, Enterprice Estonia ja Tartu ülikooli esindus. Eestlasi käib Eesti majas tegutsevas laulukooris ning lasteringis, mille tegevus tugineb soomlastest estofiilide kodanikuühendustele. Helsingi Eesti Majal on väga vähe pistmist eestlusega või eesti kultuuriga Soomes sellises mõttes, nagu näiteks Eesti Majal Stockholmis (http://web.comhem.se/eesti_maja/), mis on eestlaste poolt asutatud ja mis on koduks mitmetele eestlaste seltsidele.

Kas Soomes kujuneb välja edasiarenemisvõimeline eesti kultuur, mis Valter Haameri poolt määratletud kombel suudab pakkuda loomingulist eneseteostust ja kultuuri loomises osalemise võimalust võimalikult paljudele eestlastele, sõltub sellest, kas Soomes õnnestub välja kujundada eestlaste poolt asutatud seltside võrgustik. Kui selline asi õnnestub Soomes, siis õnnestub see ka mujal. Sellisel juhul võime rääkida ka globaalse ulatusega eesti kultuurist. Kas me seda tahame ja kuidas me sellele kaasa saame aidata, see aga ongi juba globaalne eesti kultuuripoliitika.

RAIN OTS (sünd 15.12.1970 Tallinnas) on Soome eestlaste liidu juhatuse esimees, õppinud Eesti Humanitaarinstituudis teoloogiat, Tampere Ülikoolis filosoofiat ja avalikku õigust. Filosoofiamagister 1999. Tampere Ülikooli filosoofiadoktorant. Töötanud Tampere Ülikooli filosoofiaosakonnas teadurina ja eesti keele õpetajana mitmes Soome rahvapälikoolis. Asutanud Soomes eestikeelsed ajakirjad Eesti Leht ja Binokkel. Töötab ettevõtja ja vabakutselise tõlgina.

VALMISTUGEM TÄHISTAMA EESTLASTE SELTSILIIKUMISE VÄÄRIKAT TÄHTPÄEVA 2015. AASTAL: 150 aastat eestlaste seltsiliikumise algusest

Valter Haamer

Iga ühiskondlik liikumine vajab väljakujunemiseks tingimusi ja aega. Eestlaste seltsiliikumise vundamendiks võime pidada rahva ilumeelt, mis esialgu väljendus rahvalaulus ja pillimängus ning tantsus.

Sealt samm edasi oli kirikulaulu viljelemine. Rootsi ajal 17. sajandil nõuti mõisnikelt nn köstrikoolide avamist, et õpetada rahvast lugema. Koolide õppekavas oli ka kirikulaulude õpetamine.

18. sajandi algul laastas Põhjasõda maad. Kuid juba sajandi keskelt peale hakkas vähehaaval levima lugemisoskus ja kirikulaul. Laulukultuuri arengule aitas kaasa ka vennastekoguduste tegutsemine aastail 1730–1743 ja 1763–1848.

19. sajandi alguse reformid (pärisorjuse kaotamine, talurahva-seadused, teoorjuse kaotamine) ning kooliõpetajate seminaride asutamine Tartus (1828) ja Valgas (1839) aitasid kaasa rahva majandusliku võimekuse kasvule ja tema vaimsele äratamisele. Oli alanud ärkamisaja ettevalmistamine. Vähenõudlike rahvakooride kaudu, mis olid loodud eeskätt kirikuteenistuste kaunistamiseks, hakkas meile jõudma kunstmuusika. Kirikulaulude kõrval hakati laulma ka ilmalikke saksa autorite laule eesti keelde tõlgitud sõnadega. Koorijuhtideks olid kooliõpetajad ja köstrid. Andmeid selliste kooride kohta on Kambjast, Luunjast, Põltsamaalt, Kanepist, Tormast, Ansekülast jm. 1856. aastal on Põltsamaa segakoor solistidega esitanud kohalikus kirikus eesti keeles katkendeid Händeli „Messiasest”. Põltsamaa koorijuht Martin Andreas Wilberg asutas ka ümbruskonna kooliõpetajatest koosneva meeskoori. Nende kooride iga sõltus kohalike kooliõpetajate ja köstrite entusiasmist ja oskustest. Kui asjatundlik juht suri või lahkus ja teist ei olnud võtta, lõpetas ka koor tegevuse.

19. sajandi teisel poolel hakati asutama juba laulu- ja mänguseltsi, kelle põhitegevuseks oli mitmehäälne koorilaul ja puhkpillimuusika, kuid tegeldi vastavalt põhikirjale ka harivate kõnede pidamisega, korraldati piduõhtuid, asutati raamatukogusid jm.

Esimeseks tähtsamaks eestlaste seltsiks kujunes 1865. aasta jaanipäeval Johann Voldemar Jannseni asutatud Vanemuise Laulu- ja Mänguselts Tartus.

See kujunes algatusrohkeks ja elujõuliseks seltsiks, kuhu koondusid kohalikud ärksamad ühiskonnahuvilised tegelased. Selts pani aluse üldlaulupidude traditsioonile ja eesti teatrile, ehitas suure seltsimaja (1906) ja igati kaasaegse teatrimaja (1939). Sõjatuli hävitas majad, kuid selts tegutseb tänapäevani.

1865. aastal Tallinnas asutatud Estonia Selts hakkas küll eestlasi koguma, kuid areng oli esialgu aeglasem, sest osalt proletaarne, osalt väikekodanlik-kadakasakslilik elanikkond oli veel kaugel rahvusliku eneseleidmise vajadusest. Estonia Selts sai arenguks hoo sisse 20.

sajandi algul: VII üldlaulupidu ja Estonia teatrimajale nurgakivi panek (1910) ning teatrimaja valmimine (1913).

Peale nende asutati Viljandis Koit (1869), Tartus Eesti Põllumeeste Selts (1870) ja Eesti Kirjameeste Selts, ka Eesti Aleksandrikooli Komitee (1872), Tallinnas Lootus (1877), Pärnus Endla (1878) jt.

Laulmise ja puhkpillimuusikaga tegelevaid seltse pidas tsaarivalitsus võimule vähem ohtlikeks, kui mõnel muul alal tegutsevaid seltse, ning jälgis, et seltside liikmed tegeleksid mõistliku meelelahutusega ega tarbiks liialt alkoholi.

Üliõpilaskorporatsioonide ja -seltside elu oli korraldatud akadeemilistest traditsioonidest ja isamaa-armastuse aadetest lähtuvalt. Tartu Ülikooli üliõpilased lõid Vanemuise Seltsis aktiivselt kaasa kuni tsaariaja lõpuni, hiljem nende aktiivsus hakkas raugema.

Seega eestlaste seltsiliikumine arenes välja eestlaste lauluarmastusest, seltsiliikumine andis aga hoo rahvuslikule liikumisele ja kasvatas rahvast oma isamaad kalliks pidama.

Seda hindas kõrgelt riigivanem Jüri Jaakson, kui ta ütles Vanemuise Seltsi 60. aastapäeval 29. augustil 1925, et juubilar oli üks esimesi idusid, mis tekkis orjuse paksu vaiba all. Tema lauluhääl kostis kaugele ja äratas elu igal pool.

„Ei ole liialdus öelda, et meie Vabadussõja otsustas ta eel käiv eraseltside väsimatu töö. Nendest tõstetud ja loodud majanduslik ja vaimline seisukord ütles otsustava sõna. Ja nende seltside ees käis Vanemuine.”

Tundkem uhkust nende lauljate üle, kes laulsid koorid seltsideks, ja nende seltside üle, kes aitasid kaasa Vabadussõja võidule ning Eesti Vabariigi arengule.

Kuidas tähistada eestlaste seltsiliikumise 150. aastapäeva?

Sellele küsimusele annavad vastuse tänapäeval tegutsevad seltsid.

VALTER HAAMER (sünd 01.04.1929 Võrumaal Räpina vallas) on ajaloolane ja pedagoog. Lõpetas 1949 Tartu Õpetajate Instituudi ja 1957 Tallinna Pedagoogilise Instituudi. Töötanud 1949–1959 Elva Keskkoolis õpetaja ja õppealajuhatajana, aastatel 1950–1956 Elva rajooni haridusosakonna inspektorina ja juhatajana. 1959–1962 Tartu Ülikoolis aspirant, 1962–1969 õppeosakonna juhataja, 1969–1991 kaugõppeprorektor ja kirjastusnõukogu esimees, 1991–1994 kirjastus- ja trükiosakonna juhataja, ühtlasi pedagoogikakateedris õppeülesandetäitja.

A-st 1994 Vanemuise Seltsi juhatuse liige ja kirjastustegevuse juht. On kirjutanud uurimusi Tartu Ülikooli kaugõppeosakonna ja eksternatuuri kohta, koostanud ja toimetanud mitmeid väljaandeid.

A-st 1997 asutatud Eesti Kultuuriseltside Ühenduse juhatuse esimees ja 2000. aastast Eesti Keele Kaitse Ühingu liige.

KULTUURIPOLIITIKA JA SELTSID

Aime Kinnep

Seoses läheneva eestlaste seltsiliikumise 150. aastapäevaga korraldas Eesti Kultuuriseltside Ühendus 10. augustil 2012 Värskas kultuurikeskuses teemakohase nõupidamise. 1997. aastal asutatud Eesti Kultuuriseltside Ühendusse kuulub praegu 40 seltsi, millest 14 eestlaste seltsi tegutsevad seitsmes välisriigis.

Nõupidamise avasõnas kutsus ühenduse juhatuse esimees Valter Haamer üles koostööle nii omavahel kui ka kohalike omavalitsustega, et väärikalt tähistada seltsiliikumise 150. aastapäeva 2015. aastal.

Värskas vallavanema Raul Kudre ettekandes oli tuntav põhimõte, et Setomaa Valdade Liit ei tegele mitte ainult majanduse vaid ka väga suurelt kultuuri arendamisega. Huviga jälgiti Värskas valda tutvustavat setukeelset filmi “Hüa olumise kotus”.

Riigikogu liikme Mart Meri kultuuripoliitika probleeme käsitlev ettekanne andis mõtlemisainet igale saalisviibijale. Praegu on käsil kultuuripoliitika uute suundade väljatöötamine. Aluseks on tegevuskava aastani 2020 ning sellekohane dokument võetakse vastu 2013. aastal. Mart Meri kuulub töörühma Eesti Kultuuri Koja esindajana. Eesti Kultuuri Koja eesmärk on seada kultuuripoliitika märksa olulisemale kohale, kui ta seni on olnud. Tuleb leida tee iga paikkonna omanäolise kultuuri väärtustamiseks. Sellele aitab kaasa kultuuriinimeste sagedasem koolide külastamine, millest tõusev kasu on mõlemapoolne.

Elevust tekitas Soome Eesti Seltsi esimehe Rain Otsa sõnavõtt, milles ta selgitas küsimust, miks eestlane läheb täna Soome tööle ja elama. Vastuseks leidis ta, et see tuleneb tänapäeva Eesti kehvadest majandusoludest. Sellisele järeldusele on ta jõudnud suhtlemisel Soomes elavate ja töötavate eestlastega.

Ka leidis Rain Ots, et seltsitegevus peaks olema poliitikutest sõltumatu. Tema sõnavõttust jäi kõlama mõte, et keel ja kultuur aitavad säilitada eestlust üle maailma.

Põhjaliku setukeelse ülevaate setu kultuurist andis **Setomaa Valdade Liidu kultuurinõunik Aare Hörn**. Tema sõnavõttust selgus, et esimesena on setusid kirjasõnas maininud Fr. R. Kreutzwald, nimetades neid Pihkvamaa eestlasteks. Seto Selts loodi eesmärgiga anda välja raamatuid ja asutada muuseum. 1993. aastal toimunud III setu kongressil rõhutati, et majanduse ja hariduse kõrval on suur tähtsus kultuuril. Alates 2005. aastast lähtutakse mõttest, et organisatsioonide tegevust tuleb laiendada ja luua ülesetumaaline võrgustik. Selle raames on toimunud setu keelepäev, käsitööpäev ja sündis Seto Kuningriik. Setumaa sai nähtavaks ja on tänaseni nähtav üle Eestimaa tänu nendele ettevõtmistele.

Sisutihedat päeva lõpetades juhtis **Valter Haamer** tähelepanu sellele, kui võrd oluline on teada, mis on tähtsam – kas kultuuri loomine või

tarbimine? Eestimaal tuleb taas jõuda selleni, et isetegemist au sees hoida.

Kõigil on võimalus tutvuda Eesti Kultuuriseltside Ühenduse kodulehel eestlaste seltsiliikumise 150. aastapäeva tähistamise esialgse kavaga. Teretulnud on kõik ettepanekud, mida saab lisada Valter Haameri poolt käesoleva aasta detsembris riigikogus peetavale ettekandele. Ühiskonna sidususe tagamiseks on oluline seltsidevahelise koostöö laiendamine. Päev lõppes kohaliku leelokoori LEIKO esinemisega.

AIME KINNEP (sünd 22.08.1946 Virumaal Avanduse vallas Kurtna külas) on raamatukogutöötaja. Lõpetanud Viljandi Kultuurharidustöö Kooli raamatukogunduse erialal. 1966–2007 Rakke raamatukogu juhataja. Alates 2008. aastast Pärnu Täiskasvanute Gümnaasiumi raamatukogu juhataja, Johannes Aaviku Seltsi ja Eesti Õpiringide Seltsi Semud liige, Rakke Valla Hariduse Seltsi juhatuse esimees ja Eesti Kultuuriseltside Ühenduse juhatuse liige.

RAAMATUTE HÄVITAMINE

Rein Järlik

Raamatute hävitamine või nende kasutuskõlbmatuks muutmine oli Nõukogudemaal üks kindlamaid abinõusid rahva kultuuritaseme tõstmiseks. Eestis mindi raamatute kallale 1940. aastal, erilise hoo sai hävitustöö aga pärast 1950. aasta VIII parteipleenumit. „Viiekümmendatesse” tõin ma selle teema 1988. aasta 9. jaanuari saates, kui näitasin raamatuid, milles tõlkija nimi või koguni terve eessõna oli kaetud musta tušiga. Keegi ei tohtinud ju teada saada, et näiteks Aleksis Kivi „Seitse venda” on eesti keelde tõlkinud Friedebert Tuglas! Oli raamatuid, kus tušijälgi oli enam kui veerand lehekülge, ja neid oli tõesti masendav vaadata. Oli tulnud käsk, et neid ja neid nimesid ei tohi raamatutes olla, ja mõnes raamatukogus ei hakatudki neid tušiga katma, vaid lõigati žiletiga üldse välja.

Professor Eduard Väari meenutus

Saates meenutas professor Eduard Väari, kuidas TRÜ Teadusliku Raamatukogu erifondi juhataja Mihhail Sõštšikov oli eesti keele kateedrisse tulnud ja nõudnud humanitaarala trükiseid. Need kätte saanud, oli ta nad ahju ajanud, tule otsa pannud, ja ahju ees mõnuga piipu popsides jälginud trükiste hävimist leekides. Väari kõneles sellestki, kuidas Teadusliku Raamatukogu hoones Toomel erifondi ette metallvõre oli ehitatud, et ükski kõrvaline isik sinna ligi ei saaks. Raamatuid oli hävitamiseks Rápina paberivabrikusse saadetud, ja et teel ei tuleks kellelgi isu mõnd endale võtta, oli neid eelnevalt nugade või kirvestega töödeldud. Sain tookord saadet koostades TRÜ arhiivis tutvuda Teadusliku Raamatukogu erifondis 50ndatel aastatel ametis olnud juhatajate Mihhail Sõštšikovi ja Voldemar Leegeni toimikutega ning võisin vaatajatele teatavaks teha, et raamatute kallal olid nad mõlemad ilmutanud agarust, milles isegi võim oli näinud karistamist väärivat ülepingutamist.

Raamatute erihoiu teemat 50ndate algul oli käsitletud ka kolm nädalat varem, 18. detsembril ETV ekraanil olnud Tallinna kolleegide saade „Kultuuripilt”. 15. jaanuaril 1988 pandi Teleraadiokomitee esimehe lauale TRÜ Teaduslikust Raamatukogust saadetud kiri, mille olid ajendanud mõlemad eespool mainitud saated ja millele oli alla kirjutanud direktor Laine Peep. „Viiekümnendate” kohta öeldi kirjas nii: Käsitus erifondi osas ei olnud asjalik, ületähtsustati emotsionaalseid detaile. Ükski sel perioodil töötanu ei tea midagi ehitatud eraldusvõredest, spetsiaalsetest nugadest, kirvestest ega „hundist”, millega raamatuid oleks hävitatud. Prof. Ed. Väari oli sel perioodil vaid lugejana raamatukogus. Tema teadmised ei saa olla professionaalsed. Tuleb tähendada, et TRÜ Teadusliku Raamatukogu erifondi töö (põhimõtteliste otsuste osas) ei allunud mitte ainult raamatukogu erifondi juhataja suvale ega ka tolleaegse raamatukogu direktori otsustele, vaid nendest kõrgemalseisvate instantside korraldustele.

Kui tõsiseks võis see kiri Teleraadiokomitee esimehe Allan Kulaste võtta, lubab aimata telejuhile Rein Elvakule adresseeritud resolutsioon, mille ta ettenägelikult kirjutas kirja alla, et Elvak oma

resolutsiooni saaks ülanurgale kirjutada. Kullaste leidis: See on järjekordne saadete faktoloogia õigsuse kahtluse alla seadmine. Palun põhjalikult vastavates toimetustes läbi arutada, välja selgitada kõik asjaolud ja rakendada meetmed saadete paremaks ettevalmistamiseks. On vaja ka vastata.

Elvak luges ka läbi ja kirjutas Tartu peatoimetajale Lembit Heinmaale pisut krõbedama resolutsiooni: Kuidas saadetes pidevalt lähevad kontrollimatud materjalid, millest korduvalt küll oleme rääkinud. Palun seletuskirjad Teilt ja sm. Järlikult.

Seletuskiri

Kõigepealt tuli seletuskiri teha minul. „Viiekümnendad” ei kõnelnud „hundist”, aga „raamatuhunt” on hukka mõistetud Teadusliku Raamatukogu laualehes „Uus Lehekülg” nr 148, mis tuli ilmale 4. novembril 1972. aastal. Raamatukogu direktoriks oli tol ajal Laine Peep, kes 12. jaanuaril 1988 väitis, et „hundist” ei tea keegi midagi. Erifondi juhataja Mihhail Sõštšikovi isiklikus toimikus oli iseloomustus, milles on öeldud, et ta esitas ülepaisutatud nõudmisi kirjanduse kõrvaldamiseks, mis ei kuulunudki erifondi ja et ta tegutses liig isepäiselt kirjanduse kõrvaldamisel. Iseloomustusele, mis Sõštšikovi süüdistab ka teadusraamatukogule kuulunud raamatutega äritsemises, on 23. novembril 1962. aastal direktorina alla kirjutanud ikka sama Laine Peep.

Raamatukogus 1946. aastal alustanud ja mõnda aega erifondis töötanud Ida Noppel oli oma silmaga näinud, kuidas „Eesti Entsüklopeedia” köiteid laiateralise kirvega puruks raiuti. Raamatuid käsu peale lihtsalt katki rebida oli Noppelil endalgi tulnud, aga pilt raamatute põletamisest sööbis väga paljude inimeste mällu kogu eluks. Lõin masinal peaaegu lehekülje pikkuse seletuskirja, mille vähimatki hingepeena tundmata võisin lõpetada lausega: L. Peebu etteheited saatele „Viiekümnendad” on täiesti alusetud.

Et ma nii kirjutada sain, pidin kulutama peaaegu nädala, et küsitleda raamatukogus inimesi, kes pensionile jäänud kolleege ja nende

jutte mäletasid, raamatukogu endisi töötajaid üles otsida ja nendega vestelda, uuesti arhiivis käia, toimikutest väljakirjutusi teha. Mitmele Laine Peebu alluvale, kes ka „Viiekümnnendate” kõnealust saadet olid näinud, oli tema kiri väga ebameeldiv üllatus, kui neile sellest rääkisin. Arvan, et Peebus lõi välja väiklane mundriau, kuigi ta oma kirjas seda eitas. Direktorina ei suutnud ta taluda, et juttu tehti Teaduslikust Raamatukogust, aga tema käest ei küsitud midagi. Tegelikult oli mul kavas teda küsitleda ühe järgmise saate tarvis, kuid pärast tema kirja viskasin selle mõtte metsa.

Iga varga peas müts ei põle

Kogu lugu langes natuke halvale ajale, kui mul olid ebameeldivused kodus. 25. jaanuaril 1988 tulin töölt ja leidsin oma korteri sissepoole avaneva välisukse poikvel olevat. Mõtlesin, et naine on enne mind jõudnud ja pole ust korralikult kinni pannud, kuid kui ust lükkasin, nägin kohe, et uksepiit oli puruks löödud. Järelikult oli korterisse sisse murtud. Hirmul, et äkki jõudis naine varem ja temaga võib olla midagi juhtunud, tormasin tупpa, sealt magamistупpa. Kedagi ei olnud. Magamistoas olid öökappide sahtlid voodi peale kummuli pööratud, sealt leiti ja varastati suurem osa meie pere väärisesemetest, naise ehted aga peaaegu kõik. Kuid see oli varastele ilmselt vaid boonus, neid oli huvitanud hoopis muu. Elutoas olid mul riiulil virnas 13 helikassetti „Viiekümnnendate” tehtud intervjuudega, need olid läinud viimseni. Koos kassettidega oli kaasa viidud ka kassett-magnetofon, tavaline laiatarberiist, mille olin Tallinnast kasutada saanud nagu kassetidki. Eriti nõme tundus olevat kassettide varastamine. Need olid 60-minutilised vene kassetid, etiketid korduvast pliiatsiga kirjutamisest, kirja kustutamisest ja uuesti kirjutamisest juba nii karvaseks nühitud, et neil polnud enam mingit esteetilist välimust. Ei hakka siin kõike üles lugema, mis veel varaste saagiks langes. Palju seda polnudki – kogu kraam oli ju mahtunud meie õmblusmasina kohvrisse. Masin oli tупpa põrandale jäetud ja see oli varastel kaval

nipp, sest milles sa oskaksid kahtlustada meest, kes korterist tuleb õmblusmasinaga?

Meil oli kodune vara kindlustatud, kuid meile öeldi, et kahju hüvitatakse alles 6 kuu möödudes, kui vargaid enne ei tabata või varastatud esemed kusagilt välja ei ilmu. Aga läks mööda vist ainult kuu, kui hüvitise kätte saime. Täishind ehk 100% anti ainult baarikapist võetud valge viina pudelite eest, kõige muu pealt rehkendati kuigipalju maha. Meile keegi ei selgitanud, miks hüvitis maksti välja enne 6 kuu möödumist, ja ise me seda pärima ei läinud.

Varavargus see ilmselt polnud, sest peale öökapisahklite kusagil mujal ei tuhnitud, kuigi võimalikke panipaiku jäi käeulatusse teisi. Samas näitasid mitu märki, et kiiret neil ei olnud – üks baarikapist leitud pudel oli lahti tehtud, sealt üle poole ära joodud ja pudel lauale jäetud, tuhatsoosis oli õige mitu sigaretikoni. Portatiivne raadio „Ookean”, tol ajal Nõukogude Liidu üks kvaliteetsemaid tooteid, oli laual täiesti nähtaval kohal ja oleks õmblusmasina kohvrissse lähedalt ära mahnutunud, ometi seda ei varastatud. Aga kui pihta pandi hunnik kassette, mille rahaline väärtus oli peaaegu null, siis järelikult oli just neid kassette otsima tulnud. Võib-olla tahtis selle varguse korraldaja teada saada, mis järgmistes saadetes tulemas on, võib-olla lootis „Viiekümnendatele” mõneks ajaks lihtsalt kivi ette veeretada.

Tegelikult korterivargus minu teletööd eriti ei häirinudki. Kassetidel olid küll videolintidelt maha kirjutatud intervjuud, kuid enamuse neist olin ma läbi kirjutusmasina jõudnud juba paberile panna ja osa oli eetriski ära käinud. Tõsi, midagi läks kaduma, kuid originaalis oli see videoteegis olemas. Tuli vaid Tallinna sõita ja videolindid uuesti helikassetidele ümber võtta. Just viimastega oli muret kõige rohkem – telemajas neid lihtsalt nappis. Ja tuli välja, et siin aitas mind pisut korterivargus ise.

Neli päeva hiljem tegi Mart Kadastik minuga Edasi jaoks telefoniintervjuu ja kuna tegemist oli väga loetava lehega, teati minu korteris juhtunust varsti nii Virus kui Võrus. „Viiekümnendad” olid rahva hulgas populaarsust kogunud ja vaatajatel oli mõndagi küsida autorilt, kes pealegi oli üks „Mõtlemis veel” sarja saatejuhtidest. Ka see sari oli ühiskonnas laineid löönud ja nii tuli mul Eesti erinevais paigus üsna

sageli rahvaga kohtumas käia. Nende küllakutsete geograafiast peaksid pildi andma paar väljavõtet kalendermärkmikust 1988. aasta kevadel – 30. märtsil olin Viljandi EPTs, 6. aprillil Tihemetsa Sovhoostehnikumis, 29. aprillil Luunja Pereklubis, 3. mail EKE Otepää pesas, 23. mail ajakirjandusveteranide ees Tallinnas. Aga Pärnu KEKi kollektiiv kutsus mind kohtumisele varsti pärast korterivargust ja loomulikult küsisid nad, millest ma varaste süü läbi ilma olin jäänud. Umbes nädalapäevad hiljem sain Pärnust postipaki ja kui selle avasin, leidsin sealt 10 tuliut 90-minutilist TDK helikasseti. Kaaskirjas öeldi, et võtku ma seda saadetist kingitusena ühelt Pärnu perekonnalt, kes oli minuga kohtumas käinud ja seal veendunud, et minule on kassette palju rohkem vaja kui neile endile.

Usutavasti mõistab igaüks, kui tänulik ma poolehoiu eest olin.

Katkend ilmus esmakordselt Lehte Hainsalu ja Rein Järliku raamatus „Mitme tule vahel“ (2011).

REIN JÄRLIK (sünd 08.10.1935 Tartus) on ajakirjanik ja poliitik. Lõpetas 1954 Valga I Keskkooli, õppis 1954–59 Tartu Ülikooli füüsikaosakonnas (ei lõpetanud). Töötas 1959–65 Puhja Keskkoolis füüsikaõpetajana, 1965–90 Eesti Televisioonis korrespondendi ja kommentaatorina. Oli 1988 Rahvarinde algatusrühma liige, 1990–92 Eesti Kongressi saadik ning Eesti Komitee I koosseisu liige, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liige, Ülemnõukogu saadikueetika komisjoni, ajakirjanduskomisjoni ja Türi mõrvaloo erikomisjoni liige ning kaitsepolitsei tegevuse kontrollimise erikomisjoni esimees. 1991–92 Põhiseaduse Assamblee liige. 1992–99 Riigikogu VII ja VIII koosseisu liige ning mõlemas koosseisus alatise keskkonnakomisjoni esimees. 1999. aastast pensionil.

Oli üks neist 69st Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmest, kes 20. augustil 1991 võtsid vastu otsuse „Eesti riiklikust iseseisvusest“. 20. Augusti Klubi asutajaliige, 1994–97 selle klubi asepresident, 1997–2007 president. Vanemuise Seltsi auliige 2010. Autasustatud Riigivapi II klassi ja Valgetähe V klassi teenetemärgiga.

PÜHITSEMINE

Eestimaa laul 88

Rein Järlik

11. september 1988

Oli otsekui tellimise peale soe ja vaikne päev Eesti ilusas hilissuues. Nii vaikne, et telemajast mööda kitsaid tänavaid Kadrioru poole minnes tuli endamisi soovida, et mahedalt päitav tuul pisut tugevamalt puhuma hakkaks. Pikkade aastakümnete järel olime Eesti kohale jälle sinimustvalge heisanud ja võis enam kui kindel olla, et Rahvarinde, Eesti Karskuse, Eesti Raadio ja Kodamu rahvapeole Eestimaa laul 88 tullakse kokku just lippude all. Mõtlesin, et oleks väga kahju, kui Lauluväljakul need lipud värvide täies ilus lehvima ei hakkagi.

Koos Hagi Šeiniga pidime seekordset rahvapidu juhtima, kõnelejatele sõna andma, kontserdipalu teadustama ja kogu kava tervikuks siduma. See oli küll hoopis midagi muud kui telesaate juhtimine, kuid teatud kogemus oli meil juba ka massiürituselt, sest olime juhtinud üleliidulise parteikonverentsi delegaatidega kohtumist, mis Lauluväljakul toimus kolm kuud varem, 17. juunil.

Jõudsime Lauluväljakule üsna varakult, ammu enne publikut. Olime lava all, kuid aeg-ajalt käidi sealt ikka üles piiluma, kas rahvast tuleb ja kui palju on juba tulnud. Teateid, et nii arvukalt pole publikut väljakul varem olnudki, mina kuigi tõsiselt ei võtnud. Olin kahekümne aasta jooksul paljusid laulupidusid kommenteerinud, olin väljakul igasugust rahvahulka kogenud ega saanud kuidagi uskuda, et kusagile võib rahvast veel rohkem kokku tulla kui üldlaulupeole.

Aga varsti oligi käes hetk, kui tuli üles lavale minna ja alustada. Laud, mille taga oli meie koht, asus keskel peaaegu poolel laululava kõrgusel. Väljakule avanes sealt suurepärase vaade ja see lõi lausa tummaks. Ainult näod, lipud, loosungid ja plakatid, polnud ühtegi

tühja kohta, polnud vahekäike, mida mööda liikuda. Kõik oli hõivatud, kõikjal olid inimesed. Niisugust pilti polnud ma iialgi näinud.

Me olime Hagiga üldjoontes kokku leppinud, millest me sel päeval räägime, ja et minul tuli öelda avasõnad ning kogu üritus sisse juhatada, olin just selle hästi läbi mõelnud, kuidas alustada. Kuid avanev vaade ütles ainsa hetkega, et juba ritta seatud sõnadega pole täna midagi peale hakata, sest sellel väljakul oodatakse hoopis teisi sõnu. Mu silmad läksid uduseks, korraks nõõris kramp kõri, kuid ma ei teadnud, mida määratule rahvahulgale öelda alustuseks väljakul, kus kaua olid lehvunud punalipud ja kus kõige pidulikumatel hetkedel tavatseti pidada kakskeelseid kõnesid. Ja siis äkki sähvatas mulle Karl August Hermannini luuletus „Eesti emakeel”. Olin „Viiekümnendates” rääkinud, kuidas see pala 1950. aasta sügiseks 3. klassi lugemikust välja roogiti, olin selle lühikese luuletuse saates ettegi lugenud ja uskusin, et see on veel meeles. Signatuur vaikus ja ma alustasin:

Nagu kaunis heli kandlekeelest,
nagu lõokese lõõriv hää,
nagu laulud linnu lahkest meelest,
nagu kellakõlin aasa pääl –
süda sulab, mõnul mõlgub meel –
kõlad kõrvu, eesti emakeel!

Rahvas reageeris aplausiga. Kuigi see oli üsna pikk, ei jõudnud ma edasi midagi korralikult läbi mõelda, ja jätkama pidin pigem vaistlikult. Kuid tõdemuseni, et mitte kunagi varem pole nii palju eestlasi ühel väljakul, ühel pisikesel maalapil koos olnud, jõudsin küll kohe. Ma mõistsin: vaid väga kõrged lootused said nii suure rahvahulga kokku tuua ja neid lootusi ei tohtinud petta. Tänasin mõttes Karl August Hermannini, kelle luuleread mind kitsikusest olid päästnud, ja jätkasin: Sellel väljakul kõneldakse ja lauldakse täna ainult ühes keeles – meie rahva jaoks pühas keeles, meie emakeeles! Ka need sõnad kiideti heaks kestva aplausiga.

Kui avasõna lõpetasin ja jutujärje ürituse ühele peakorraldajale Enno Selirannale ning seejärel Edgar Savisaarele üle andsin, olin vist suutnud publiku häälestada lainele, mis talle kõige meeldivamaid sõnumeid ja kõige kaunimaid viise hakkas pakkuma. Aga emakeelest

kui meile pühast keelest kõnelema pani mind paik, kus me asusime. Siia oli meie rahvas läbi pika okupatsioonija iga viie aasta järel kokku tulnud ju mitte ainult selleks, et laulupeokava nautida. Rohkem tuldi ennast võimu kiuste eestlasena tundma ja iseseisvusaatele uuesti kinnitust saama. Ja et me just siin kuidagi eriliselt tunnetasime rahvuslikku ühtekuuluvust, et me just siin saime ikka ja jälle otsekui töotuse anda isamaale ja esivanemate mälestusele truuks jääda, muutus Lauluväljak meie jaoks pühamuks, pühaks hiieks, hiiglaslikuks vabaõhupühakojaks sinava laotuse all. Avatud mõtmatusse maailmaruumi, ei läinud ükski meeltülendav sõnum siin ometi kellegi jaoks kaduma. Me tulime siia alati kõige õilsamate mõtetega, me lahkusime siit alati kõige kaunimate muljetega. Ka siis, kui võimu surve all oli kava koostatud nii, et publiku ja kooride ühisesituses said kõlada vaid Raimund Kulli „Kodumaa” ja Gustav Ernesaksa – Lydia Koidula „Mu isamaa on minu arm”, läksime me põselt liigutuspisarat pühkides igauks oma koju tundega, et meid pole veel suudetud murda.

Eestimaa laul 88 kogus tuure

Rahva ette astusid üha uued kõnemehed, kõlasid aegumatud tekstid ja luuleread, vaheldusid laulud ja lauljad – koorid, ansamblid ja solistid. Hakkas juba hämarduma, läks pimedaks, ja siis oli järsku kohal ka vihm. Lauluväljakul aga jõuti finaali. Ütlesin mikrofoni oma viimased sõnad: Mingem siis pärast meie laulupidude hümnikoju, et hakata juba homme ehitama iseseisvat Eestit, kus rahvas ise otsustab oma saatuse üle!

Aplausi ajal tõusis pulti Gustav Ernesaks, kuid seekord ei tulnud ta ükski. Vihmavarju hoides kõndis Venno Laul tema õla taga ning jäi ka puldis maestro selja taha. Ja ilmselt mitte ainult vihmavarju hoidma. Me teadsime kõik, et Ernesaksa süda oli paaril korral endast valusalt märku andnud, nüüd kohe hakkab ta juhatama oma laulu „Mu isamaa on minu arm”, mis laulukaare all nii arvuka publiku ees kõlab esimest korda sinimustvalgete lippude lehvides. Keegi ei saanud teada, kui

tugeva emotsiooni võib see vallandada mehes, kellel 80nda sünnipäevani oli jäänud kolm kuud ja üks päev.

Gustav Ernesaks juhatas laulu lõpuni

Eesti rahva Laulutaadina pani ta sellega peole meeldejäädvalt ilusa punkti. Läks vähem kui kaks aastat, ja ta oli üks neljast aujuhist XXI üldlaulupeol, mis ei olnud enam Eesti NSV pidu. See peeti juba Eesti Vabariigis, kuigi mitte veel iseseisvas. Gustav Ernesaks lahkus meie hulgast 24. jaanuaril 1993, ta jõudis Eesti riikliku iseseisvuse taastamise ära oodata. See oleks olnud saatuse ränk ülekohus, kui temal see nägemata oleks jäänud.

Mäletan, et paarkümmend minutit pärast Eestimaa laulu viimaste helide vaibumist, kui Lauluväljakul sammud üles Lasnamäe poole seadsin, oli vihm peaaegu lakanud. Kusagil seal üleval pidi ootama ETV Tartu stuudio buss, millega koju lootsin saada. Läksin omaette mõteldes, et täna, sellel vihmasesse õhtusse jõudnud ilusal päeval oli eesti rahvas Lauluväljakule tulnud ennast priiusele pühitsema. Kõik koos, ja igaüks eraldi. Siin ei peetud täna lihtsalt järjekordset rahvapidu, see oli midagi hoopis enamat. Meid oli kokku tulnud enneolematul hulgal, järelikult oli meil nüüd teineteist rohkem vaja kui kunagi varem. Me lausa pidime meile pühas paigas, meie jaoks pühas keeles kinnitama üksmeelt püha eesmärgi – rahva vabaduse ja riigi iseseisvuse nimel. Me nagu vajasime kindlust, et keegi meist ei hakka kõrvale hoidma ega teistest lahus oma suunas minema, enne kui selge on, kuidas me kõik koos minema peame. See oli sõnum, mis igasse Eesti nurka, igasse kodusse, iga inimeseni sai tõusta vaid siit, Lauluväljakult, ja ei kusagilt mujalt.

Läks mööda rohkem kui aasta, kui üks Tartu proua jõudis tagasi oma reisilt sugulaste juurde USA-sse, mulle helistas ja külla kutsus. Me polnud tuttavad, kuid minu telefoninumbrit oli tol ajal kerge saada. Ta andis mulle pildi, millel grupp inimesi suuremas ruumis televiisorist Eestimaa laulu videosalvestust vaatas. Pilt oli üle vaatajate peade tehtud hetkel, kui ekraan näitas mind suures plaanis.

Mulle täiesti võõrad inimesed, rahvuskaaslased ookeani tagant olid palunud mind tervitada ja tänada. Nad olid saatnud isegi väljalõikeid USA-s ilmunud eestikeelsetest ajalehtedest, kus Eestimaa laul 88 erakordselt kõrge hinnangu sai. Peaaegu kolm aastat hiljem kuulsin seda hinnangut veel korduvalt, kui Ülemnõukogu delegatsiooniga nädala jagu päevi USA-s olime ja paljud sealsed eestlased meie võõrustajateks olid.

Tahaksin meenutada veel üht seika

Selle seiga põhjustas Eestimaa laul 88. See leidis aset 1991. aasta sügisel, kui oma tööd alustas Põhiseaduslik Assamblee. Riigikaitse teematoimkonnas, mille valisin, oli ka Hain Rebas, kellest hiljem sai taastatud Eesti Vabariigi esimese põhiseadusliku valitsuse esimene kaitseminister. Ühel vaheajal seisis Rebas äkki minu ees ja ütles: Härra Järlik, te lugesite Lauluväljakul, mida on kirjutanud Johann Voldemar Jannsen. Ma kontrollisin, Jannsen on tõesti kirjutanud nii, nagu te seal ette lugesite. Ta ütles seda kuidagi uhkusega, justkui peaksid mulle suurest õnnest tiivad kasvama, et mind algul kaabakaks peeti, kuid lõpuks siiski ausaks tunnistati. Hain Rebas oli kasvatus- ja hariduse saanud Läänes, aga tal ei olnud piinlik mulle neid sõnu öelda. Minul oli küll piinlik teda kuulata, kuigi mind oli püütud marksism-leninismi aluseid ja sotsialismi poliitökonoomiat täis toppida ning palkagi oli mulle makstud ainult rublades ja kopikates.

Kuid naaskem 11. septembri õhtusse 1988. Jõudsin Lauluväljaku taha Lasnamäele, kus üle kogu Eesti kokku sõitnud autosid ja busse oli veel palju. Olin Tallinna tulnud varem ega teadnud täpselt, kuhu Tartu buss oli pargitud, kuid kolleeg, kes korraks lavale minult küsima oli tulnud, kas sõidan koju ikka koos nendega, ütles, et seda olevat väga kerge leida: Jõuad üles, pöörad vasakule, ja siis muudkui lähed, kuni juba paistab. Suurem osa rahvast alles asutas kojusõitu, Tartu stuudio bussi mina ei näinud. Kui seal nõutult käisin ja ringi vahtisin, tunti mind muidugi ära, ja kui kuuldi, et otsin Tartu bussi, ütles keegi, et niisuguste tunnustega buss sõitis tema arust natukese aja eest siit

ära. Et mobiiltelefon oli tol ajal Eestis veel tundmatu riistapuu, võtsingi vastu Põlva rahva lahke pakkumise ja sain nendega Tartusse. Kuid järgmisel hommikul tööle minnes leidsin eest väga nõrdinud kolleegid, kes olid mind Tallinnas oodanud enam kui tund aega veel pärast seda, kui kõik juba lahkunud olid. Nad vist jäidki uskuma, et ma nende bussi ei otsinud, sest kuidas oli võimalik seda mitte leida. Ma tõesti ei leidnud, aga ma mõistan neid.

Erakordne 1988. aasta jätkus varsti pärast Eestimaa laulu Rahvarinde suurejoonelise Rahvakongressiga 1. ja 2. oktoobril, aga siis tuli ootamatu tagasilöök, mis ähvardas kõik lootused purustada. Kas Eesti suudab sellele vääriliselt vastata?

Katkend ilmus esmakordselt Lehte Hainsalu ja Rein Järliku raamatus „Mitme tule vahel“ (2011).

SEADUSTE VÕITLUSE RAAMAT **"Mitme tule vahel"**

**Ettekanne raamatu esitlusel 19.08.2011 Tallinnas Toompeal
20. Augusti Klubis**

Reet Väari

Iga rahva ajalugu on selle rahva võõrandamatu ühisvara. (A. Rüütel.)

Koostajad ja toimetajad Lehte Hainsalu ja Rein Järlik on ära teinud ääretult suure töö: sõlminud kokku ühe ajajärgu Eesti lood, kogunud ja mõtestanud pöördelised sündmused.

Raamat koosneb põhiosast, lisadest, pildigaleriist (360 fotot) teose lõpus ja isikunimede loendist, kokku 703 lk.

Raamat kõnetab igas vanuses lugejat

Nii mahuka koguteose koostamisel tuleb tegijatel silmitsi seista vähemalt kahe ohuga: esiteks tuleb jälgida, et kogumikust saaks tervik ega valguks laiali. Teiseks, et stiililt eri tasemega autorid ei lämmataks üksteist, kuid tekiks nauditav stiililine mitmekesisus. Autorite hulgas on nii filosoofilisi mõtisklejaid kui ka konkreetseid detailirohkeid esitajaid.

Kogumiku algupoolel on põhjalikud taustaülevaated, et viia lugeja vastavasse aega ja anda talle vajalikke teadmisi orienteerumiseks, nt **Arnold Rüütel** ja **Arno Almann** teevad käsitluse iseseisvuse taastamise taustsüsteemist, ülemnõukogu legitimiisusest ja vastasseisudest; **Ülo Nugis** esitab parlamentarismi kiirkursuse, tuues välja üleminekuaja Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisu valimised 1990. a märtsis, võimuarutelud, kodakondsustemaatika, vene saadikute seisukohad, taasiseseisvunud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja ütleb kokkuvõttes: „Ükski teine institutsioon või rahvaliikumine poleks saanud Eesti iseseisvust taastada ja teda Nõukogude Liidu riigivõimu alt rahu-meelselt ning verevalamiseta välja tuua. Rajasime tee, mida mööda on astunud ka parlamendi järgmised koosseisud.” See on kogumikku läbiv juhtmõte.

Jüri Rätsep ütleb: olime omariikluse usku. Tema kirjutisest selguvad nii Johannes Hindi kui ka rohkem kui 150 teise postuumselt ebaseadusliku kohtulahendiga surma mõistetud või vangilaagrites suretatud kaaskodaniku saatus, Eesti Kongressi ja Eesti Komitee sünni- ja tegutsemislugu, Ülemnõukogu ja Põhiseadusliku Assamblee tegevus: „Assamblee näol kahe mitte just rahumeelses suhtes olnud kogu baasil tekkinud seltskonnast on meelde jäänud osavõtlikke mitme põlvkonna elutarkuse esindajaid, aga ka kiuslikke egotsentrikuid, kes oma üha harvematest kohalkäikudest kujundasid enda jaoks pidupäeva, nõudes ümberhääletamisi juba läbi vaieldud ja enamusele selgeks saanud põhimõtteid materdades.”

Rein Järlik esitab põhjaliku, detailirohke ülevaate pöördelistest aegadest teles, parteipoliitikas, ülemnõukogus. Järliku pühendumus ja sirgeselgsus vaatas toona ekraanilt vastu. Nüüd selle aja tegelikku

tausta lugedes avanevad kiivalt varjatud parteisaladused halastamatus selguses – ilmekad alapealkirjad kõnelevad enda eest, nt „Kuidas Eesti NSV-s jälgi kustutati”, „Fosforiidisõja aasta”, „Gustav Naani kättemaks”, „Raske pääs märtsiküüditamise jälgedele”, „Suveräänsusdeklaratsioon ja kired selle ümber”, „Lootusrikas tegudeaasta” (juttu on 1989. aastast – nende sündmuste siin üleslugemine viiks pikale), „Türi mõrvaloo erikomisjoni tööst 1990”, ka tavalugejale seni avanemata ülemnõukogu töö. „Kas see oli lehmakauplemine või mängiti mäkra?” räägib 1991. aasta 19. augustist ja sellele järgnenud päevadest.

Nende päevade kulminatsiooni kirjeldus on värvikas, detaili- ja faktirohke

Kaks kõige pingelisemat augustipäeva, sündmusi toimus väga palju, kaks vastasseisu: Eesti Komitee ja Eesti Kongress ning Ülemnõukogu. **Jüri Raidla** analüüsib õigusloomet õigusliku järjepidevuse teljel ja rõhutab, et majanduse tulek pidi toimuma läbi õiguse, et omandi- ja maareform on majanduse stardipauk. Ta märgib: „Õigusliku järjepidevuse olemuse kohta tuleb vastata saalomonlikult: tegemist on nii väärtuspõhise printsiibi kui ka praktilise kontseptsiooniga.”

Ivar Raig käsitleb majanduspoliitikat. Väga tabavalt on esitatud ideoloogilised erimeelsused, millest on õppida tänaselgi päeval. Ivar Raig nendib: ”Eesti omandireform oli unikaalne, mis tulenes Eesti omariikluse taastamise unikaalsusest.” Seda unikaalsust õhkub igast kirjutisest.

Ants Veetõusme arutleb 9 leheküljel ajaloo kestvusest ja kordumisest ning toob välja paljude jaoks põletava küsimuse – kas sellist Eesti riiki me tahtsime. Ja vastab: „Jah, muidugi tahtsime – me elame vabas, iseseisvas Eesti Vabariigis. Kuid see ei tähenda, et me saame kõigega ja kõigiga kõiges rahul olla. Inimestel on erinev nägemus sellest, milline peab olema Eesti Vabariik 21. sajandil.” Kuldsed sõnad, millele peaks iga inimene mõtlema, enne kui ta virisema hakkab.

Iga kirjutaja lisab oma vaatenurga, mosaiigist saab tervikpilt.

Selles kogumikus jutustatakse Eesti XX sajandi teise poole lugu kui ellujäämise ja uuestisünni lugu

Tabavalt on öeldud, et tegemist on seaduste võitlusega.

Sündmused Toompeal ja Kadriorus avanevad lugejale tänu erinevatele autoritele: peaaegu kõik eluvaldkonnad on kajastatud – on poliitika tagamaid, ülemnõukogu tööpõld, tegutsemised komisjonides, fraktsioonides, presiidiumis ja juhatuses, parlamendi saalis ja kuluaarides, Põhiseaduse Assamblees, valitsuses ja ministriumides, kantseleides ja kuluaarides, küldes ja linnades. Ampluaa on aukartust äratavalt lai. 20. Augusti Klubi üleskutsesele meenutada möödunut on vastanud 40 kaasteelist.

„Mitme tule vahel” on memuaristika kõrge tase

Eesti ajaloo on sündmusi ja etappe, millest saab poliitikavabalt resp. poliitiliste hinnanguteta rääkida ainult hambutu juttu. Hambutu jutt on igav. See raamat ei ole hambutu jutt, see on maailmavaate manifestatsioon, tänuavaldus tegijatele.

40 autori tagasisivaadetest sündinud raamat on väga huvitav, informatiivne, hariv, ajastutruu, erudeeritud lugemisvara, sest autorid on avameelsed ja nende käsutuses on olnud hindamatu allikmaterjal. Raamat keskendub valdavalt Eesti sisepoliitikale. Fakti- ja detailirohkus vaheldub elamuslikkusega; täpne kronoloogia värvikate kirjeldustega, kohati läbi põimitud vaheda irooniaga. On seaduste võitlust, mõtteviiside vastuolusid, isiksuste kokkupõrkeid, parima lahenduse otsinguid, mõttekaaslaste leidmist ja vastaste veenmist. Eriti nauditavaks teeb lugemise see, et iga kirjutaja valdab suurepäraselt oma teemavaldkonda, enamik autoreid ei vaja tutvustamist, tegemist on silmapaistvate isikutega teaduses, kultuuris ja poliitikas.

Selle raamatu lugejaskond ja leviala on tunduvalt laiemad kui ainult poliitikute ring

Ajaloo korrastatud käsitlust on vaja igas vanuses inimestele, eriti noortele, kes neid 20 aasta taguseid sündmusi läbi ei ole elanud. Eesti iseseisvuse taastamisest osavõtnute isiklikud mälestused ja meenutused on haruldase väärtusega, sest võimaldavad säilitada tulevastele põlvetele terviklikku pilti meie lähiajaloo ühest vapustavast perioodist.

„Mitme tule vahel” on suure võitluse lugu, ka armastuse raamat Eesti riigi, rahva, oma kodu ja lähedaste vastu.

Selle nurga alt tekstimaailma süüvides selgub, mida inimene vajab – vabadust ja oma riiki, kus turvaliselt elada ja lapsi kasvatada. Neist asjast on eestlased ajaloo jooksul küll unistanud, verd valanud, tülitlenud, leppinud, ja lõpuks oma riigi rajanud. Kuidas toimus võitlemine 20 aasta eest – sellest saab lugeja kõitva ülevaate siit teosest. Mälestused lisavad ajaloole personaalsuse ja vastupidi – mälestused annavad personaalsetele nimedele ajaloolise mõõtme.

Artikkel ilmus esmakordselt Videvikus (2011).

REET VÄÄRI (sünd 12.01.1943 Haapsalus) on eesti filoloog, pedagoogikateadlane, keele- ja kirjandusloolane ning Eesti Keele Kaitse Ühingu juhatuse esimees. 1961 lõpetas Väandra Keskkooli, 1966 Tartu Ülikooli *cum laude* eesti filoloogia soome-ugri keelte eriharu eesti keele ja kirjanduse õpetaja kutsega, 1994. aastast magistrikraad pedagoogika alal.

Töötanud Tartu Ülikoolis (1966–2008) vanemõpetajana, eesti kirjanduse lektorina, koolitanud eesti keele ja kirjanduse õpetajaid, tegevõpetajaid avatud ülikoolis, juhendanud õpetajakoolituse magistritöid ja koolipraktikat. Koostanud õppevahendeid. On riigieksamikirjandite hindamiskomisjoni liige, riigikeele tasemeeksamite läbiviija, keeleteoimetaja, riigikeele õpetaja ASis Dialoog jm.

TEHTED TARTU KOOLIDEGA

Viktor Korrovits

Koolihariduse kriis, mille tulemuseks on koolist tulnute põhiteadmiste vähenemine, kestab juba üle kümne aasta. Meie haridussüsteemis, samuti Tartus, ollakse ametis kolme tehtega: gümnaasiume liidetakse, täistsükliga keskkooli lahutatakse põhikooliks ja gümnaasiumiks ning gümnaasiumiosa jagatakse kolme õppesuuna vahel.

Tegelikult on käigus kõik aritmeetilised tehted, sest ikka ja jälle korrutatakse, et see kõik on hädavajalik keskhariduse edendamiseks, mis muidu kängub ega vasta Euroopa tasemele.

Linna haridusosakonna sammud on seni olnud ettevaatlikud, sest vajadust reformida ju ei olnud. Treffneri gümnaasiumis kaotati põhikooliosa 1998. aastal – küll keskmisest kõrgemate riigieksamihinnetega kool, ent täiesti võrreldav aastakümneid kõrget taset hoidnud täistsükligümnaasiumidega.

Plaani, et gümnaasium peab andma kolme profiiliga täisväärtusliku keskhariduse, võib võrrelda sinilinnu püüdmisega, samas kui on suuri raskusi lihtsamategi asjadega.

Keskhariduse olukord

Praegusel keskharidusel ei ole puudu mitte eri profiilidest, vaid häda on valdava osa gümnaasistide alusteadmiste nõrkuses.

Kui vaadata humanitaaralasi, mida meie haridussüsteem on viimased 20 aastat eriti tähtsaks pidanud, siis näeme, et gümnaasiumi lõpetanud ei oska tihti õigesti kirjutada ega oma mõtteid väljendada. Nendel aastatel on emakeeletundide arv vähenenud gümnaasiumis ligi 20 protsenti, jäädes tublisti alla enamiku Euroopa riikide omale.

Grammatika õppimine on jäänud tagaplaanile. Õigekirjavigu teevad isegi ülikoolihariduse omandanud, nagu võib veenduda, lugedes mit-

mesuguste spetsialistide kirjutisi ja kuulates nende esinemisi. Nii et tuleb hakata harjuma sellegagi, et riigitegelase jutt on vigane ja segane.

Täppisteaduste vallas pole lugu parem. Gümnaasiumide õpilaskonna tippude tubli esinemine olümpiaadidel ei peegelda lõpetajate üldist taset. Sageli ei tea gümnaasiumi lõpetanu mõõtühikuid, ei oska defineerida põhimõisteid ja lihtne protsendi peastarvutamine on ületamatu takistus.

Pärast üheteistaastast vaheaega jätkasin Tartu Ülikoolis 2005. aastal füüsika magistri- ja doktoriõppe erikursuse lugemist. Üliõpilastele tuli tihti selgitada seda, mida keskkoolist 10–20 aastat tagasi tulnud üliõpilased ikka teadsid.

Gümnaasiumi lahutamine

Praegune gümnaasiumihariduse reformimine sarnaneb mõne ehitusfirma tegevusega, mille puhul täiustatakse ehitatavate majade krohvimise tehnikat, aga vundamendi ehitamisega ollakse püsti hädas. Tulemuseks on paremal juhul seintes jooksvad praod, aga võib juhtuda hullematki.

Täistsükliga gümnaasiumi võib võrrelda koosmeelse suurperega. Ega asjata ole tulnud keelde sõna «koolipere». Vanemate ja nooremate klasside õpilaste suhtlemine ja vanematest eeskuju võtmine on omaette väärtus ning koolielu ja koolihariduse lahutamatu osa. Selle puudumine, veel halvem aga katkestamine, on kurjast.

Kõrghariduses on niisugune lisaväärtus ülikoolil, mille eeliseks võrreldes erialasid õpetavate kõrgkoolidega on olnud läbi aegade see, et ühe katuse all on mitmesuguste erialade õppejõud ja üliõpilased, kes saavad lisateadmisi omavahel suheldes.

Raske öelda, mille alusel väidab vastne Poska gümnaasiumi direktor, hiljutine riigikogu liige Helmer Jõgi, et «gümnaasiumi lahutamine põhikoolist on raske otsus, kuid tulevikku silmas pidades mõödapääsmatu» (TPM 29.3.2011).

Poolteistsada aastat on meie rahva edasipüüdlikud mehed ja naised saanud hariduse just lahutamata gümnaasiumides, on moodustanud nende teadmiste varal haritlaskonna, teinud maailma mastaabis silmapaistvaid teadussaavutusi ja viinud meie kultuuri vanade Euroopa kultuurriikide tasemele.

Teised Tartu koolidirektorid ei jaga kolleegi arvamust. Artiklis «Koolireformi teele jääb ohtlikke karisid» (TPM 21.12.2011) on kirjas, et suurem osa koolijuhtidest on vähemasti ebalevad reformi tulemuse suhtes. Reformile on selgelt vastu Tamme ja Karlova gümnaasiumi direktor, reformi pooldavad vaid need, keda see otseselt ei puuduta.

Selline tulemus on isegi üllatav. Enamasti ollakse meil oma arvamuse avaldamisel ettevaatlik, sest koolidirektorid ei ole ametisse määratud kogu eluks, nagu näiteks kohtunikud ja sõjaväelased. Raekojas võidakse ju arvata, et see direktor on ennast ametikohal ammendanud, ja ta asendatakse leplikumaga.

Selgitus üldsusele

Üldpildi saame Tartu koduleheküljel avaldatud rubriigist «Koolivõrk ajakirjanduses». 2011. aasta aprillist detsembrini on olnud sellel teemal 54 kohtumist. Nii et töö käib.

Kõige innukam reformi propageerija on abilinnapea Tiia Teppan. Ta ütleb üheselt ja selgelt: «Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (PGS) mõte on, et gümnaasium ei ole suunatud laste õpetamisele, kõige tähtsam on õpikeskkonna loomine, et nad ise saavad otsustada ja valida, mis neid huvitab.» (TPM 8.12.2011).

Vaatame järele, kas see on ikka nii. 21.6.2010 jõustunud seaduses (PGS) on kirjas: «Gümnaasiumi ülesanne on luua tingimused, et õpilased omandaksid teadmised, oskused ja väärtushinnangud, mis võimaldavad jätkata tõrgeteta õpiteed kõrgkoolis või gümnaasiumi järgses kutseõppes.» Just nii on siiani õpetatud, miks aga on tarvis rääkida linnarahvale seda, mida seaduses ei ole?

Ka linnapea Urmas Kruise ütleb oma arvamuse samas ajalehes, ehkki mitte nii konkreetselt. Tema arvates «oleks risk see, kui selle tegevuse tulemusel muutuks midagi kardinaalselt halvemaks». Aga muutubki.

Hariduse reformijad

Tõsiste haridust puudutavate küsimuste lahendajatel peaks olema selles vallas põhjalikud teadmised ja töökogemus. Püüdkem hinnata meie haridusreformijate teadmisi hariduse vallas.

Urmas Kruise oli elulookirjelduse järgi Elvas pillimees ja laotöötaja, enne kui ta valiti seal linnapeaks. 2007. aastast on Audentese Ülikooli ärijuhtimise bakalaureus Tartu linnapea.

Tiia Teppan on lõpetanud TÜ kehakultuuriteaduskonna, töötanud suusatreenerina, suusaklubi tegevjuhina ja Tartu veekeskuse Aura juhatajana. Tema haridus ja töökogemus sobivad küll kehalist kultuuri arendava veekeskuse juhtimiseks, ülikoolilinna hariduselu ümberkorraldamiseks aga sellest ei piisa.

Kummagi linnajuhi täiendusõppe teemad ei ole hariduse vallast.

No kulla mehed raekojas, kas nii asutaksegi gümnaasiume liitma ja koole jagama?

Jääb üle loota, et linna hariduselu ümberkorraldajad saavad aru, millega selline reform võib lõppeda nii gümnaasiumidele kui ka neile endile. Sest mida inimene ka korda ei saadaks, teeb ta seda ikka endale, isegi siis, kui see on tehtud tööülesandena ja hea palga eest.

Parem ja kasulikum nii ümbruskonnale kui endale on teha seda, milles oled oma kogemuste põhjal kindel ega lange järjekordse ümberkorralduskampaania ohvriks.

Mis puutub aga meie rahva haridusse, siis eesti rahvas leiab ikka väljapääsu. Isegi siis, kui täistsükliga gümnaasiumid ära lõhutakse ja üldine haridustase veelgi langeb, näiteks mõnede rikaste riikide tase-mele, kus lugemine on juba kõrgelt hinnatud oskus.

Ajalooost leiab küllalt näiteid. Pärast Põhjasõda, 18. sajandi alguses oli maa kooliõpetajaist peaaegu tühi. Rahva lugemisoskus aga püsis,

sest mahapõlenud koolihoone aset täitis talutare, kus rootsi ajal alghariduse saanud erksamad talumehed õpetasid ümbruskonna lastele lugemist ja kirjutamist.

Loodame, et selleni meie siiski ei jõua, sest mis mõtet oleks siis olnud 20 aastat tagasi oma riik taastada.

Artikkel ilmus esmakordselt Tartu Postimehes 16.01.2012.

KROONIKA

EI OLE MIDAGI UUT SIIN PÄIKESE ALL

Helju Valsile mõeldes

Ene Pajula

Helju Valsi (01.03.1929–31.05.2011) surmast on möödas poolteist aastat, aga päriselt pole see teadmine mulle ikka veel kohale jõudnud. Ta oli väike habras naine, aga samas mõjus nagu üks kindel kalju, vankumatu ja igavene. Ma tunnen puudust tema valvsast pilgust, mis ulatus üle kogu keelemaastiku, terastest kommentaaridest ja toetusest, mida ta jagas lahkesti kõigile, kes mingeid keeleasju ajasid.

Nagu oleksid Eesti keeleinimesed kaotanud hoolitseva ja muretseva ema.

Sest meil, eestlastel, pole õieti midagi peale oma keele.

Tema surm oli ootamatu, sest 82 pole naisterahva jaoks veel mingi eriline vanus. Ja ega ta enda pärast kurtnud ka. Eesti keel oli see, mille pärast ta muretses. Sest meil, eestlastel, pole õieti midagi peale oma keele. Muidugi on veel meie imekaunid rahvariided ja laulupeod, on maailma suurimad rahvaluulekogud, aga kellele neid siis enam vaja on, kui pole enam selle keele oskajaid, milles need on kirja pandud? Surnud keelte uurijad?

Pealegi ei indentifitseeri eestlased ennast koorilaulu ega rahvariiede põhjal, vaid see on ikkagi keel, mida nad räägivad. Ja pole kahtlustki, et just ajakirjanduskeel on see, mis mõjutab olulisel määral nii meie igapäevast keelekulgu kui ka keele üldisemat arengut.

Meil on palju kuulsaid keelemehi: Ferdinand Johann Wiedemann, Johannes Aavik, Voldemar Veski, Paul Ariste, Henno Meriste, Henn Saari... Nimekiri pole kaugeltki täielik. Helju Vals ütles, et tema on keelenaine. Ta oli selle üle väga uhke, sest ühelt poolt kuulus ta sellesse väarikasse ritta niikuinii, aga teiselt poolt oli temal kui naisel selles ka pisut erandlik, aga igal juhul väljapaistev koht. Eks tema erandlikkus seisnes ka selles, et ta polnud otseselt keeleteadlane, nagu kõik mehed selles reas, vaid keelenaisest ajakirjanik.

Ta oli üle kolmekümne aasta ajalehe Edasi keeleteoimetaja, Eesti Ajakirjanike Liidu keele- ja tõlkesektsiooni aseesimees, kippumata ometigi eesliinile ja jättes organisatsiooni esindamise au meestele (1958–1984 oli esimees Henno Meriste ja alates 1984. aastast pidas seda ametit Tiit Maksim). Ta oli koos Eduard Vääriga üks Eesti Keele Kaitse Ühingu asutajaid 1999. aastal.

Ei saa salata, et neil aegadel oli keeleteoimetaja asend toimetuses hoopis teine kui praegu, tol ajal ei olnud temast üle sõitmine lihtsalt võimalik. Ükski lugu ei läinud enne lehte, kui keeleteoimetaja selleks luba ei andnud. Tänapäeval ei tule kõne allagi, et keegi keeleteoimetaja hoiab mõnda, olgugi et eriti kehvast keeles kirjutatud artiklit mitu nädalat kinni, s...st saia teha, nagu oli kombeks öelda. Helju nägi lugudega sageli verist vaeva. Ja eks teda kiruti ka, ja mitte vähe, sest kes olid need kõige kehvema sulega autorid, kes aga tingimata

avaldatud pidid saama? Eks ikka mitmesugused tähtsad poolkeelsed (partei)funktsionäärid.

Edasi-lehe keeleveerud

Selles, et keeleteoimetajatel üldse oma mõjuvõimu suurendada õnnestus, oli Heljul kindlasti väga suur osa. Tema oli esimene, kes sai juba 1959. aastal Edasi-lehte oma keeleveerud, mis edaspidi innustas teisi keeleküsimumustele suuremat tähelepanu pöörama. Muidugi aitas sellele suundumusele kaasa ka nõukogude aeg, täpsemalt tollane venestamis-surve. See oli kogu aeg kuklas, vahel natuke nõrgemalt, vahel tugevamalt, ja see ei lasknud korrakski unustada, et meie keel vajab kaitset. Kõik tundsid huvi keeleküsimumuste vastu, neist räägiti suitsunurgas, sünnipäevapidudel ja hommiku- või õhtusöögilauas. Russismide tõrje oli edukas, sest see oli üldrahvalik üritus. Sõnasõnalised ja muud toortõlked vene keelest mõisteti ühiselt hukka ja neid püüti vältida. Paljud ettevõtted ja organisatsioonid muutsid isegi oma kunagi vene keelest otse ümber pandud nimed eestipärasemaks. Keeleinimesed olid populaarsed, neid loeti, kuulati ja nendega arvestati. Tänapäeval nimetaksime neid arvamusiidriteks.

Enesestki mõista hooldasid oma keelt ajakirjanikud. Keel on tööriist, nagu seda on sadakond aastat tagasi täheldanud Johannes Aavik, ja see on ajakirjaniku tähtsaim tööriist. Helju hoidis keeleküsimumused Edasi toimetuse elus sedavõrd esiplaanil, et neisse sukeldusid ka tema kolleegid. Nii näiteks kirjutab Edasi-lehe kooliosakonna ajakirjanik Silvia Vissak detsembris 1975 „Lugejaga vestleb“ rubriigis nii: „Kord aastate eest, kadunud professor Mihkel Kasest kirjutades, sai päevi tema kannul käidud. Imestasin, et professor kõneldes nii ettevaatlikult sõnu ritta pani, nagu olnuks tal neist puudus või need kallilt käes. „Sõna on kapriisne,“ kostis ta. „Toetad väärt sõnaga lõrtsi mõtet, lõrtsib see pärast kõik su väärt mõtted.“

„Ometi on meie päevil käibele tulnud ka sõnavaegeus, sõnakriis, sõnainflatsioon, sõnahüpertroofia ja käibesõna, mis kõik väljendavad kindlat sotsiaalset pahet.“

Kas poleks seda kirjutatud justkui täna?

Muidugi jälgis Helju ka teiste ajalehtede keeleteadust ja jagas oma tähelepanekuid Edasi lugejatega.

1976. aasta septembris küsib ta: „Mis on *BALTIC CUP*...“ ja vastab sellele nii:

„Meie vabariigi lehed kirjutavad *Baltic Cupi*, *Baltic Cup'i* ja *Baltic Cup'i* turniirist. On kaldkiri, aga pole ülakoma; on tavakiri ja ülakoma; on kaldkiri ja ülakoma. Nii et pruuk erineb. Kõik kolm on aluseks valinud inglise sõnad. Eks see ole õigustatudki: rahvusvaheline turniir ja rahvusvaheline keel. Ometi levib peenutsemise hõngu. Sest Baltikumi perioodikas ei lähe vahendajakeelt vaja, laiemalt on iseasi.

Naljakas mõelda: kuu aega tagasi ei kirjutatud *Canadian Cup'i*, kõlbas jäähokiturniir Kanada karikale. Nüüd leiame kahestainsast lehest (sealhulgas „Rahva Hää!“) ilusa erandina Balti karikaturniiri. „Levis peenutsemise hõngu? Mida ütles ta täna kõigi meie *Chocolate Boys'i* ja *Tallinn Music Week'i* ning lugematute võõrkeelsete firmanimede kohta, mis on Tallinna üle ujutunud? Kas juba haiseb täiega või lausa lehkab?

Samas lehes esitab ta veel teisegi küsimuse: „...ja mis on *BUGGY*?“ ja vastab nii:

„Nagu sõnastikest näha, tähendas see kunagi ühehobusevankrit, hilisemal ajal tähendab teatud liiki võidusõiduautot. Eesti sisuvastet tal ei ole. Hädast oleme üle saanud tsitaatsõnaga, eks lehtedeski ole vilksatanud *buggy*-võistlused.

See on poolik lahendus, pealegi ohtlik, sest hääldus kipub vildakaks, nimelt bugiks, vistiti ka bugi-vugi (ingl. *boogie-woogie*) mõjul. Need sõnad on teine teiselt pinnalt.

Omal ajal leidis rugby meie keeles paiga ragbina (laensõnana); hääldus on u>a, siit mitte enam a>ä! Sama arengulugu näikse olevat

buggy 1, laskem tal siis koduneda bagina (hääldus u>a). Edaspidi läheme bagivõistlustele.“

Heljul oli õigus, edaspidi me käisimegi bagivõistlustel.

„Kohvikutunnid J. V. Veskitä“

Väga oodatud oli Helju Valsi keelekirjutiste sari, mis ilmus Edasis pealkirja all „Kohvikutunnid J. V. Veskitä“. Neis meenutas ta oma Tartu ülikooli aegset õppejõudu Johannes Voldemar Veskit (1873–1968) ning temaga veedetud tunde kohvikus. Kunagi peeti seda heaks tooniks, et professorid kohtusid oma üliõpilastega kohvikus ning arutasid vabas vormis mitmesuguseid päevaprobleeme, nii seda, mis parajasti õppeprogrammis oli kui ka seda, mis oli hetkel tähtis ühiskonnaelus.

Kõnealune artikkel ilmus 1976. aasta oktoobris ja seal meenutas Helju oma lugupeetavat õpetajat nii: „Pole võimalik täpselt mõõta ühe või teise artutluse kasu, ja kellele seda vajagi läheb. Kuid kõiki haarav arutlemistahe ja -tarve on edenemuse alus igas keeles. 1962. aastal ütles J. V. Veski „Sirbi“ kaudu: „... ei saa nõustuda [---], et üksnes lingvistid peaksid uurima ja viljelema rahva igapäevast keelekultuuri ning aktiivset sõnavara. On ju kogu rahvas oma keele looja olnud – ja mispärast ei peaks ta selle töö jätkamiseks enam sobiv olema. Eks ole ju rahvaliikmed meil seda teinud ka tänapäeval, ja tavaliselt mitte halvasti.“

Needki viiskümmend aastat tagasi kirja pandud read on ikka veel vägagi päevakohased. Meil on ju elus keel, vähemalt praegu, ja rahvas loob keelt ikka edasi ega tee seda nüüdki halvasti. Mis puudu jääb, see on see kõiki haarav arutlemistahe ja -tarve. Kui see oleks olemas, siis ehk oskaksid kõik eestlased, ajakirjanikest rääkimata, panna tähele, kuidas meie keelde imuvad inglise keelendid ja isegi grammatika, ning seda teadlikult vältida.

Täie hooga inglustumine

Praegu käib inglustumine täie hooga ja pole ka eriti kedagi, kes pidurit tõmbaks. Üks ja teine, kes võiks ja oskaks, on tagasi tõmbunud, sest tuuleveskitega pole mõtet võidelda. See kõlab kurvalt, sest annab

justkui märku, et trumm on juba läinud. Hea seegi, et Postimees (Edasi järeltulija ikkagi!) on taastanud oma regulaarsed keeleveerud, mida täidab, ja teeb seda väga hästi, Maris Jõks. Sirbis kirjutab keeleteemadel aeg-ajalt Aili Künstler. Vikerraadiost saab kuulda keele-säutse, mille autor on Egle Pullerits – ehk siiski ei ole kõik veel päris kadunud?

Eks jäi Heljugi oma viimastel aastatel keeleküsimustes pigem hüüdjaks hääleks kõrbes, aga ta vähemalt püüdis.

Kes on see, kes võtab üle tema koha?

ENE PAJULA (sünd 18.02.1950 Tallinnas) on vabakutseline ajakirjanik. Lõpetanud Tartu Ülikooli eesti filoloogia ja ajakirjanduse erialal. Töötanud ETV „Aktuaalses kaameras“ (1974–1985), ajalehes Läänlane (1989–1993), Lääne maavalitsuses (1993–2008) ja Õpetajate Lehes. Eesti Ajakirjanike Liidu liige alates 1985, juhatuse liige alates 2011, Eesti Kodukaunistamise Ühenduse keskjuhatus liige alates 2007.

KEELEHOOLDEKESKUSE 5. SÜNNIPÄEVA KONVERENTS

17. oktoobril 2012 Tartu raekoja saalis

Egle Pullerits

Salvestus: Tartu Ülikooli multimeediakeskus
<http://www.uttv.ee/naita?id=14663>

Kajastus: 21. oktoobri „Keelesaade“
<http://vikerraadio.err.ee/saade/keesaade/4142>

Konverentsi juhatas Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi juhataja Helle Metslang.

Helle Metslang: „Keel on ju meie kõigi oma. Kõik selle tasandid on omavahel seotud. Me ei kasuta keelt mitte selleks, et panna kirjas punkte ja komasid või kasutada õigeid vorme, vaid selleks, et avaldada mõtteid ja suhelda omavahel. Korrastatud keel aitab väljendada korrastatud sisu.“

Õiguskantsler Indrek Teder

„Keel on just selle ühiskonna liikmeks olemise olemuslik sisu ja vorm, laiemalt identiteedi ja olemise tähendus. Eesti keele kaudu me elame – me ei vaheta selle abil üksnes informatsiooni, vaid me eksisteerime: eriti juristid, kes peaksid keelt kasutama oma mõtete selgeks, korrektseks ja ühiskonnale arusaadavaks väljenduseks.

Riik peab oma inimestega suhtlema arusaadavalt ja ütlema, mis on riigi soov ja tahe.

Selgelt, lühidalt, konkreetselt väljendumine on ikkagi kõrgem, ülim kunst, mida valdavad ainult targad inimesed.

Eesti keel on põhiseaduslik väärtus. Selle nimel peab vaeva nägema, seda peab kogu aeg toetama. Keel kui elusorganism vajab, et ühiskond sellega kogu aeg tegeleks.“

Postimehe ajakirjaniku Neeme Korvi ettekanne „Kübarsepa pihtimus“ (täistekst avaldatud 27. oktoobri Postimehes)

„Keel on miski, milleta ajakirjanik mingil juhul läbi ei saa. Seepärast võiks ajakirjanik tunda muret ka keele hooldamise, võiks öelda, keele tervise pärast.

Meediapilt meie ümber on 21. sajandi teisel kümnendil kirevam kui suvine, liblikaid täis lilleaas. Siin on klassikalist ajakirjandust, mis on laias laastus enam-vähem samasugune nagu pool sajandit ja enamgi tagasi. Aga .. siin on esindatud ka mimikri-kanalid, mis väliselt küll sarnanevad ajakirjandusega, aga lähemal vaatlusel pole seda mitte. Ja seda, mis mitte mingil juhul ajakirjandus ei ole ja mis seda õigupoolest ka ei taotle, on veel kõige rohkem.

Me loeme järjest rohkem elektroonilisi kanaleid, muu hulgas ajakirjandust. Tahaks loota, et ajakirjandus (see päris) hakkab senisest enam panustama ka kirjasõna kvaliteedile veebis. Mõnikord pelgan aga, et rong võib juba läinud olla ning veebis lepitaksegi lõdvema keelega. Nii nagu on juba lepitud parasiitsõnadest ja muudest keelelistest parasiitidest tulvil otse-eetri või kehvapoolse pildiga. Kuidagi ei usuks, et keegi tahaks oma sisuliselt vaimustavaid ideid meelega viletas vormis esitada.

Õnneks on meil tublisid keelehooldajaid, kes aitavad ka ajakirjandust ning kes, nagu mõned vaprad meditsiiniõed ja hooldajadki, ei putka kuskile raja taha parema elu peale. Mõeldes keele tervisele tervishoiutöötajate streigi valguses, võiks siingi otsida lahendusi, mis - aitavad süsteemi üldisemalt.

Kui ihulise tervise puhul räägitakse ennetuse tähtsusest, siis sama kehtib keele tervise puhul. Ja sellega on meil mu meelest väga hästi.“

Keelehooldekeskuse koordineerija Egle Pullerits keskuse tegevusest

Keelehooldekeskuse tegevus on suuresti koos püsinud ümber kahe olulise valdkonna: keelekoolituste korraldamine peamiselt riigi- ja kohaliku omavalitsuse ametnikele ning praktiliste keelehooldebrošüüride väljaandmine.

1. tegevusaasta (ehk 2007. ja 2008. aasta) jooksul toimus 11 täiendus-koolitust, lektorid Helle Metslang, Katrin Mandra, Andriela Rääbis, Maigi Vija, Katrin Kern, Anni Oja. 2008. aasta lõpus anti välja esimesed kaks brošüüri: „Kuidas vormistada ametikirja“ ja „Väike paronüümisõnastik“. Brošüürisarja kujundaja on Sirje Ratso.

2009. aastal korraldasime 24 koolitust. Lektorid: Meeli Sedrik, Eva Velsker, Mart Raudsaar, Tiina Alekõrs, Krista Kerge. Ilmus „Kust saada keeleabi“.

2010. aastal toimus 16 koolitust, lektorid Tiina Alekõrs, Meeli Sedrik, Eva Velsker ja Egle Pullerits. Anti välja brošüürid „Kuidas hoiduda kantseliidist“ ja Helju Valsi „Ei päevagi kirjareata“. Muide, Helju Vals oli üks keelehooldekeskuse algatajaid, soovides Tartusse keelenõuandlat.

2011. aastal korraldasime 11 koolitust, lektorid Tiina Alekõrs, Helika Mäekivi, Peeter Päll. Ilmusid brošüürid “Komistusi metafooridega”, “Valik rektsioone”, “Keelekiirabi ajakirjanikule”.

2012. aastal on toimunud 10 koolitust, plaanis on veel neli koolitust. Lektoriteks Tiina Alekõrs ja Meeli Sedrik, Peeter Päll ja Egle Pullerits.

Viie aastaga on korraldatud 72 koolitust, osalejaid kokku 1584. Keskmiselt on olnud ühel koolitusel 22 osalejat.

2012. aastal on plaanis välja anda kaks brošüüri: “Keelenõuandeid toimetajale” ning Einar Kraudi heahäalduse brošüür.

Üritusi

2008. aastal toimus ametnike koolitustarbe selgitamiseks seminar Eiveres. Osalesid keelekorraldajad ning asutuste esindajad.

2009. aastal ajakirjanduskeele seminari korraldamisega asus keelehooldekeskus ametnike keele kõrval rohkem sõna sekka ütlema ka ajakirjanduskeeles. Sada osalejat annab aimu, kui väga oli sellelaadset üritust keeleseaduse muutmise aegu vaja ...

2011. aastal toimus halduse ja õiguse keele seminar keeleteoimetajatele. Üks keelehooldekeskuse ülesandeid ongi tutvustada ja edendada keeleteoimetaja eriala. Ta jagunebki kaheks – rohkem sissepoole suunatuks ja väljapoole paistvaks. Sissepoole suunatud osa on Tartu Ülikooli keeleteoimetaja erialapraktika juhendamine ja eriala tutvustamine seminaridel. Väljapoole paistab see meedia kaudu.

Keelehooldekeskuse tegevusest laiemalt on ilmunud artikleid kogumikus Keelekaitaja, ajakirjas Oma Keel, Sirbis ja Keele Infolehes, Postimehes. Laiem tuntuks on tulnud siiski koostööst Vikerraadioga – vähem „Keelesõnumist“ ja „Keelesaatest“, rohkem aga sel aastal käima läinud „Keelesäutsust“. Saate idee tekkis Haridus- ja Teadusministeeriumi keeleosakonna korraldatud „Eesti keele arengukava 2011–2017“ täitjate ümarlaulul veebruaris 2011.

Keel on kuum!

Kas olete tähele pannud, et keel on ühtäkki taas popp ja kuum. Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsused tekitavad kirglikku vastukaja ning selleks pole vaja teha muud, kui ühel suvisel esmaspäevahommikul poolteist minutit keelest rääkida.

Umbes samal ajal üldise keelekuumenemisega sai sel suvel asutamisküpsiks Eesti Keeleteoimetajate Liit, millega loodame keeleteoimetajaid ühte koondada, võrgustada, oma eriala tutvustada ja ametihuvide eest seista.

Kolmas algatus, mis selle suvega küpses, on samuti seotud keelehooldekeskusega, täpsemini selle nõukoguga. Ametnike keelekoolituste järel oodatakse meid üha tagasi ning aruteludes, mida oleks järgmisena keeleteemadest vaja puudutada, komistasime ikka ja jälle mõtte otsa, et inimestel oleks peale õige- ja heakeelsuse kordamise vaja lihvida tekstikoostamise oskusi. Sellest, kuidas see täpsemalt lõpuks teoks sai, räägib juba Tiit Hennoste.

Tiit Hennoste ülevaade kokkuvõttevõistlusest „Tuum“

28. ja 29. septembril 2012 Vikerraadio kodulehel korraldatud võistlusest võttis osa 194 huvilist. Noorim osaleja oli 11aastane, vanim 88aastane, osalejate keskmine vanus 29,1 aastat. Naissoost keelehuvilisi oli 125, meessoost 69. Kolmandik osalejatest olid gümnaasiumiõpilased.

Võistlustöid hinnanud žüriisse kuulusid Tiit Hennoste, Martin Ehala, Külli Habicht ja Jüri Valge. Võistlusülesandena tuli žürii esitatud tekstist (Ilmar Raag, Kultuuritust ei ole olemas – Postimees, 8. jaanuar 2011) teha mitte rohkem kui 200sõnaline kokkuvõte. Tingimuseks oli, et autori kõige olulisemad ideed oleksid kajastatud, stiil kokkuvõttele sobiv, keelekasutus korrektne ning kokkuvõtja isiklikud arvamused puudu. [Enne võistlust oli kõigil võimalus võistluse põhimõtetega kurssi viia, Tiit Hennoste käis neid ka tutvustamas 23. septembri „Keelesaates“ – EP]

100eurose peaauhinna vääriliseks hinnati Liina Pääbo töö, 50eurosed teised auhinnad said Mari Eek ja Liisa Otsak, 25eurosed kolmandad auhinnad pälvisid Marten Juurik, Silvia Tänav ja Tiina Viil.

Paneel „Mida keelehooldekeskus saaks edasi teha“

Paneeli juhatas Eesti Keele Instituudi peakeelekorraldaja Peeter Päll. Sissejuhatavad sõnavõttud Sirbi keeleteimetajalt Aili Künstlerilt ja keelehooldekeskuse täienduskoolituste lektorilt Tiina Alekõrrelt.

Sirbi keeleteimetaja Aili Künstler

„Mõte ei jõua kohale, kui ei ole läbi mõeldud keelelised vahendid, mida selle mõtte edastamiseks oleks kõige otstarbekam kasutada.

Keelelise selguse saavutamist mõistetakse sageli sekkumisena autori stiili. Sageli astuvad sel teemal üles just sellised inimesed, kes kahtlemata on keeletundlikud, kellel see stiil on olemas ja kelle puhul need kõrvalekaldumised heast tavast või kirjakeele normilähedusest on teatud määral teadlikud. Tavaliselt on see ka mõistlikule keeleteimetajale arusaadav ja sel juhul ju ka keegi neid ei puutu. Aga on väga palju autoreid, kes ei anna endale tegelikult aru, mida nad on kirja pannud. Tuleb tuvastada, mida ta tahtis öelda. Üldjuhul see on siiski võimalik. Aga sellistel juhtudel ei pea jutt stiilist ja omapärast mitte mingil viisil paika.

Jutt vabadustest viib selleni, et inimesed, kelle tekste tuleb toimetada, et need oleksid lugejale mõttekad ja arusaadavad, arvavad, et nende tekstidega on ülekohtuselt ümber käidud. Ja sellest vastuolust on raske üle saada.

Teksti arusaadavus on (autori ja keeleteimetaja) koostöö tulemus, mitte vastuolu ega kokkupõrge.“

Tiina Alekõrs

„Keelehooldekeskuse eesti keele koolituste üks sihtrühmi on olnud riigiametnikud ja kohalike omavalitsuste töötajad. Annan lühikese ülevaate, mida ma olen ametnikke koolitades täheldanud.

Iga koolitus on olnud omanäoline. Ühelt poolt seepärast, et olen püüdnud materjali koostamisel lähtuda ka koolitatava rühma enda tekstidest. Olen märganud, et kui ametnik näeb materjalis enda kirjutatud või tema valdkonna lauset, siis lähevad ta silmad särama. Ta tunneb, et teda kõnetatakse.

Teiselt poolt tuleneb omanäolisus sellest, et ametnike eesti keele oskus varieerub suuresti. /../ On neid, kes tulevad koolitusele seepärast, et oma teadmisi täiendada või kunagi õpitud meelde tuletada, aga leidub ka ametnikke, kes ei tunne algtõdesid. Näiteks ei tea sugugi iga ametnik, mis vahe on põhi- ja järgarvul. Õigekeelsusküsimusi käsitledes olen pidanud vahel selgitama ka teoreetilise grammatika-

kirjelduse põhimõisteid, näiteks seda, mis on käändelõpp ja mitmuse tunnus, sest neid tundmata on õigekeelsust raske õpetada. Õnneks on enamik siiski sellisel tasemel, et nendega saab igasuguseid keeleküsimesi arutada.

Ametniku jaoks on väga tähtis keeleallikate olemasolu. Ma saan rõõmsalt tõdeda, et palju ametnikke kasutab oma töös keeleallikaid ning kiikab aeg-ajalt ka eesti keele instituudi ja keelenõuande kodulehele. Paraku leidub ka neid, kes kasutavad keeleallikaid väga harva, kui üldse. Osa ei teagi, et nad olemas on. Osa lihtsalt pelgab või ei oska sõnaraamatuid kasutada. Näiteks ei pruugi kõik teada, et ÕSist saab vaadata sõnade käänamist ja pööramist. Ühe hiljutise näitena meenub mulle üks ametnik, kes tunnistas, et oli juba pikka aega kahelnud, kumb vorm on õige, kas „taotleda” või „taodelda”, ning sai nüüd koolitusel oma küsimusele vastuse. Eesti keele koolituse üks eesmärke on julgustada ametnikke oma töös rohkem keeleallikaid kasutama.

Koolitavate tekste lugedes on näha, et kõige suurem probleem on ikka kantseliit ehk bürokraatiasläng. Toon mõne näite: *Visiidi raames toimub kohtumine ka riigikaitsekomisjoni esimehega. Meie vallas teostab teede ja tänavate hooldust AS Lahevesi. Raamatupidaja poolt oli toimunud maksuhaldurile valeandmete esitamine. Haridusnõunik on teostanud lasteaija külastuse Teie poolt esitatud asjaolude täpsustamiseks ja probleemidele lahenduse leidmiseks.*

Kui ametnik iga päev selliseid lauseid loeb, siis hakkab ta ka ise lõpuks samasuguseid tekste looma ega tajugi enam, et midagi on halvasti. Seepärast on väga vajalik koolitustel sellele probleemile tähelepanu pöörata.

Vahel on aga mõne osaleja hinge pugenud kahtluseus: kas ametitekstis ikka võib nii lihtne ja lühike lause olla – see ei ole siis ju enam ametlik. Sel juhul olen selgitanud, et ametitekst peabki olema võimalikult lihtsalt mõistetav, et lause mõte ei upuks sõnadesse. Ametiteksti põhiülesanne on ikkagi edastada teavet. Et lugejal oleks kergem sisule keskenduda, peab see olema selge ja ühemõtteline. See-ga tuleks arvestada keelenorme ja hoiduda kantseliidist. Kantseliit

bürokraatiaslängina võib sobida argikeelde, aga mitte ametlikku keelekasutusse.

Kokkuvõtteks: ametnikud on eesti keele koolituste eest tänulikud ja nendega on olnud väga meeldiv koos töötada. Tagasisideküsimustikes on avaldatud arvamust, et selliseid koolitusi võiks olla rohkemgi ja nad ootavad meid tagasi. Ametnikud tunnevad, et nende töös on head kirjakeele oskust vaja ja nad tahavad seda õppida. Tahe ja oma emakeele väärtustamine on minu meelest kõige tähtsamad, sest sunniviisil head eesti keelt õpetada ei saa.“

Arutelul jäid kõlama järgmised ettepanekud:

Tiia Teppan: Teha Riigikogu uue koosseisu esimesel kogunemisel nn rebasetund, kus keelehooldekeskus selgitab, mis on keelehoole ja missugused on riigikogulase käes olevad (keelelised) relvad.

Inga Kukk: Korraldada keeleteoimetaja- ja ajakirjandustudengite kohtumisi, panna neid koos tekstide kallal töötama.

Jüri Valge: Teha korda eri asutuste blankettide keel.

JUUBILARIST JUUBELITENI Keeletegu 2010

Adik Sepp

Eesti Keele Kaitse Ühingu (EKKÜ) populaarteaduslik aasta-ajakiri Keelekaitaja on jõudnud väikese juubelini: 2010. aastal ilmus 10. number, mis seekord pühendatud nii ühingu (asutatud 12. oktoobril 1999) kui Keelekaitaja looja professor Eduard Vääri (26.06.1926–17.05.2005) 85. sünniaastapäevale.

Ühingu peaesmärgiks seadis Eduard Vääri eesti kirjakeele kui rahvuskultuuri olulisima osa tähtsustamise.

Meenutagem, et ühingu peaesmärkideks seadis Vääri eesti kirjakeele kui rahvuskultuuri olulisima koostisosa tähtsustamise, eesti keele seostamise eesti rahvusega, kirjakeele kaitse võõr mõjude, risustamise ja labastamise eest ning kirjakeele ja murrete vahekordade täpsustamise. Nagu märgib Keelekaitaja praegune toimetaja ja ühingu juhatuse esimees Reet Vääri, pole see väljaanne suunatud pelgalt erialainimes-

tele, vaid kõigile, kes kasutavad eesti keelt ja on osalised eesti kultuuris. Kui Keelekaitsja varasemates numbrites suunati lugejaskonda parema ja teadlikuma eesti keele kasutuse poole, siis viimastel aastatel on lisaks tekkinud ka vajadus näidata eesti keele arengulugu ning atraktiivsust, ärgitades sellega üldisemat huvi eesti keele vastu: ainult huvi pinnalt võrsub tahe kasutada emakeelt paremini ja teadlikumalt.

- Arvestades juubelite hõngu, on Keelekaitsja 10. numbris avaldatud Eduard Väari kirjutisi eesti keele, keele- ja rahvuspoliitika jm kohta. Loomulikult käsitlevad eesti kirjakeelega seonduvaid probleeme ja avalikku keelekasutust teisedki autorid.
- Eduard Väari teaduslik tegevus oli märkimisväärselt edukas ja paljutahuline, eeskätt emakeele uurijana ja selle õiguste eest seisjana, keeleõpetuse arendajana, eesti keele õpikute ja „Võõrsõnade leksikoni” autorina. Rahvusvaheliselt sai Väari aga tuntuks sugulaskeelte, iseäranis liivi keele uurijana. Keelekaitsjas annab professor Karl Pajusalu ülevaate oma õpetaja Eduard Väari viimaste aastakümnete tegevusest lõunaeesti murrete uurija ja viljelejana. Oli ju Väari oma juurtelt lõunaeestlane, tema Mulgimaa taust oli tõukeks huvi tekkimisel liivi keele vastu: mulgi ja liivi keeles on palju sarnast, sest mulgid ja liivlased on muinasajast alates olnud naabrid. Pärast pensionilejäämist sai Väarist innukas kaasalõõja mulkide ettevõtmistes, Mulkide Seltsi aastaraamatu Mulkide Almanaki ja mulgimurdelise lugemiku toimetaja. 2002. aasta almanahhis muretses ta: „Ohus on eesti mured, sealhulgas mulgi murre. On ju mured mitmekesise ning paindliku kirjakeele aluseks. Kui pole enam mureid, tulevad kõik laenu väljastpoolt – inglise, vene vm keelest.”
- Väaril õnnestus optimistliku lemmikfraasi „Olgu täna kui hull tahes, kui oled veel homme elus, on kõik korras” järgi elades paljudest raskustest ja ohtlikest olukordadest õnnelikult välja tulla. Ühiskonnakriitiliste, kuid kindlalt Eesti arengusse uskuvate mõtteavaldustega oli Väaril palju tuliseid poolehoidjaid, aga omajagu vastaseidki.

- Keelekaitsja 10. numbris avaldatud mõtiskeluartiklis „Juured, sümbolid, trendid” valutab Vääri südant viimase moesuundumuse pärast – trendiks on kujunenud nihilistlik omamaine, sealhulgas eesti kirjakeele alavääristamine ja vältimine ning välismaise eelistamine. Trendiks on saanud kõigjal kasutada inglise keelt (olgu see nii vigane kui tahes), panna lastele mitme keele elementidest kokku segatud nimesid (nt Chätrin, Beseen), luua segakeelseid või arusaamatuid firmanimesid (nt Aestiko, Pako Fuud). Vääri väidab siiski, et praegune teatud kihtide ja rühmade üleolev suhtumine kirjakeelsele ei suuda hävitada eesti keelt; ohtlik on see üksnes seetõttu, et samasuguse hoiaku on üle võtnud üks osa meediast. Tegelikult tuleks nii inim- kui rahalisi ressursse kasutada kõigepealt üldrahvaliku kirjakeele paremaks õpetamiseks ja kaitsmiseks, sest just kirjakeel on teinud eestlastest kultuurirahva.
- Piltlikult ja paljude näidete varal avab Vääri üht oma meelisuurimust – võõrsõnade liikumist eesti keelde. Ajaloolisele ekskursile järgneb huvipakkuv lugu „Võõrsõnade leksikoni” 6. trüki ettevalmistamise raskustest. Filosoofiliselt leiab Vääri, et keelenähtused ei ole ilusad ega inetud, lubatavad või mittelubatavad, oluline on nende ülesanne ja sobivus süsteemis. Võõrväljendite häda ongi selles, et nad pärinevad teistest keelesüsteemidest ja saavad päriselt omaks alles siis, kui muutuvad laensõnadeks. Kirjakeele kasutamisel jäävad kuningateks ikkagi kõnelejad ise, seda ka võõrsõnade valikul. Kirjakeel ei ole aga murre, släng, agulikeel ega vörd – teeb Vääri kokkuvõtte.
- Keeleteemaliste teoreetiliste arutelude jätkuks annab Vääri praktilist nõu, põhjendades õigeid liitsõnavorme, mille esimese osise käändega kirjakeeles sageli eksitakse. Õiged on *kuurordilinn*, *kontserdisaal*, *kultuurihoone* (täiendosis omastavas käändes), aga *masinkiri*, *rongkäik*, *sukkpüksid*, *sidrunhape* (täiendosis nimetavas käändes). Professor taunib elektroonilise ja trükiajakirjanduse tava, kes ei õpi ära sõna *video* käänamist. Tüüpsõna *õpik* järgi on õige *videot*, *videosse*; *videote*, *videoid*, *videotesse* ehk *videoisse*.
- Ajaloo huvilisena on Vääri kirja pannud sõjameenutusi, seostatuna tuttavates kohtades toimunud sündmuste ja inimsaatustega. Kahe

suure agressori – Saksamaa ja Nõukogude Liidu vallapäästetud maailmasõjas ei valinud kumbki pool vahendeid rahvaste orjastamiseks ja hävitamiseks. Vääri maalib kohutavaid pilte hävituspataljoni kuritegudest, samas elab ta tõelise humanistina kaasa mustlaste traagilisele saatusele 1942. aasta sügispäevil, kui Saksa okupatsiooni ohvritena oli Harku laagris hukatud 243 Eesti mustlast, sealhulgas kõik tema mustlastest tuttavad ja sõbrad Helme ja Tõrva kandist. Nende ainus süü oli mustlaseks sündimine. Vääri nendib, et mustlased olid ja on inimesed, kellel pole kahjuks toetusks võimsat Simon Wiesenthali keskust ega tondina mööda maailma hulkuvat ja väikeriikide jõuetuid valitsusi hirmutavat Efraim Zuroffi.

- Endiselt aktuaalselt kõlab Vääri poolt eesti rahvuse ja keele päästmiseks kirjapandud 9-punktine programm, mis algab suunisega: kõikidel Eestimaa riigikogu ja kohalikel valimistel peaksid valijad eelistama neid, kelle põhieesmärgiks on eesti rahva, keele, kultuuri ja Eesti riigi säilitamine. Eesti riik vajab võimu juurde tarku puhaste käte ja rahvusliku meelsusega inimesi. Kasuahned aferistid on oma tegevusega teinud rahvale ja riigile palju kurja.

Mälestusi Eduard Väärast on Keelekaitse ja Keelekeskuse ilmutanud nii tema õpilased kui kolleegid. Pedagoogikaproffessor Inge Unt tõdeb: „Eduard Vääri on rikastanud kõikide nende inimeste elu, kel on olnud õnn olla ta sõber, õpilane, kolleeg.” Lisan: ta on rikastanud ka nende elu ja kujundanud ellusuhtumist, kes temaga kordagi kohtumata on tema elust ja tööst õppinud olema paremad inimesed ja kodanikud.

Eesti Keele Kaitse Ühing oli 2010. aasta keeleteo nominent.

EKKÜs toimuvad regulaarselt ettekandekoosolekud. Analüüsitakse ajakirjanduskeelt ja tutvustatakse ajalehetoimetustes (Valgamaalane, Sakala, Koit, Võrumaa Teataja jt) analüüsi tulemusi. Toimub emakeelepäeva ja kultuuritegelaste tähtpäevade tähistamine Eesti eri paikades. Keeleseminarides ja abiturientidele suunatud keelekonsultatsioonidel analüüsitakse kõne- ja kirjakeele erinevusi, käsitletakse kirjakeelde tulvavaid angliitsime ja toorlaene, tuuakse välja keele-

kasutuse nihestunud proportsioonid, arutatakse võõrkeelsete nimede hääldamise ja õigekirja probleeme, antakse soovitusi nimede kirjutamiseks.

Aktiivne ja tulemuslik on olnud EKKÜ osa koos teiste organisatsioonidega (näiteks Eesti Kultuuriseltside Ühendus, Johannes Aaviku Selts, Eesti Rahva Muuseum, Forseliuse Selts, Vanemuise Selts, keelefoorumid, mõttetalgud jt) kavandatud sündmustes. Omal ajal toetas EKKÜ kindlalt Sompaa kooliõpetajat Meinhard Laksi emakeelepäeva riiklikuks tähtpäevaks määramise eest.

Ühingu juhatuse esimees Reet Vääri kuulub Eesti Kultuuriseltside Ühenduse juhatusse.

EKKÜ programmi, tegevuse ja väljaannetega saab tutvuda kodulehel www.ekky.ee.

ADIK SEPP (sünd 25.10.1945 Kuressaares) on eesti filoloog. 1963 lõpetas Saaremaa Ühisgümnaasiumi, 1968 E. Vilde nim Tallinna Pedagoogilise Instituudi eesti keele ja kirjanduse õpetaja kutsega. Töötanud kooliõpetaja ja -direktorina, 1976–2000 olnud tööl kinematograafia süsteemis (Kinokomitees, Ametiühingute Nõukogus kinonõukogu esimehena, Eesti Videos, Tallinna Linnavalitsuse kinoosakonnas). 1961. aastast Eesti Kirjandusmuuseumi korrespondent, kogunud u 800 lk mitmes žanris rahvaluulet. Eesti Keele Kaitse Ühingu liige.

IGA KEELETEGU ON TUNNUSTAMIST VÄÄRT

Reet Väari

Konkurss „Keeletegu 2010” on lõppenud ja võitja selgunud.

Haridus- ja teadusministeeriumi esindaja ning keeleteo korraldaja Jüri Valge kuulutas emakeelepäeval, 14. märtsil 2011 Vastseliina Gümnaasiumis välja 2010. aasta keeleteo – eestikeelse hääluhendamise pimedate tehnilistele abivahenditele, mis kogus rahvahääletusel 434 häält.

Äramärgituteks valiti kolm keeletegu: ansambel Metsatõll (419 häält), Eesti Rahva Muuseumi näitus „Muuseum näitab keelt” (79) ja sõnavõistlus „Sõnaus” (72).

Miks jäeti EKKÜ märkimata?

Märkimata jäeti aga 104 häält kogunud Eesti Keele Kaitse Ühingu eesti keelt väärtustav tegevus ja 80 häält saanud eesti keele väärtustamine Lätis.

Et meie ühingu eesti keelt väärtustav tegevus sai rahvahääletusel kolmanda tulemuse, näitab hääletanute poolehoidu eesti keelt hoidvale, edendavale ja hindavale tegevusele. Äramärgitute hulgast väljajätmine näitab korraldaja(te) taunivat suhtumist eesti keelt väärtustavasse tegevusse nii Eestis kui ka Lätis.

Kui eesti keele hoidmine ei ole prioriteet haridus- ja teadusministeeriumi ametnikule (või hindamiskomisjonile), siis ei saagi loota meie keele väärtustamisele ametlikul tasandil.

Jüri Valge ei selgitanud ega põhjendanud, miks eirati esiletõstetavates keeletegudes rahvahääletuse tulemusi. Kahtlemata on muuseumi näitus ja sõnavõistlus tunnustamist väärt ettevõtmised ja nende

kõrvale mahuksid ka rahva poolehoidu võitnud tegemised. Kas tunnustamisel järgiti põhimõtet, et rahvas on rumal ega oska valida? Keeleteo väljakuulutamisel kutsus Valge rahvast hääletama ja oma toetust näitama. Seda tehti aktiivselt, millest annab tunnistust häälte suur arv, hääletanuid oli kokku 1336.

Miks neid tulemusi arvestati ainult mõne keeleteo hindamisel ega võetud arvesse kõikide ettevõtmiste puhul, emakeelepäeval Vastseliinas ei selgunudki. Kui muudeti hindamiskriteeriume ja loobuti rahvahääletuse arvestamisest, siis tulnuks sellekohane teave avalikustada ja põhjendada. Tingimuste muutmine pärast ürituse lõppu ei ole korrektne.

Tulevikus võiks keeleteo hindamisel loobuda hääletamisprotseduurist kui mittevajalikust farsist, sest lõpptulemus sõltub nagunii korraldaja(te) eelistustest.

Vastus

Jüri Valge, HTM-i keeleosakonna nõunik

Järjekordne (keele)aasta on kestnud juba veidi üle kolme kuu ning toekaid keeletegusidki on tehtud: president on välja kuulutanud riigikogus vastu võetud keeleseaduse, Martin Ehala esitles nutitelefonipeidetud keelenõusüsteemi „Sõnar” ning 9. märtsil said rohkem kui tuhat õpilast katsetada järgmisel aastal ametlikku ellu astuvat kaheosalist eesti keele riigieksamit. Vaatame äsjase keeleteo võistluse veel kord üle ning selgitame selle korraldajate – haridus- ja teadusministeeriumi, emakeele seltsi juhatuse, ministrite ja lõpuüritust korraldava kooli – rolle.

Novembri lõpus kuulutati kandidaatide esitamine välja ning kõik HTM-i jõudnud ettepanekud läkitas ministeerium edasi emakeele seltsi juhatusele. Viimane valis nende hulgast välja konkursi statuudile enim vastavad (seekord 12). Sõelale mittepääsemine ei tähenda, et teod olid kehavõitu, lihtsalt mõnele muule konkursile – olgu teatri- või kodanikujulguse oma – sobis kõrvalejäänud ettepanek rohkem. Nimetatud 12 pandi rahvahääletusele ning saadeti pea-

auhinna valimiseks kõigile pärast 1991. a haridus- ja teadusministri toolil istunutele.

Jaak Aaviksoo, Mait Klaasseni, Peeter Kreitzbergi, Rein Loigu, Tõnis Lukase, Toivo Maimetsa, Peeter Oleski, Mailis Repsi ja Paul-Eerik Rummo otsus oli järgmine: „1) määrata 2010. a parima keeleteo konkursi peaauhind MTÜ Jumalalaegas ja Eesti Hoiuraamatukogu eesti pimedate raamatukogu osakonna tööruhmale (juht Janar Vaik; Artur Räpp, Igor Markatšov, Sandra Meigas) eestikeelse hääljuhendamise loomise eest pimedate inimeste tehnilistele abivahenditele; 2) tõsta esile a) ansambli Metsatöll eestikeelset loome-, kontserdi- ja salvestustegevust, b) Eesti Rahva Muuseumi näitust „Muuseum näitab keelt“; 3) tunnustada Toomas Hendrik Ilvese algatatud sõnalooevõistlust „Sõnaus“.”

Alati üksmeelselt heaks kiidetud otsuseni ei ole kunagi jõutud hääletades, vaid eri seisukohtadest lähtuva arutelu kaudu. Mingis mõttes oli tänavuse arutelu tulemus erandlik: statuudi järgi ette nähtud peaauhinna valimisele lisaks otsustasid ministrid esile tõsta ja tunnustada veel kolme ülal märgitud keeletegu. Et ministrite ja rahva otsus sel aastal kokku langesid (korra on ka varem nii läinud), on puhas juhus. Rahvahääletus kestis veel kuu aega pärast ministrite arupidamist ning isegi selle ajal ei olnud peaauhinna määrajail rahvahääletuse hetkeseisust aimu.

Rahva eelistuse selgitab arvuti, mis antud hääled registreerib. HTM-i ainus õigus ja ülesanne on üle kontrollida, kas hääletamiskorra reegleist kinni on peetud. Äsjasel konkursil ei muutnud paarkümmend mitmekordse kontrollimise tulemusena kehtetuks tunnistatud hääletust mitte ühelgi juhul keeletegude paremusjärjestust, küll aga venitasid vahe lõpuks võitnud Jumalalaeka ja Metsatölli vahel natuke suuremaks: viimase puhul oli kehtetuid hääli rohkem. Rahvahääletust iseloomustas seegi, et kaks populaarsemaks osutunud keeletegu erisustid selgelt ülejäänutest.

Konkureerinud keeletegudele Vastseliinas 14. märtsil 2011 antud kommentaarid toovad esile põhjused, miks nende tegude tähtsus „tegemise aastast kaugemale ulatub”. Neid võib lugeda ministeeriumi kodulehelt www.hm.ee/Keeletegu2010 ja 4. märtsi Õpetajate Lehest.

Mõlemad artiklid ilmusid esmakordselt Õpetajate Lehes 01.04 2011.

ÜLE 80 AASTA „VÕÕRSÕNADE LEKSIKONI“

Tiina Paet

Võõrsõnade leksikon
Eesti Keele Instituut/Valgus
Eduard Vääri, Richard Kleis, Johannes Silvet, Tiina Paet ja
Tuuli Rehemaa
1216 lk, kõva köide
8. trükk ilmub detsembris 2012

Eestis on võõrsõnade leksikoni traditsioon vaid mõnevõrra lühem kui õigekeelsussõnaraamatu (1. trükk 1918) traditsioon, ulatudes 1930. aastatesse. Päris esimene „Võõrsõnade leksikon“ ilmus 1930–1931 Herbert Haljaspõllult vihikutena ja sisaldas 18 000 märksõna ning sententsikogu (6000 märksõna).

Teise maailmasõja järgsetel aastatel olid Eesti Vabariigi aegsed teatmeteosed keelatud, seetõttu tekkis suur vajadus uue võõrsõnastiku järele. 1961. aastal ilmuski Richard Kleisi, Johannes Silveti ja Eduard Vääri „Võõrsõnade leksikon“. Kahjuks pole teada, kui palju autorid

ennesõjaaegseid võõrsõnastikke oma töös kasutasid, ent lähemal vaatlusel paistab seal Haljaspõllu materjal siiski selgelt ära.

Pärast Johannes Silveti (1895–1979) ja Richard Kleisi (1896–1982) surma jäi „Võõrsõnade leksikon” põhikoostajaks Eduard Väari (1926–2005). Leksikonist ilmus kirjastuses Valgus järjest mitu trükki. Oluline samm edasi oli 2000. aastal ilmunud leksikoni 6. trükk, mille ettevalmistamisel tehti ära suur töö – lisati 14 000 märksõna. Seni viimane, seitsmes trükk ilmus aastal 2006.

Kuus aastat on uustrüki ilmutamiseks mõistlik ja tavapärane aeg. Seekordse, 8. trüki on põhjalikult toimetanud, täiendanud ja uuendanud Eesti Keele Instituudi keelekorraldajad koostöös mitmete erialade spetsialistidega.

Leksikonis on ligi 40 000 märksõna, 1000 allmärksõna, ligi 30 000 märksõnal on antud morfoloogia ja 3000 märksõnal hääldus. Olulisim uuendus võrreldes varasemate trükkidega on morfoloogilise info esitus: kasutaja leiab teosest ligi 30 000 sõna käänamise-pööramise ning muuttüübistiku. Üheski varasemas eestikeelses võõrsõnakogus pole morfoloogilist infot, seega on suure hulga võõrsõnade morfoloogia spetsiaalselt välja töötatud just selle trüki jaoks. Varasemad „Võõrsõnade leksikonid” on olnud kirjeldavad sõnaraamatud, ent 8. trükk on saanud noolviidete ja morfoloogia lisamisega ka keelesoovitusliku aspekti.

Lisatud on uusi ajakohaseid märksõnu, uuendatud ja täiendatud seletusi. Põhjalikult on täpsustatud ja täiendatud etümoloogilist infot, konsulteeriti näiteks jaapani, türgi, ladina, kreeka, prantsuse, itaalia ja veel mitme keele spetsialistiga. Toimetamisel püüti teost muuta kasutajasõbralikumaks, näiteks on lihtsustatud nii häälduse märkimise kui ka viitamise süsteemi.

„Võõrsõnade leksikon” on mõeldud kõigile, kes tunnevad huvi võõrsõnade vastu, ja sobib kasutamiseks juba algkoolis, pakkudes raamatumaailmas algajale eeskätt sõnaseletusi ja omasõnalisi sünonüüme, andes ka ohtralt viiteid sarnas- ja vastandsõnadele. Etümoloogiahuvilisele on leksikonil pakkuda etümoloogilisi finesse sõnade keerukast teest eesti keelde, nii leiab huvitavat teavet selle kohta, kust tulevad eesti keelde sõnad, nagu näiteks *kaapotkleit* ja *saterkuub*, või

milline on sõna *glamuur* lähtevorm. Leksikonist leiab ka põnevaid fakte, näiteks kust pärineb fraas: *seesam, avane!* või millest saadakse *ambrat*.

Sõnaraamat on toimetatud Eesti Keele Instituudi sõnaraamatusüsteemis EELex ja seda tööd toetas Haridus- ja Teadusministeerium programmist „Eesti keel ja kultuurimälu”.

Autor on leksikoni peatoimetaja.

Artikkel ilmus esmakordselt ajalehes Raamat 06.12.12.

EESTI KEELE KAITSE ÜHINGU KROONIKA

(detsember 2010 – november 2012)

Koostanud Külliki Kask

21. detsember 2010, Tartu Kirjanduse Maja (Vanemuise 19)

EKKÜ Keelekaitsja nr 10 esitluskoosolek

Reet Vääri – Juured, trendid ja sümbolid keeles ning Keelekaitsja nr 10 tutvustus

Keelekaitsja nr 10 esitlus lõppes mõnusa kohvilauavestlusega

13. märts 2011, Tartu Laulupeomuuseum (Jaama 14)

Eesti Keele Kaitse Ühing, Kultuuriseltside Ühendus, Vanemuise Selts

Emakeelepäeva ettekandekoosolek

Avasõnad haridus- ja teadusministeeriumi keeleosakonna nõunikult Tõnu Tenderilt Margit-Mariann Koppel – Vanade isiku- ja kohanimedede seotusest

Luulekava Anna Haava ja Juhan Liivi luulest „Sina ja mina” esitasid näitlejad Iivi Lepik ja Tõnu Mikiver.

28. aprill 2011, Vooremaa toimetus Jõgeval

Maakonnalehe Vooremaa keelekasutus

Sulev Uus – Ajalehe Vooremaa pealkirjadest

Reet Vääri – Keelevigadest

Viktor Korrovits – Stiilist ja sõnajärjest

10. september – 20. detsember 2011, Eesti Keele Kaitse Ühing, eesti keele keelekonsultatsioonid ja seminarid ASi Dialog õppijatele, läbiviija R. Vääri.

8. detsember 2011, Nädalise toimetus Raplas

Maakonnalehe Nädaline keelekasutus

Viktor Korrovits – Nädaline ja eesti keel

Külliki Kask – Nädalise analüüs

Sulev Uus – Pealkirjad ja pildiallkirjad Nädalises

Loe ka: Margus Mikomägi. Pealkiri on nagu lasso, mis visatakse lugeja kaela. Nädaline, 10. detsember 2011

<http://digar.nlib.ee/digar/show/?id=68274>

10. märts 2012, Tartu Laulupeomuuseum (Jaama 14)

Eesti Keele Kaitse Ühing, Kultuuriseltside Ühendus, Vanemuise Selts

Emakeelepäeva ettekandekoosolek

Egle Pullerits – Mahaastumisi keelekiirteelt

1. august – 10. detsember 2012, Keelekaitaja 11/12 koostamine ja väljaandmine. Keelekaitaja on Eesti Keele Kaitse Ühingu väljaanne, mis ilmub 2001. aastast üks number aastas.

19. detsember 2012, Tartu Kirjanduse Maja (Vanemuise 19)

Keelekaitaja 11/12 esitlus

EKKÜ juhatus pidas ajavahemikul detsember 2010 kuni november 2012 kuus koosolekut. Räägiti eesti keele väärtustamisest, emakeelepäevast, ettekandekoosolekute korraldamisest, Keelekaitaja väljaandmisest, Eduard Väari mälestuse jäädvustamisest jm.

EESTI KEELE KAITSE ÜHINGU KOOSTÖÖ TEISTE SELTIDE JA ÜHENDUSTEGA 2011– 2012

14. märts 2011. Keeletegu 2010 – nominentide autasustamine Vastseliina Gümnaasiumis. Eesti Keele Kaitse Ühing oli keeleteo nominent.
15. märts 2011. Emakeelepäeva tähistamine Tartu Ropka-Karlova päevakeskuses, kontaktisik Maie Liplap. R. Vääri ettekanne „Emakeelepäeva sünnilugu”.
Aime Kinnepi artikkel „Eesti Keele Kaitse Ühingu emakeelepäev“ ilmus Keelekaitstsjas ja Pärnu Postimehes 2011.
21. mai 2011. Eesti Kultuuriseltside Ühenduse seltside suvepidu "Ikka üheskoos!" Tartu Lauupeomuuseumi aias. Esinesid Vastse-Kuuste kultuurimaja näitering, puhkpilliorkester Tartu, Pärnu lauluselts Leelo, Muuga maanaiste selts Eha, J. Hurda nimeline Põlva Rahvahariduse Selts, Rahvatervise ja Loodusravi Ühing, rahvuskultuuri selts Kajakas.
26. juuni 2011. Aili Kunstleri ja Reet Vääri arutelu teemal „Parema rahva sekka minek ehk Kust ostaks Julia Roberts muruniiduki, kui ta elaks Eestis?” ilmus Sirbi Keele Infolehes ja Keelekaitstsjas 11/12 2012.
27. aprill 2011. F. J. Wiedemanni keeleauhinna keelepäev Väike-Maarjas. Tavapärase ürituse kavva kuulusid 2011. aasta keeleauhinna laureaadi Tiit-Rein Viitso ettekanne „Eesti keeleruumi kujunemine“ ja auhinnakandidaadi Valve-Liivi Kingisepa ettekanne „Huvitav eesti vana kirjakeel“.
9. juuli 2011. Keeleseminar Eesti Ajakirjanike Liidus Tallinnas. R. Vääri ettekanne eesti keele hetkeolukorrast ja valupunktidest teemal „Juured, sümbolid ja trendid keeles“. Artikkel ilmus Sirbis 2011.
20. august 2011. Teaduskonverents „Kakskümmend aastat taasiseseisvust Eestis, 1991–2011“ Rahvusraamatukogus Tallinnas, moderaator Leili Utno. R. Vääri ettekanne eesti keele arengust, keelekaitsesest, EKKÜ tegevusest ning olukorrast taasiseseisvusaja jooksul. Ettekanne ilmus konverentsi kogumikus 2011.

- 21. august 2011.** 20. Augusti Klubi konverents riigikogu ruumides Toompeal. R. Vääri ettekanne Lehte Hainsalu ja Rein Järliku raamatust „Mitme tule vahel“. Retsensioon ilmus ajalehes Videvik ja käesolevas Keelekaitaja numbris.
- 24. august 2011.** Eesti Kultuuriseltside Ühenduse (EKSÜ) mõttealgud Avinurmes. Endine riigikogu liige Rein Järlik rääkis 20. augusti 1991. aasta sündmustest riigikogus Tallinnas. Mõttevahetuses osales kirjanik Heino Kiik. Tutvuti Avinurme kiriku, mitmesuguste ehitiste, Avinurme Eluviisi Keskuse tegevuse, kohaliku kultuurimaja ning kultuurikorraldusega.
- 10. september – 20. detsember 2011.** Eesti Keele Kaitse Ühingu keelekonsultatsioonid ja seminarid ASi Dialoog õppijatele, läbi viija R. Vääri.
- 21. september 2011.** Eduard Vääri 85. sünniaastapäeva tähistamine. Kogumiku „Keeleteadlane Eduard Vääri“ esitus Tartu Ülikoolis. Koostajad Krista Kerge ja Reet Vääri.
- 12. november 2011.** Eesti Põllumajandusmuuseumi aastaraamatu III köite esitus. R. Vääri on keeleteoimetaja.
- 14. detsember 2011.** Koguteose „Kakskümmend aastat taasiseseisvust Eestis, 1991–2011“ esitus juubeliistungil teadlaste majas Tallinnas. R. Vääri on üks autoreid.
- 10. märts 2012.** Eesti Kultuuriseltside Ühenduse aastakoosolek (üldkogu). Esimees Valter Haamer, raamatupidaja Ly Mumm, EKKÜ on ühenduse liige, R. Vääri kuulub juhatusse.
- 2. juuni 2012.** Eesti Kultuuriseltside Ühenduse suvepidu „Ikka üheskoos“ Jõgeva kultuurikeskuses. Osalesid ühenduse liikmesseltsid. Esinesid Tartumaa Rahvakultuuri Keskseksi lauluansambel Viiskera, Rakke Valla Hariduse Seltsi näitering, Vanemuise Seltsi segakoor koos ansambliga Sirgutii ning Läti Eesti Seltsi segakooriga, Narva-Jõesuu Eestlaste Seltsi lauluansambel, Muuga Maanaiste Seltsi ja J. Kunderi Seltsi sõnakunstnikud, folklooriseltsi Jõgevahe Pere rahvatantsijad. Tantsiti ka ühistantse.
- 24. juuli – 26. juuli 2012.** EKSÜ juhatuse seminar Soomes Tampere, arutati Soome eestlaste probleeme ja külastati Tampere elamu-

messi. Soome eestlaste seltsi juhatuse esimees Rain Ots tutvustas seltsi tegevust ja oli giidiks.

- 9. august 2012.** EKSÜ liikmesseltside infopäev Tartus ajalooarhiivis. Rahvusarhiivi töötajad Lea Teedema ja Raili Unt tutvustasid seltsielu andmebaase, ajaloo-allikaid, arhivaalide hoidu, säilitamist ja füüsilist korrastamist.
- 10. august 2012.** EKSÜ mõttetalgud Värskas teemal „Kultuuripoliitika ja seltsid“, arutati eestlaste seltsiliikumise alguse 150. aastapäeva ettevalmistamise küsimusi ning tutvuti setu elu-olu ja kultuuriga.
- 29. september 2012.** 20. Augusti Klubi konverents „Vabaduse mitu nägu“ Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis. Arutati Eesti poliitika- ja kultuuriküsimusi.

KUTSE

Meil on au paluda Teie osavõttu teaduskonverentsist “ 20 aastat taasiseseisvust Eestis, 1991-2011“, mis toimub 20. augustil 2011 Tallinnas Rahvusraamatukogus (Tõnismägi 2).

Konverentsi korraldavad Tallinna Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool, MTÜ Euroinfo Ühing ja MTÜ Välis-Eesti Ühing. Konverentsi programmi on koostanud Tallinna Tehnikaülikooli professor Toomas Varrak, Tallinna Ülikooli professor Ene Grauberg, Eesti TA akadeemik Jüri Martin, diplomaat Artur Laast, Välis-Eesti Ühingu juhataja dr Leili Utno ja Tallinna Ülikooli raamatukogu direktor dr Andres Kollist. Konverentsi korraldavat kogu juhivad ajaloomagister Diana Beltadze.

Konverentsi kava

Osavõtjate registreerimine	09.15– 09.50
Tervitused ja konverentsi avamine	10.00–10.15
Plenaaristung „Eesti riik“ Juhatavad professor Toomas Varrak ja Statiastikaameti spetsialist Diana Beltadze	

Jüri Engelbrecht	Eesti teadlaste panus riigi arengusse	10.15–10.30
Jüri Raidla	Eesti tee: õigusriiklikult õigusriiki	10.30–10.50
Allan Puur 1991–2010	Eesti rahvastiku arengu põhijooned	10.50.–11.10
Astrid Saava	Eesti rahvastiku tervisest 1991–2010	11.10–11.30
Kohvipaus	Rahvusraamatukogu kohvikus	11.30–12.00
Jakob Kübarsepp	Reformid Eesti kõrghariduses läbi kahe aastakümne	12.00–12.20
Ants Laaneots	Eesti kaitsejõud 1991–2011	12.20–12.40
Toomas Varrak	Vastused küsimustele, arvamused ja kokkuvõte	12.40–13.00
Konverentsi ettekannete kogumiku „20 aastat taasiseseisvust Eestis, 1991–1011“	esitlus	13.00–14.00
Sümposium „Ühised väärtused“		14.00–17.00
Juhatavad	dr Leili Utno ja professor David Vseviov	
Reet Vääri	Eesti keele areng ja kaitse	14.00–14.20
Sirje Helme	Kunst, kaasaegne kunst ja mäluasutus Muuseum	14.20–14.40
Diana Beltadze	Inimvaramu dünaamika	14.40–15.00
Kohvipaus ja konverentsi kogumiku müük		15.00–15.20
Andres Arrak	Tagasivaade Eesti majandusele aastail 1991–2010	15.20–15.40
Ülle-Marika Papp	Sooline võrdõiguslikkus – ühiskonna arengutaseme näitaja	15.40–16.00
Jüri Martin	Elukeskkonna püsimisest	16.00–16.30
Leili Utno	Kodanikualgatus, teadusseltsid ja koostööõrgustikud iseseisvas Eestis	16.30–16.45
Konverentsi kokkuvõte ja lõpetamine		16.45 –17.00

Konverentsist osavõtuks palume registreeruda veebilehel
www.20aastat-taasiseseisvust.ee
või meiliaadressil : leiliutno@gmail.com
kontakt : 372 - 5035269